PoLíSz

Politika-**Lí**ra-**Sz**éppróza szellemi-lelki „városálma”
A megújuló magyar, nemzetiségi és keresztény hagyomány fóruma
A Kráter Műhely Egyesület irodalmi és kulturális lapja

„A mester beláthatatlan hatalmassága ahhoz a képességéhez mérhető, hogy milyen gyorsan és jól tudja visszaadni azt, amit kapott: vagyis milyen gyorsan és erősen képes kifejteni hatását egy másik tudatra. Kiválósága abban gyökerezik, hogyan tudja visszaadni az erőt a megcsonkított függetlenségnek, miután az egy időre lemondott önrendelkezési jogáról. Ezt az erőt megtisztítva, megújítva, megszilárdítva, felnagyítva, kibővítve kell visszaadnia – élethossziglani időtartamra.”
Michel Onfray

Tornai József és Ayhan Gökhan versei • Tanulmányok Hamvas Béláról és Teleki Pálról • EGYÜTT JOBB! 14. rész: magyarországi román irodalom • Michel Onfray és Gianfranco Calligarich esszéprózái • Kritikák Csoóri Sándor újabb köteteiről

2012 szeptember

147.
megjelenés

Sóvidéki „Hazanéző”

A Hazanéző egy olyan hegykaréj, amelyikről haza lehet nézni az otthont jelentő falura, nevezetesen Korondra. A sóvidéki ember, aki az állattartás ciklusai miatt, illetve hajdanán a tatárt elkerülvén vonult a hegybe, innen tekintett le a völgybe, hogy otthon minden rendben van-e. A Hazanéző című székelyföldi irodalmi folyóirat olyan szellemi műhely, amely lehetőséget biztosít az írott (és hangzó) szó esztétikuma révén egy ilyen típusú rálátó azonosulásra.

A lapot 23 éve adja ki a korondi Firtos Művelődési Egylet. A kilencvenes években még évente négyszer látott napvilágot és ötezer példányban kélt el, később félévente jelent meg, de a példányszám nem csökkent ezerötszáz alá. Erdélyen kívül főleg előfizetők olvassák. Állandó munkatársai többségükben kötődnek a Sóvidékhez: ott születtek vagy ott élnek. A Hazanéző mégsem csupán regionális lap. Publikálnak benne a határról innen és túlról; szerkesztőbizottsági tagjai pedig más fórumokról is ismertek: Ambrus Lajos (főszerkesztő, Korond), Bölöni Domokos, Deák-Sárosi László, Király László, Majla Sándor, Molnos Lajos, Páll Lajos, Ráduly János, Tófalvi Zoltán.

A *Hazanéző* szerzői körének munkái nem csak a folyóiratban jelentkeznek együtt. Az utóbbi években három olyan antológia is megjelent, amelyek méltán képviselik az egyedülálló szellemi és esztétikai közösséget: *Álomjáró – A Hazanéző Daloskönyve*: gyerekversek megzenésítve a Nojata duó által (2009, Firtos M. E.); *111 vers a Sóvidékről* (Kriterion, 2010); *Üzenet, másképp – Hazanézős költők versei* Német Viktor zenéjével és előadásában (2012, Firtos M. E.).

(A folyóirat és a kiadványok megvásárolhatók Budapesten, a Kráter Könyvesházban: 1072. Budapest, Rákóczi út 8/a. Az *Üzenet másképp* című CD fővárosi élő bemutatója október 9-én, kedden, 18 órától lesz az Írószövetségben. Cím: 1062. Budapest, Bajza utca 18.)

–S–D–L–

Kráter Könyvesház
1072 Budapest, Rákóczi út 8/A – belső udvar
Nyitva tartás: munkanapokon 10–17 óráig
www.krater.hu

A lap ára: 500 Ft

9 770865 418005 12147

PoLíSz 147. – 2012 SZEPTEMBER

PoLíSz

Politika-**Lí**ra-**Sz**ép próza szellemi-lelki „városálma”
A megújuló magyar, nemzetiségi és keresztény hagyomány fóruma
A Kráter Műhely Egyesület irodalmi és kulturális lapja

„A mester beláthatatlan hatalmassága ahhoz a képességéhez mérhető, hogy milyen gyorsan és jól tudja visszaadni azt, amit kapott: vagyis milyen gyorsan és erősen képes kifejteni hatását egy másik tudatra. Kiválósága abban gyökerezik, hogyan tudja visszaadni az erőt a megcsonkított függetlenségnek, miután az egy időre lemondott önrendelkezési jogáról. Ezt az erőt megtisztítva, megújítva, megszilárdítva, felnagyítva, kibővítve kell visszaadnia – élethossziglani időtartamra.”
Michel Onfray

Tornai József és Ayhan Gökhan versei • Tanulmányok Hamvas Béláról és Teleki Pálról • EGYÜTT JOBB! 14. rész: magyarországi román irodalom • Michel Onfray és Gianfranco Calligarich esszéprózái • Kritikák Csoóri Sándor újabb köteteiről

2012 szeptember

147.
megjelenés

Matyikó Sebestyén József

Hova ívódtak drága nedveid?!

In memoriam J. Batsányi

Bazaltba zárva, porig feledve,
némult árnyad köszönt a porból –
Ég gyarmatán játszik a lélek,
dzsungel-éjed rácsára ki gondol?

Fegyőr-indás víz, csáklyás hóhér;
beőszült ablak, könnyfátyolozott
palánkról rózsaág pusztulása…
Melyben didergő: a szíved dobog?

Fal-vadon, megvakított gyertyák.
Siratózik a sörét-szavú szél,
agyad csonthéja nyelvem alatt kagyló:
szólok Hozzád, s kiserken a vér.

A PoLíSz című lap megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap Folyóirat-kiadási Kollégiuma
és a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium
Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Helyettes Államtitkársága támogatja.

Nemzeti Kulturális Alap

Figyelmébe ajánljuk a PoLíSz jelenlétét a világhálón: a www.krater.hu/polisz elérhetőség alatt.
Korábbi számaink is megvásárolhatók: Kráter Könyvesház (1072 Budapest, Rákóczi út 8/A) • konyveshaz@krater.hu

Felelős kiadó és alapító főszerkesztő: ***Turcsány Péter*** *turcsany@krater.hu* • Főszerkesztő-helyettes: *Barcsa Dániel (történelem) roocal@citromail.hu* • Szervező titkár *Máté Zsuzsa Enikő* Telefon/fax/e-mail: (26) 325-321 titkar@krater.hu • Szöveggondozó *Soltész Márton* • Szerkesztők *Lukáts János és Zsávolya Zoltán (próza) lukatsjanos@freemail.hu, Bágyoni Szabó István (vers) bagyonisz@gmail.com, Madarász Imre (irodalomtörténet), Soltész Márton (kritika) solteszmarton@gmail.com, Szappanos Gábor (műfordítás) szappanosg@gmail.com, Konrad Sutarski (Együtt jobb) konrad.s@t-online.hu* Főmunkatársak *Ferenczi László, Kaiser László, Tóth Éva, V. Tóth László és Bay Ágota* Kiadja a **Kráter Műhely Egyesület** közhasznú szervezet • www.krater.hu

Lapunk megrendelhető: telefon/fax/e-mail: 06/26/325-321, titkar@krater.hu • 10 szám ára egy évre 4500 Ft, külföldön 50 euró. Az előfizetés történhet csekken, illetve átutalással a **10200885-32611094-00000000** számlaszámra.

Nyomdai kivitelezés **AduPrint Kft.** • Felelős vezető ***Tóth Béláné*** • ISSN 0865-4182

KRÁTER KARÁCSONYI NOVELLAPÁLYÁZAT:

MAGYAR ÜNNEPEK

A PoLíSz kulturális folyóirat tehetségkutató pályázata

A két világháború közti Nyugat folyóirat és az Erdélyi Helikon tehetségkutató novellapályázataihoz hasonlóan idén *a hivatalosan is ünneppé nyilvánított jeles napjaink* témakörben hirdetjük meg (legfeljebb 12.000 leütés terjedelmű) műfajilag kötött pályázatunkat önálló kötettel még nem rendelkező szerzők számára. Bensőséges, a *személyes* sorsfordító ünnepeket (is) megidéző, a *családi* és *közösségi* ünnepeket hitelesen kifejező írásokat várunk.

Ne szakadjon meg az írói felfedezések sora, ami Kosáryné Réz Lola, Tamási Áron, Németh László és más nagy írónk BELÉPÉSÉT hozta a magyar irodalomba!

Az írásokat elismert KRÁTER-szerzőkből álló zsűri minősíti. A beérkezett pályázatok olvashatók lesznek **www.krater.hu** honlapunkon, amelyeket előzetes értékelés alapján OLVASÓI SZAVAZÁSRA is bocsátunk.
Az első díj értéke:
50 000 Ft pénzjutalom
és a további helyezetteket is Kráter-könyvcsomagban részesítjük, illetve írásaikat kiemelt helyen tesszük közzé a PoLíSz-ban.
Beadási határidő: 2012. december 7.
(Kosáryné Réz Lola 120. születésnapja)
Nevezési összeg: **5000 Ft,**
ami a PolíSz folyóirat 2013. esztendőre szóló előfizetését is jelenti a pályázók számára!

Számlaszámunk:
Kráter Műhely Egyesület: 10200885-32611094
További tájékoztatás és e-mail cím: titkar@krater.hu

A TÖRTÉNELEM FAGGATÁSA

Tornai József versei ... 3
Ayhan Gökhan versei ... 4
Michel Onfray (Franciaország): Bögöly, rája, kutya és macska *(esszépróza)* ... 6
Botz Domonkos versei ... 14
Szalay László Pál: Hamvas Béla természetszemlélete *(tanulmány)* ... **16**
Bíró László versei ... 28
Konrad Sutarski: Teleki Pál és a lengyelek *(tanulmány)* ... 29
Matyikó Sebestyén József: versei ... 41
Czigány György: Az elfeledett Nagy Miklósról *(emlékezés)* ... 41
Nagy Miklós: A paraszt *(vers)* ... 42
EGYÜTT JOBB! MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK ETNOKULTURÁLIS ROVATA XIV. RÉSZ
Konrad Sutarski: Bevezetés a magyarországi román irodalomba ... 43
Petrusán György: A magyarországi román irodalom *(tanulmány)* ... 44
Ivanos Illés: Elindultam szép Erdélyből *(elbeszélés – részlet)* ... 48
Borza Lucía versei és novellái ... 49
Hoczopán Sándor versei ... 53
Magdu Lucian versei ... 54
Berényi Mária versei ... 57
Radics Anna: Halottak napjára – üzenet az élőknek *(elbeszélés)* ... 58
A magyarországi román szerzők életrajzai ... 59

VILÁGBESZÉD

Gianfranco Calligarich (Olaszország): Asmaratitisz *(esszépróza)* ... 62
Rainer Maria Rilke A régi ház – folytatás *(versek, Tandori Dezső fordításai)* ... 68

MERÍTETT SZAVAK

Bene Zoltán: Reneszánsz fíling *(elbeszélés)* ... 71
Barcsa Dániel Brüniszkáld *(beszély 12. folytatás)* ... 67
Merényi Krisztián: A bölcs és a gőgös dialógusa *(vers)* ... 86

TÁJOLÓ

Bakonyi István: A pokol könyöklőjén – *A legteljesebb Csoóri-kalauz (recenzió)* ... 87
Hörcher Eszter: Rendhagyó (irodalom)történetírás
(recenzió Csoóri Sándor Védőoltás című könyvéről) ... 90
Bágyoni Szabó István Toronygombi feljegyzések *(emlékirat 12. rész)*
Honismeret vagy annak feladása? ... 94
Tájékoztató Katona Szabó István *A nagy hazugságok kora* című kötetének
megjelenéséről ... 95
Enyedi Béla: „Mindennek rendelt ideje van, a vetésnek és az aratásnak"
– *Simon M. Veronika bemutatása* ... 96

E lapszámunkat Simon M. Veronika festőművész képeivel illusztráltuk.
A borítókon Matyinkó Sebestyén József verse, a Sóvidék *Hazanéző* című lapjának bemutatása és a PoLíSz pályázati felhívása található.

A 2011 júniusi lapszámunkban a lengyel Stanisław Vincenz egyik utánközölt írása téves adatokkal jelent meg. Az eredetileg 2001-ben a Felsőmagyarország Kiadónál napvilágot látott könyv címe helyesen: *Beszélgetés a szovjet megszállókkal*; fordítója pedig Pálfalvi Lajos. A kiváló fordítótól ezúton is elnézést kérünk!

Tornai József

Míg a mítoszokba fúltam

Hány tengerben üdvözültem?
New Yorkban a Brighton Beachen.

Provence: Palavas-les-Flot-nál
éreztem, hogy hal vagyok már.

Horvát parton alig értem
túl a sziklás örvénylésen.

Umag hűs mészkőlapjait
velem mosta hússal a víz.

Krétán úgy zabált a hullám,
talán Neptunusz zuhant rám,

Marathón öblében (perzsák
hulláit szemeim látták)

hallgattam a misztikus-kék
tarajok ős-fecsegését,

amíg idő-messze úsztam
hisztérikus tajtékokban

ama görögöket látva,
kiknek vér tapadt pajzsára.

Mégis te vagy, Lindosz, Lindosz,
melynek fehéren-kavicsos

utcáin addig lopóztam,
míg a mítoszokba fúltam
óceáni habfodorban.

Halálfej-csillagunk

Hímek, nőstények kéz a kézben
sétálnak ágyukba serényen.
Hej, hej, nem kéne már szaporodni: a
mi fajunk a legöldöklőbb parazita
e planétán: növényt, húst, halat megesz,
tengereket mérgez meg, bizony, így van ez,
barátaim, kik még bíztok: a jövő
úgy dagadozik, ahogy tíz-húsz milliárdnyira nő
vonulásunk. De holnap halott
vizek mossák sterilre a folyót, tavat, siót.
A cápákat föláldozzák Dög-démonnak, a fák megsüketülnek,
nagy fűrészgépek szikomor-hulláknak örülnek.
Mi szebb, mint a mamutfenyő bútor, vagy
ki nem büszke, hogy tölgyfa-erkélyén iszogathat,
sztéket vacsorázik, és hintaszéke
valamikor a mahagoni-dzsungeleket dicsérte?

A 85 éves Tornai Józsefet új versei közlésével köszönti szerekesztőségünk.

Mit gondoltok, az elhalkuló partifecskék, gyurgyalagok
nem úgy halnak meg, amint a jegesmedve fogy,
mert nekünk kell a prémje, és a gleccserek
nem etetik jegükkel a kínai és indiai vizeket?
A Sárga Folyó, a Brahmaputra és a Gangesz
hirtelen száraz repedés, sivatag lesz,
s milliárd-milliárd férfi, nő még mindig
élősdieket nemz: az ember vírus-tigris,
a lelőtt oroszlán-pofa
nézi az acél-üveg palota
faláról, hogy folydogál
halál-
fej-csillagunk fekete szemüregéből a homo sapiensi sár.

Gondtalanul

Mesélted: olyan forró volt az éjjel, hogy
meztelenül aludtál. Megborzongtam. Fürdőruhában
is csak egyszer láthattalak: nagy társaság
a Dunán, le-föl úszkáltak, nevettek velünk
együtt. Mi, cinkosunk, egy hullámra hajló
fűzfa tömb-zöldje alatt egy öröklétre össze-
fonódtunk. Sérültség, ijedt agyrobbanás
volt akkor a szerelmünk, tudtad, édes,
édes asszony. A halál évekig tétlenül
várakozott, csak aztán ragadta meg a nyakad,
szájával húzott-húzott vissza a gyökerekbe,
atom-nászba virágok, feketefenyők,
ragadozó rovarok és állatok, új lény-
teremtések forrásába. Gondtalanul.

Monodráma
(részlet)

Ayhan Gökhan

Triptichon

1.

A nekem adott születés
A halál fordított nyelve.
E végkövetkeztetés
Hátra visz, nem előre.
Csecsemő vagyok, anyám
A hűtőbe rakott engem.
A test változtat anyagán,
Élőből halottá lettem.

2.

A nekem adott születés
A halál fordított nyelve.
E végkövetkeztetés
Hátra visz, nem előre.
Down-kóros vagyok, beteg
Az egyik becéző nevem.
Nem értesz, nem értelek,
Nem értem beteg-nevem.

3.

A nekem adott születés
A halál fordított nyelve.
E végkövetkeztetés
Hátra visz, nem előre.
E végkövetkeztetés
A halál fordított nyelve.
A nekem adott születés
Hátra visz, nem előre.

Testvétkező

Édesanyám leejtett,
Halt engem a földbe.
Aki ma megszületett,
Holnap összetörve.

Leejtett édesanyám,
A földbe halt engem.
Megszülettem. „Na, megállj!”
Összetör a testem.

Szülőanyám, testvétkezőm,
Testvétkező véres anyám,
Véres halóm, testvétkezőm,
Testvétkezőm, testvétkezőm.

Ének

A fiatal halál a nagy halálnak
Különlegesebb neme.
Nem is halál. Afféle magyarázat
A rosszra. Homályos eredete
Olyan, mint testnek a fej, a kar, a láb,
Hát minek magyarázzam tovább?
Nem fűzhető ehhez több magyarázat.

A fiatal halál a rossz halálok
Győztes, gonosz halála.
A rossznál jobb szót rá nem is találok.
A vak betegség legjobb barátja,
Két rosszindulatú sors összekötve,
Ikertestvér, egy közös szívre
Támaszkodva. Fiatal, rossz halálok.

Mélyfront

ismerem ezt a személyességet,
amikor a kitakaró rész és a kitakaró részlet

megfordul, csere-részlet, „mondd, János,
e negyede enyészet, e megforduló rész egy
közös pusztulásból?” mint az öngyilkosság,
meztelen a lába, a víz langyos rokonsága,
a két testvér rokonsága
összeköt, keresztvíz-törvény megágyazása,
a későbbi kereszténység puha ágya,
„János, a saruja se megoldva, a test megoldása
a fej odaadása, a fej *odaadása*”, vigasztalan áldozat
a későbbi vigasztalónak, „mert te jó vagy, János, mert te is
jó vagy!”

Tánc

Vigasztalan ének

1.

Minden javak bő kútfeje, lelkünk
Összetörve, mint a szerelmünk.
Mint az élet, a halál bezárt.
Magunkhoz vettük a halált.

2.

Kit Isten, mint vigasztalót,
Az életet adta, kivonhatót
Belőlünk, a testet veszi vissza.
Fekszünk a földben. Sírva? Sírva.

3.

Zúgás kelt a magasból, sebes
A száj. Rákunk van. Végzetes.
A hideg kemoterápia
Nem segített. Orvosi mánia.

4.

Nyelvünk kenet-dús szózata
Elrohadt. Nyelvünk most oda.
Csecsemőhalál, nem-beszéd,
A semmi-élet semmit ért.

Vigasztaló ének

1.

Szállj szívünkbe, nagy Isten,
Lélekadó Lélek!
Úgy lépjünk az oltárhoz,
A szívünkben véled.

2.

Apostolok pünkösdnap
Együtt imádkozván,
Zúgás kelt a magasból
Sebes szélnek szárnyán.

3.

Kit Isten, mint vigasztalót,
Nekünk ajándékul adott.
Minden javak bő kútfeje,
Lelkünk világa, s élete.

4.

Te, hét ajándék Istene,
Az Úr hatalmas jobb keze,
Te, kit nekünk ígért Atya,
Nyelvünk kenet-dús szózata.

Michel Onfray
(Franciaország)

Bögöly, rája, kutya és macska

Korunk nem túlságosan szereti a mestereket, akiknél legalább megtanulhatná megőrizni a karizmát, amelyet hatalmi hanyatlása alakított hatalmi visszaélésé. ’68 májusának liberális szelleme elsöpört egy civilizációt, amely nagyon gyakran úgy fogta föl a hatalmi viszonyt, hogy egynémely egyének mások szentséges hierarchikus elv szerinti uralma alá hajthatók, ami kockázat nélkül biztosította a hatalomnak fennállása lehetséges örökkévalóságát. A hegeli gondolatmenet szerint szerették volna azt hinni, hogy az úr (mester, gazda) mindjárt rabszolgát is föltételez, akit a különleges dialektika szükségszerű áldozattá változtatott, ahelyett, hogy inkább a ’mindenki háborúja mindenki ellen’ elvének általános érvényére gondoltak volna. Azóta nem kelt jó hatást, ha valakit Mesternek neveznek, vagy vele bárminemű kapcsolatra lépnek…

Jellemző, hogy az e névre méltó mesterek mai hiánya sohasem jelentette annyira a kis mesterek felvirágzását, mint korunkban, amikor csak visszaélnek státuszukkal, üresfejűek, tele gőggel, felfuvalkodottak, és egyre csak terjeszkednek hatalmilag, ami könnyű olyan korban, amelyben nincsenek támpontok, és az önkéntes szolgaság szelleme beláthatatlanul burjánzik. A terület, amelyet elhagytak a valódi mesterek, jól kihasználható a korszak bálványai és a pillanat fikciói szempontjából. Míg közben a szókratészi szellemnek nyoma sincs…

Összeomlott civilizációnk csak hamis látszatokból él. Szókratész és Nagy Sándor nincs már, maradtak a nevetséges hamisítók, akik szakmai tekintéllyel ruházzák föl önmagukat, amelyre pedig senki sem jogosította fel őket. Mert a filozófiában a nevezetes mester a gondolkodó szükségszerű kategóriáját illusztrálja, aki esélyes rá, hogy megválasztottsága miatt képes megrövidíteni, de nem kiiktatni a bölcsesség megszerzésének útjait azok javára, akik megválasztották, kijelölték ezen út megtétele sebességének, kitérőinek, technikáinak, megjárásának, lehetséges módjainak, buktatói elkerülésének megismertetésére. A mester hosszú távú történelmet ír, dialektikát avat fel, amelyben a túlcsorduló életszeretetből alkot magának eszközt. Szókratésztől Tertullianusig, az epikureistákon és a sztoikusokon át – hogy csak e példát vegyük – a diszciplína elsajátításának kalandjai különleges módon írhatók le. Mindezek története szinte lelkesítő e különleges útvesztő fordulatai szempontjából.

Lényeges szakadás mutatkozik a Nyugat történetében a Kr. e. V. században, amikor az athéni Szókratész, a szinópéi Diogenész és a kürénéi Arisztipposz ereje teljében van. E három roppant fontos alak annak a felforgató háromszögnek a csúcsai, amelynek még nem merítették ki lehetséges értelmezési tartományát. Bizonyítékaim vannak rá, hogy az első Platón hatalmának bűnös súlya alatt omlik össze, aki Szilénoszt erős hamisításokkal és torzításokkal so-

rozta be e csoportokba. A másodiknak igazságtalanul rossz hírét keltik a filozófia színpadra állítása miatt, félrevezető forradalmi gesztusa miatt, amelyet az évszázadok során csak nagyon kevesen tudtak értelmezni. A harmadikról egyszerűen semmit sem tudnak, kultúránk botránya ez, még mindig Platón árnyékában. Platón áldozata ő, a maszturbálás lenézett, megvetett kedvelője, a térképről letörölt filozófus. Ez a különleges katonák három csapata, amely az elismert mester arcképét alkotja meg.

Szívesen hivatkozom e sokkoló hármasságra a görög korszak mestere arcképének bemutatásához. Mert az antik filozófia leckéi áttehetők a kortársi területre, és lehetővé teszik az aktuális arckép vizsgálatát. Rámutatnak a mesterségbeli tudás részleteire, amelyben a tudást, a karizmát közvetítik, megfogalmazhatatlan, felfoghatatlan módon, mintegy e műveletek színpadán, ahol a filozófia (ismételten) eleven erővé változik, érzékelhető, aktív energiává. Hiszek egy posztmodern szokratizmus lehetőségében.

Minden úrnak a maga tisztességét: tehát Szókratész, avagy a Kivétel. Kezdjük tehát a legmagasabb szoborral és a legfenyegetőbb árnyalakkal. Felejtsük el az e személyiségre több mint huszonöt évszázada lerakódott porréteget. Ne említsük a Platóntól kapott örökséget, Arisztophanész gúnyolódását, Xenophón épületes tanulságait, és tartsuk tiszteletben az évszádokon át ható csodálatos vérmérsékletet. Szókratész, tudjuk, a Bögölyt vallja emblematikus állatnak: röpdös, kellemetlenkedik és szúr, ingerel, zavar és fáraszt, ingerli a fáradt nyájat, a legjobbakat önmaguk meghaladására ösztönzi, dinamizálja a jó fajta elemeit az átörökíthetőséghez. Ismerjük a Rájához való hasonlóságát is, aki elkábítja mindazokat, akik megérintik. Szókratész a közelségével bénít…

A mester tehát ösztönöz és zavar. Kényszerít a gondolkodásra: beszédpartnerét elmozdulásra készteti egy közös játéktéren, ahol a filozófia elkezdődhet, kölcsönössé változhat, cirkulálhat, és teljességgel áthathatja a feleket. Ahol a legnagyobb számú játékos jöhet zavarba, torpanhat meg, adhatja fel a könnyű szóismétléseket, fordíthat hátat a könnyűségnek, ott lép akcióba a bögöly és a rája, fejti ki villamos hatását, okoz rövidzárlatot, rázza meg a résztvevőket. A kimerült, megfáradt emberek tömegében a mester megzavarja a rendet, nem a lemondások áldásának vágyával érkezik ide, hanem harcra tüzel, háborút akar.

Innen adódik az ellentmondás a többség és őközötte, a sokaság és az ő napfényes, sugárzó és nevezetes egyedisége között – a fogalom minden értelmében. A mester azonnal kitűnik valamely gyülekezet közepén, a tömegben, csillog, ragyog és különbözőségével tüntet. Szókratész sohasem jelenti ki, hogy ő mester lenne, de mindig az, az emberek rá irányuló tekintete sohasem téved ebben: a mesterségbeli tudás sohasem a Mester által fogalmazódik meg, hanem a tanítványban világosodik meg és változik nyilvánvaló igazsággá. Neki köszönhetően mutatkozik meg a dolgok felszínén mindaz, ami egy lélek és egy jellem mélyéről száll fel. A Mester, akár jelen van, akár nincs, akár beszél, akár hallgat, kikényszeríti, megalkotja a gyülekezet egyöntetűségét kivételességének státusza alapján.

Platón párbeszédei világosan mutatják ezt a szinte hihetetlen státuszt. A probléma sohasem annak eldöntése, hogy az arckép a valóság vagy a fikció irányába tart-e; ez a valósággá alakított fikció e rendkívüli személyiség bemutatásának szimptómája. Például a lakomán is, míg mindenki leissza magát, ő józan marad, és teljesen megőrzi értelmi képességeit, amikor pedig mindenki más hullarészeg. Amikor mindenki magába roskad egy átmulatott éjszaka után, majd kimerülten álomba merül, ő józanul virraszt, nem feszült, nem ismeri a fáradtságot. Mindenki fagyhalált szenved egy téli csata után, de őrajta nem fog a hideg halálos marása…

Ösztönösen felkészült és néha figyelmeztető hangot hall, amely csalhatatlanul jelzi számára a megfelelő irányt. Szarkasztikus emberként néha intellektuális cselekhez, nyelvi fordulatokhoz folyamodik, retorikához, hogy filozófiailag megsemmisítse ellenfelét. Ironikus: tudatlanságot színlel, hogy több tudást engedjen meg magának. Szónok: összezavarja beszédpartnereit, és megsemmisíti az ellene elhangzó érveket. Első pillantásra csúf, ám belső szépsége valósággal sugárzó. Minden részlet összejátszik, hogy esetében kivételes személyiségről beszélhessünk, és végül megértjük, miért is vonta magára az athéniak villámait, és miért végzi méregpohárral a kezében…

A kivételes Szókratész társaként Diogenésszel, a Provokáció megszemélyesítőjével találkozunk. Míg Szókratész játszik a szavakkal, a cinikus filozófus inkább amolyan színházi rendező, nem annyira a nyelvhez folyamodik, mint inkább az értelmezendő gesztusokhoz, a színpadi bohóctréfákhoz. Diogenész a rejtélyek alkotója. A jó mester rejtélyeket alkot. E filozófiai látványosságok számos athéni tanúja félreértette ezek rejtett értelmét. Efféle pillanatokban zajlik le a beavatás: míg egyfelől néhányan e rejtélyek megfejtői lesznek, mások nem jönnek rá ezek nyitjára. Félelmetes válogató folyamat ez, játékos és vidám körülmények között…

Diogenész sokáig megtévesztette saját világát. A cinikus hibája szándékosan a dolgok felszínén maradni: azt sugallja, hogy ez az ember viccelődik csupán, komédiázó tréfamester szerepét játssza az agorán. A filozófus, ha a rejtélyek nehézségét többre tartja a demagóg könnyedségnél, akkor a félreértés kockázatát vállalja, ám ugyanakkor válogat a tömegben, hogy maroknyi kiválasztottat megtarthasson. Egyetlen mester sem célozhatja meg a mennyiséget, aki az igazi minőségre törekszik. Ezért Diogenész, akinek bestiáriumához a bögöly és a rája is tartozik, a kutyát szintén magáénak vallja, ezt a harapós, ugatós állatot, amely nem törődik a következményekkel, és minden körülmények között követeli magának szabadsága teljes körű gyakorlását. Még a bolygó hatalmasaival szemben is.

Hagyjuk most már csak a tudatlanokat vádaskodni Diogenész ellen, szaladgáljanak csak kopasztott csirkéi beszédpartnerei lábai között, a filozófus térjen vissza hordójába tarisznyájával és botjával, világító lámpásával, amellyel fényes nappal is keresi az embert, maszturbáljon csak békén, nyilvános helyen! Feledjük azokat a sértett embereket, akik szerint semmi köze a filozófiához és a filozófusokhoz annak, aki szájtátiak szeme láttára közösül, szellentő ver-

senyt rendez a piactéren, vagy a kannibalizmust hirdeti. A rejtélyek türelmes megfejtőinek, akik elmélyülten gondolkodnak, időt szánnak erre, valóságos intellektuális ujjongást ígérünk. Ilyen mester jelenétében először annak szükségességére döbbenünk rá, hogy a filozófiai munka nagyon időigényes, majd a tudatlanságot a tudás útján való elindulás lehetőségeként tapasztaljuk meg.

A mester sokkol, de csak azért, hogy tanítson, neveljen és beavasson. Épít és megköveteli, hogy végigjárjuk a tanítvány számára tervezett útvesztőt. Brutális módon ejti rabul figyelmünket, de csak azért, hogy fölrázza a langyosakat, és kitépje a közönyösöket dogmatikus szendergésükből. Terve, hogy a másik gondját a magunk gondjának érezzük: izzó vasat tesz a sebre, leleplezi az illúziókat, eloszlatja a rémlátásokat. A mester először azt tanítja, hogyan számoljunk le szociális, közösségi és vallási fikcióinkkal, visszavezet önmagunkhoz és az individuumok születésének aktusát tételezi. Mindenkinek csak a szubjektivitásához, individualitása töredékeihez fordul.

A cinikus mesterségbeli tudás feltételezi, hogy helyet biztosítunk a lényeges dolgoknak. Előbb meg kell szabadulnunk a hulladéktól, majd az összes energiát három fő feladatra kell összpontosítanunk: meg kell találnunk az önmagunkhoz való viszony helyes mértékét és a magunktól való kedvező távolságot, ami azonnal két másik imperatívusz elé állít minket: meg kell találnunk a kedvező távolságot önmagunk és mások, majd önmagunk és a világ között. A mester tehát lerombolja mindazt, ami e nagy feladat útjába áll: egy terv szerint építi meg szubjektivitásunkat, amelynek végső formáját csak a halál adja meg. A kutya provokatív viselkedése a bögöly szúrásával és a rája érintésével körítve alakítják és finomítják az Igazság Mesterének arcképét a hellenisztikus korban.

Ehhez az arcképhez járul gyöngém: kürénéi Arisztipposz, avagy az Ujjongás. Hármójuk közül ő a legkevésbé ismert és a legádázabbul rágalmazott. Ez a hedonista filozófus Platón kortársa – és intim, legálcázottabb ellensége – modellt javasol az önmagunkkal és a világgal való megbékélésre. Arisztipposz nem olyan ironikus és ékesszóló, mint Szókratész, nem annyira szeszélyes és radikális, mint Diogenész, ő a derű és örömteli példa kiválóságát mutatja be. Élete utánozandó modellül szolgál az egyensúly, a béke, a kiharcolt megnyugvás tekintetében. A kürénéi nem ismeri a gondot, és a hétköznapi élet művészeként éli le földi létét, bárhol, bárkivel, aki kicsit is jó természetű, nem nyugtalan és nem hajlamos képzelt nehézségeken rágódni, megtalálja a hangot.

A filozófiai bestiáriumban a kürénéi Arisztipposz mintha macska lenne: kéjes, simulékony, radikálisan és ösztönösen független, elegáns, érzéki, játékos, a szabadság a legfőbb érték számára, kerüli az akadályokat, de áttör rajtuk, ha kell, gyakorta bizalmatlan, tartózkodó, feltételekkel adja magát, mértékletesen ad, és csak azt, amitől maga is szívesen megszabadulna, ragaszkodik kötődés nélkül, óvakodik a világtól és, ha egyszer úgy döntött, tékozolja szeretetének megnyilvánulásait. A kürénéi filozófus a macskák minden elbűvölő, bámulatba ejtő és nyugtalanító vonását egyesítve rendezkedik be a világban, mint egy sohasem igazán megszelídíthető ragadozó…

Kürénéi Arisztipposz – aki senkitől sem hagyja zavartatni magát, mindenkor megőrzi nagy műgonddal megépített szubjektivitását, mint akinek az örökkévalóság képezi a birtokát, akinek gondja van léte esztétizálására, önmaga és élete írásának stílusára, a páratlanság jegyében – nagyon jól tudja, hogy az egyetlen kifizetődő vállalkozás önnön egyéniségünk tökéletes erődként való fölépítése: birtokolni a világot, anélkül, hogy az birtokolna minket, önmagunkat kormányozni, anélkül, hogy mások kormányzásával törődnénk, nem követni senkit, semmit, nem engedelmeskedni senkinek, nem vezetni, nem menni senki után, és a lehető legtöbbször engedni szabados szeszélyeinknek…

E felforgató háromszög még képletül is szolgálhat ma, itt és most, a mester arcképének fölvázolásához: vagyis eldöntheti, képes-e tevékenykedni az illető az élet és a filozófia szintjén. A mester, aki ingerlő, akár a bögöly, felvillanyozó, akár a rája, harapós, mint a kutya és titokzatos, akár a macska, Zarathusztra állatainak társságában is előfordulhat: az átható tekintetű, nagy magasságokban szárnyaló sas és a földdel érintkező, a föld értelmét hordozó kígyó útitársaként. Valószínűleg szívesen elviselné az oroszlán nemes társaságát is, e roppant erős állatét, aki képes kivívni szabadságát. E filozófiai bestiáriumban a mester uralkodik az állatokon…

Uralkodó jellemvonása a tekintély, de nem a tekintélyelvűség. Soha nem lehet tetten érni azon, hogy szidalmazná tanítványait, parancsolgatna, nyomasztaná őket, vagy vezetni akarna másokat. Nem szívesen emeli föl a hangját, mérföldnyi távolságra van attól, hogy a főnököt játssza, undorodik a parancsosztogatástól. Hatalmát, erejét elismerik, anélkül, hogy kikényszerítené vagy megkövetné. Semmit sem tesz azért, hogy a tanítványai fölött álljon, de fölöttük áll, nem akar uralkodni máson, ám mégis rendelkezik egy szigorú felsőbbséggel, amelyet csupán arra használ, hogy megszabadítsa a tanítványt attól a vágytól, hogy tanítvány legyen. E szerep fölvállalását alkalmazása igazolja: azt akarja, hogy e viszony minél előbb hatályát veszítse, megszűnjön köztük, minimumra akarja redukálni e kapcsolatot, amelyben egyik a másik fölött áll. A viszony kioltásának e vágyával alkotja meg az építkezés akarását.

Egy mester nagysága ama hatalom használatában nyilvánul meg, amelyet adnak neki: az ész cselének hegeli elve alapján építi le a szolgaság lappangó kockázatait és alakítja át az önmagunkról való lemondás tervét önmagunkra való összpontosítássá, ebből alakul ki azután a jelölt energiakészlete, erőben való gyarapodása, s jön létre sajátos hatalma. Független hatalmát a rossz vezető tekintélyelvűségétől való megszabadulással alapozza meg. Tagadva állít, a hatalmat annak elutasításával gyakorolja. Ezért gyanakszik a magnetikus vonzerőre, amellyel a rosszak mindig csak visszaélnek.

E dialektikus játék nagyrészt a nyelv segítségével megy végbe. A mester a beszéd segítségével nyilatkoztatja ki függetlenségét, sőt a beszéd erejével alkotja meg. Nála az ige ezen aktív erő eszközeként hat. Az írás nem kötelező, a tanítás, a befolyás csupán a szavak cseréjével is megvalósulhat: Szókratész, Jézus és Buddha mindhárman iszonyodtak az írástól. Tanítványaik mégis hallgatták, majd elbűvölten követték őket. A szavak varázserőt gerjesztenek, abból

származnak, de ugyanakkor ők is hozzák létre azt. Úgy gondoljuk, a beszéd annál hatásosabb, minél ritkább és kiszámítottabb. A hosszú csendből előbukkanó mondat varázserővel tündököl.

A szakmai tudás tehát cserét jelent, kölcsönösséget a beszélő mester és a figyelő tanítvány között, majd fölerősíti e beszéd visszhangját egy belső párbeszédben én és én között. A szentenciáknak, maximáknak és aforizmáknak szerepük van, és minden egyébnek, ami a mű ritka mivoltát hangsúlyozza. Minél kevesebbet nyilvánul meg az Ige, annál súlyosabb, annál hatékonyabb. Ekkor a szavakból mondatok, szentenciák lesznek, amelyek alapján megszerveződik a világfelfogás. A mester két vagy három véletlenül kimondott, látszólag ártalmatlan szavából a tanítvány félelmetes következtetésekre jut: „Senki sem tesz rosszat szándékosan", „Ismerd meg magad!", „Ne takard el előlem a napot!", „Az öröm forrása a gyomorban van.", „Nem kell félni a haláltól!", „Szeresd végzetedet!", „Ne lázadj az ellen, ami nem tőled függ!" – meg még nagyon sok hasznos, sarkalatos tétel, amely emlékezetes építményekhez szolgált alapul…

A mester nem szofista, aki cselvetésül használja a nyelvet, a csábítás, árulás és csalás eszközeként. Nem azért folyamodik a szavakhoz, hogy örömet találjon bennük, kimutassa rátermettségét, vagy illuzionista képességeit. Mert a beszédet az igazságnak veti alá. Egyik a másik eszköze, a hozzá vezető útvonal. A hamis mesterek csak azért beszélnek, hogy ne mondjanak semmit, a nyelvet porhintésül használják, a mélység hamis látszatait igyekeznek megteremteni ott, ahol köd és zűrzavar uralkodik. A világos ige a homályos szóval szemben, a felszabadult beszéd a zűrzavaros mondatokkal szemben: a szókratészi mester nyelvhasználata a világnézet, a világfelfogás szolgálatában áll.

Üres beszéd használatáról szó sincs, semmi terjengős retorika, semmi dagályos, veszedelmes szofisztika: a szavak ennél többre szolgálnak, tartalmat közölnek. A filozófusok gyakorta játszanak skizofréniát a csillámló jelölők (*signifiants*) és a nem létező jelöltek (*signifiés*) között. A nihilizmus ebből él, a szavak és értelmük szétválasztásából. Egy mester visszaadja a beszédnek igazság-dimenzióját, az ő szava kinyilatkoztatás, valóságot alkot a mondatok és csendek puszta eszközével. Az igén túl ott van az igazság, ezen túl pedig a lehetséges konkrétumok mezeje.

Mert egy mester tanítása nem annyira magára a doktrínára, a korlátozott elméletre és annak nyelvi virtualitására irányul, mint inkább a valóságos gyakorlatra, valós elkötelezettségre, a pragmatikus szempontra. A létezés új lehetőségeire hívja fel a figyelmet, a hétköznapi élet megkérdőjelezésére a valóság állandó változásának szempontjából. Valamely beszéd tekintélye és az ige igazsága együttesen alkotják a lehetséges viselkedési módokat. E perspektívában a filozófia a mennyek országából száll alá, ahol a bőbeszédű emberek, az idealisták és spiritualisták lakoznak, és összekapcsolódik a materialisták, a felforgatók, forradalmárok és egyéb különleges átalakulások elősegítőinek vonalával. E pragmatika célja a megtestesült bölcsesség, a megcsonkított élet meghaladása a módosított létezés javára. A nevére méltó mester a viselkedést, a cselekvést és a gondolkodás művelését tanítja. Bensőséges módon köti össze

a gondolkodást a cselekvéssel. E két instancia kölcsönösen egymásból táplálkozik és a személyes létezésben alkot filozófiai zónákat.

A Mester élete példával szolgál. Nem követendő modellel, hanem példával, amelyből ihlet meríthető. A Mestert példaszerűség jellemzi mindabban, amit mond, mindabban, amit tesz, amit oktat és amilyen gyakorlatot követ. Elméletileg a koherencia elve vezérli hétköznapi életét. Legalább is törekszik a maximális koherenciára, mindenféle ellentétes áramlattal szemben. Nem zseni, nem hős és nem szent. Életmódjában igyekszik megmutatni az eszmék megtestesülésének módjait, amelyekben hisz. A létezésben kirajzolódó nyomvonala támpontként hat, amelyből ihlet meríthető.

Nem ismétlés, hanem ihlet. Egyáltalán nem a mester életének egyszerű utánzásáról van szó, hanem arról, hogy ki tudjuk vonni egy gesztus kvinteszszenciájának tanulságát: ez a törekvés vezérli a tanítványt. Az élet túlnyomó részében különbözik a többségtől, és nevezetes tulajdonságokat fejleszt ki magában. E különféle kiváló tulajdonságok birtokában tulajdon sziporkázása ragyogja be egész létét. Erővonalak, tervek, feszültségek, irányok, tropizmusok, mozgások, energiák, erők, tájékozódási módszerek: a tanítványnak mindenből magának kell kivonnia az információkat, amit csak lát, vagy amit a mester mutat meg önmagából.

Az antik mester nem kívánja egész közössége megtérését, hanem csak a különleges individuumokét, a szóban forgó közösségeken belül a kiválasztottakhoz szól. Nem annyira az athéniakhoz vagy a spártaiakhoz, mint inkább a szinte „kozmikus" erővel rendelkező egyénekhez, a híres-neves világpolgárokhoz, nem a mai bégető, kozmopolita humanistákhoz, hanem egy panteista etika követőihez beszél. A tanítványoknak nem annyira ismeretlen utat kell bejárniuk, mint inkább a saját útjukon kell elindulniuk, rá kell találniuk személyes útjukra. Ha valaki mást követnek, akkor ők maguk nem tudhatnak járni.

A példa építési technikákra oktat, és nem arra szólít fel, hogy a más házában lakjon az illető. A jó mester botütésekkel űzné ki – Diogenész botjával – a tanítványt, aki azt hinné, hogy nincs más dolga, mint a mestert majmolnia, tógájába burkolóznia. A mesternek csupán a fő erényeit veszik át: a tiszteletre méltó önállóságot, a tökéletes függetlenséget, a magasztos szabadságeszményt, szubjektivitása fölényét, abszolút egyediségét, hogy individuumnak kell lennünk, és tudnunk kell ilyenné építenünk magunkat. Ebben rejlik a mester tanításának igazsága. Az eszközök, az útvonalak, a technikák a vérmérsékletek és a jellemek függvényében alakulnak.

Kettejük – a mester és a tanítvány – között kölcsönös választás zajlik le. A mestert nem is annyira választják, mint inkább őáltala választva fedezik föl önmagukat a tanítványok, még ha ő semmit sem tett is, még ha explicit módon nem is jelölte ki az illetőt tanítványul. E két személy a lehető legnagyobb tömegben is okvetlenül fölismeri egymást, anélkül hogy ők vagy mások bármit is tennének ezért. Nincs megnyilatkozás, nincs javaslat, semmi tárgyalás, semmilyen kérdés, csak két erőmennyiség kölcsönös egymásra ismerése, meg-

osztott érzelme, egyazon pillanatban. Szubsztanciák egyidejűsége, barátokat egyesítő rokoni komplementaritás.

Választás nélküli választás, választáson túli választás, minden választást meghaladó választás, e szimmetrikus választás feloldja a viszonyt az érzelmek és érzékletek terén. Ebben a játékban él tovább, ami a platóni idők erotikájából megmaradt, amolyan testetlen szeretet, test nélküli szenvedély, testetlen közösség, szellemiség, amely azonban mégsem nélkülözi a mester fizikai jelenlétét. Léte nem korlátozódik lényegére, hanem jelenlétére, mely két titkot egyesít. A beszédnek testre van szüksége, testet kell öltenie. A mester jelenlétének kvintesszenciája: a testet öltött ige.

A mester tulajdonságainak összessége – a tekintély hatalma tekintélyelvűség nélkül, a rendkívüli nyelvi erő, egy igazság transzcendens követelése, a megtérítés pragmatikus célja, egy vérmérséklet erővonalaira redukálható példaszerűség, egy kölcsönös választás dinamikája – a megfogalmazhatatlanság erősen gyakorlati barokk fogalmában kulminál… Semmi különös, az egészet együttesen lehetetlen részeire bontani, részletezni, elszigetelni mindazt, ami lehetővé teszi a szinte mágikus erejű cselekvést, a szeretetteljes, tisztító erővel rendelkező perzselő fehérizzást, a szubjektumok közti átlényegülést.

A kortársi mester titokzatos, megragadhatatlan, ám látható, evidens, jóllehet elmosódó alak, racionálisan, fogalmilag nem kategorizálható, aki a távoli múltból származik, de biztosan a platonisztikus érosztól: abból a korból, amikor a testek összekapcsolódtak a tekintéllyel és a diszciplínával. A mestert szeretni mint jelenvaló testet, mint bizonyos beszéd megtestesülését, amely csillapít, gyógyít, ápol és segít, szerintem nem egyéb, mint mágushoz, sámánhoz, boszorkányhoz közeledni, olyasvalakihez, aki ugyan hasonló nyelven beszél, mint a tanítvány; de amely mégis ihletettebb, nagyobb és hatalmasabb az övénél. Az ihletettség varázserejéről van szó, az energiák nagy túlcsordulásáról, az erőkről, amelyek között helyet kap a libidó is, ám amelyek hatalmasabbak ennél.

A mester beláthatatlan hatalmassága ahhoz a képességéhez mérhető, hogy milyen gyorsan és jól tudja visszaadni azt, amit kapott: vagyis milyen gyorsan és erősen képes kifejteni hatását egy másik tudatra. Kiválósága abban gyökerezik, hogyan tudja visszaadni az erőt a megcsonkított függetlenségnek, miután az egy időre lemondott önrendelkezési jogáról. Ezt az erőt megtisztítva, megújítva, megszilárdítva, felnagyítva, kibővítve kell visszaadnia – élethossziglani időtartamra. Az a mester, aki a tanítványtól kapott energiát megtisztítva, feldúsítva, reaktiválva, hatékonyabban nem adja vissza, nem egyéb, mint zsarnok. A mesternek kerülőútnak, átmenetnek kell lennie egy mozgásban, amely a fokozatosan megvilágosodó tudatot a kiteljesedett szubjektivitáshoz vezeti. Mesternek és tanítványnak együttesen kell akarniuk, hogy viszonyuk átmenet legyen csupán – mert ha nem, akkor mindössze kölcsönös rabszolgaság lesz belőle…

(Forrás: Michel Onfray, *Taon, torpille, chien et chat = La lueur des orages désirés*, Paris, Grasset, 2007, 185–196.)

Romhányi Török Gábor fordítása

Botz Domonkos

Elengedett kézzel

Valahol tőlem messze talán épp
most bomlik szemében a reggel,
ablakot nyit, még fésületlen
hajában babrál hűs huzat, kávét
tölt magának és hosszasan nézi
benne a múltból sorjázó arcokat.

Még reggel van,

de kését már rég megfente rá
ez az elevenekre kiéhezett,
elvadult, gátlástalan világ,
de ő csak önfeledten játszik,
szavakkal, sorokkal babrál
és várja a feloldozást.

Közben

nem messze tőle hajó siklik
a Dunán, rakománya kőszén,
a parton jegenyék sora áll,
fodrozódó levelük villan,
a tat végében lompos kutya,
mellette matróz álldogál.

Teljesen védtelen,

ő az, ki a tömegben is árva,
bezárva, bele temetkezve
örökre a maga választotta,
kényszer-szülte kis világba,
hol boldogtalan, és parányi
öklét most a vétlenekre rázza.

Hajnali ének

A fűszál csúcsát
harmat húzza lefelé,
együtt száradunk,

hajlunk a szélben,
görnyedve napsütésben,
leszünk eleven

étked, ha kéred,
néma önfeladás ez,
hajnali ének.

Vidd hát

Ég alatt hálok,
hátizsák a vánkosom,
évekkel teli.
Míg alszom, vidd mindenem.
Még van idő reggelig.

Nárcisz

Víztükör fölé
hajlik, nézi önmagát.
Tekintetében
folyamok fodrozódnak,
és kecsesen ring a nád.

Fehéren, vértelen

P. J. - nak

Tenyeremben redők, barázdák,
cement és malter, épül a ház,
máz és minden cafrang nélkül.
A miénk; talán egyszer kész lesz.
Hogy bútorra futja-e, ki tudja?
Talán csak szalmazsák lesz az
ágy, s nem cifra fekhely, de a
vánkos közös, mégis külön talál
minket mindig a reggel.

Majd, ha az időnk már lejárt,
vidd hát, hordd szét, mi volt,
mi megmaradt, másnak csak
limlom lenne, felesleges kacat.
Velem akkor már ne törődj,
nem leszek, eldobott terhem
száll majd a széllel, keveredve
sárral, fonnyadt falevéllel.
Most gyűjtsd az erőt, hogy
vihesd a kort, a vállra pakolt
terhet, és ne feledd a vánkost,
a sok kis összekócolt pelyhet.
És ha fogytán az erő és a
meg-megremegő láb már
nem visz tovább, hát indulj,
majd várlak odaát.

A lámpát ne feledd! Mindig
Égve hagytad a folyosón a villanyt;
majd oltsd el, mielőtt végleg
kilépsz fehéren, vértelen.

(2011)

Szalay László Pál

Hamvas Béla természetszemlélete[1]

Közelítések a természethez

Ha valaki meg akar közelíteni, nemcsak az előítéleteivel, a szocializációs különbségeinkkel, jóakaróimmal és az elválasztó kilométerekkel kell megküzdenie, hanem furcsamód magával a természettel is. Az a hely, ahol sátram idestova nyolc éve felvertem, nem a kulturális sokk színtere. Az elsődleges tényezők, amelyek elemi erővel ölelnek körbe, a létezés eredeti szövetéhez kapcsolnak. Az ingerek mennyiségét jól szabályzó hegyi lak a zöld vonulatok takarásában épült. Az ide vezető út ugyan már aszfalttal burkolt, de egyirányú, és kacskaringói az egykori ösvényt idézik. Forgalma most sem haladja meg a sivatagi karavánutakét. Jó negyven évvel ezelőtt, az akkori parókus, Sebő Antal ilyen szavakkal írta le a hely különleges atmoszféráját: „Ha egy hétig nem mentem le a faluba, el is felejtettem, hogy milyen rendszerben élünk. Ennél ideálisabb helyet el sem tudtam volna képzelni magamnak"[2] A Zsil völgyéből érkező barátom védett helyként határozta meg e kies tájba metszett falut. Itt nem az emberből van sok, hanem a köröskörül regimentben álló fákból. Az elénk táruló kép a fejlődés ellenére az évezredes statikusságot sugallja, a hegyek alapja jól megvetett. Az, ki ide belép, a természet fennhatósága alá kerül. A fontos célok, amelyekkel tele a szívünk, itt jobb esetben átértékelésre kerülnek.

Hamvas a zöldben

Ha valaki meg akarja közelíteni Hamvast, akkor szintén számolnia kell többek között a természet hatalmával. Ő ugyanis gondolkodó óriásokat fogadott az otthonába, és addig társalkodott velük, amíg le nem bukott a nap. Isteneknek vetette meg az ágyat, hogy közösen mondhassák el az esti imát. A csípős hajnali szélben időtlen szépségeknek adott randevút. De Hermes Trismegistoson, Laocén, Homéroszon, Senecán, Hölderlinen, Ahura Mazdán, Oziriszen, Apollón, Jahvén, a Stonehenge-en, a Willendorfi Vénuszon, Szemirámisz függőkertjén, az Aphaia templomon és társaikon kívül ott volt még valami más is. Leigázhatatlanul, megfejthetetlenül, lélegzetelállítóan, pontosan úgy, ahogyan a természet jelenvalósága megmutatkozik.

A természetet szerető emberek gyakran választanak olyan hivatást, ahol ennek a szenvedélyüknek hódolhatnak. Hamvas könyvtárosi, majd pedig raktárosi munkakörét nem mondhatjuk ideálisnak a teremtett mindenség iránti rajongás megélésére. A felhőtlen gyermekkorig kell visszamennie annak, aki érteni akarja a Hamvasra jellemző eleven kötődést a természethez. Az anyai nagyszülők házában kapott helyet a család, amikor Eperjesről Pozsonyba köl-

töztek. Hamvas József, az édesapa 1897 szeptemberétől itt tanított az Evangélikus Líceumban. Darabos Pál monográfiájában két szóval írja körül Hamvas Béla öntudatra ébredésének színhelyét: „Az élet itt számára édes és jó”.[3] A Rázgha Pál utcai kétszintes ház igazi paradicsomi környezetet biztosított a négy gyermeknek. A kert egyedi hangulatáról, a gyümölcsfák kacagó termésről, az öreg diófák hűs árnyékáról, az illatos orgonáról, az udvart betöltő gyermekzsivajról Hamvas Magdolna adja a legátfogóbb képet. Az udvar széltébehosszába a gyermekeké volt, igazi játszótér az egész utca örömére. „Ez egyike volt azoknak a tényezőknek, amelyek miatt a pozsonyi kertünk oly csodálatos tündérországként élt egész életünk gyermekkori emlékeiben.”[4] Ezt toldhatjuk meg egy apró részlettel közvetlenül Hamvastól: „sétáimon a növényekkel úgy ismerkedtem meg, hogy levelüket letéptem, ujjaimmal eldörzsöltem, és hosszszasan szagolgattam.”[5]

Férfivé válva az embert körülvevő elemek iránt növekvő érdeklődéssel fordult. Különleges kapcsolatot vélt felfedezni Hamvas a természet és a női szépség között. „A szép eredetileg nőt jelentett, és ami benne a lényeg megmaradt. […] Feminin szó, szép férfi annyi, mint nőies. Szép ruha annyi, mint olyan vonzó, mint a nő. A szép táj magnetikus, a nő erotikus magnetizmusával.”[6] Az idézet összefüggésébe állítva meghökkentő és intim titkok kapnak új megvilágítást. Első feleségével, Angyal Ilonával nászútra mentek a dalmát tengerpartra. Az egyik hajnalon, magára hagyva az ifjú arát a fodrozódó hullámokhoz ment, hogy a tökéletesség rátaláljon.[7] A társ és a tenger közötti választás lélektani háttere a *Kierkegaard Szicíliában* és *Az Esquilinusi Vénusz* című esszék egybevetése nyomán kristályosodik ki. Mit tud az ébredő természet, amit a fiatal feleség nem? Maga a problémafelvetés rossz. A tenger szerepe, hogy a rejtőzködő ént kiédesgesse barlangjából. „Próbára tette magát, vajon mindaz a szépség, amit e ragyogó világban sejtet, ki tudja-e csalni kolostorából, vajon elég erős ahhoz, hogy a tündöklő természet kísértésének ellenálljon?”[8] A tengerparti séta magányos tevékenység. Átmeneti pozícióba kerül az ember, határvonalon lépked. A sziklákon megfogant gondolatokat a hullámsír temeti magába. Nem az embernek kell megfogalmaznia a viszonyát a környezetéhez, ennek feladata lekerül a válláról. „Az embert egyszerre gondolja a föld és a víz, a szél és a kő, a homok és a felhő. […] A sétáló maga elé dúdol és ténfereg. Aztán elfelejt dúdolni és ténferegni. Mit csinál? Van. Megszűnt lenni. Felszívta a tengert, a fehér sziklákat, az illatot, a langyos léghullámokat, és mialatt felszívta, elveszett benne, felszívódott. Elosztotta magát azok között, akik megajándékozták.”[9]

Később tovább érlelődött ez az érzékeny románc a lelkében, ahogy többek között Darabos Pál, Hoványi János, Habán Mihály, Pirk Jánosné Remsey Ágnes és Deák Károly visszaemlékezéseiből megtudhatjuk. Miután egzisztenciálisan és szellemileg ellehetetlenítette a hatalom, hivatalosan földművesnek állt. Szentendrére költözött, először csak idényszerűen, majd folyamatosan ott tartózkodott. Ez az alkotói szempontból is jelentős, 1945–51 közötti időszak a hátratétel és a nélkülözés ellenére is boldognak tekinthető. „Hamvas mind a Kőhegyen Bubában, mind a Czóbel-villában, Duna-parti magányban élve teljes életet te-

remtett maga körül: művelte a kertet, megtermelte a szükséges zöldségeket, maga tartotta rendbe a házat, vezette a háztartást; mosogatott és ruháit nyaranta a Duna akkor még kevésbé szennyezett vizében mosta."[10] A kőhegyi présház és a kert hangulatának legavatottabb tolmácsolója Pirk Jánosné, aki érzékletesen adja vissza memoárjában a hely szellemét, vadregényességét, azt a hangulatot, ami Hamvast is elvarázsolta. „A keleti bölcseletekben tett utazásai és saját puritanizmusa ötvözeteként olyan fekhelyet készített magának, mint az indián remeték: illatos falevelekből. Egy asztalon és egy polcon kívül nem is volt más a szobában. Minden mást pótolt a környezet."[11] Különleges felfogásban tette a dolgát Hamvas a kertben. Íratlan törvényeit nem csak a növények ismerték meg, hanem a látogatói is. Deák Károly a következőkkel gazdagodott az ott tartózkodása során: „Úgy kell bánnom a növényekkel, a fákkal, amiket most gondozok, hogy tudnom kell: ezek rám vannak bízva. Így kell velük bánni. Azt a területet – kertet – ahol én most dolgozom, nekem meg kell váltanom. Másképpen hozzá sem szabad fogni. Aki a reá bízott földet nem váltja meg, az kizsákmányolja. Harmadik lehetőség nincs."[12] Hoványi János a látogatása után a *Dekalógus*hoz egy új paragrafust kapcsolt: „A kertnek megvoltak a maga törvényei. Amikor cseresznyét szedtünk, akkor a legszebb cseresznyéket fent kellett hagyni a madaraknak."[13]

Darabos Pál így összegzi ezt a páratlan időszakot: „Élete során sem ennek előtte, sem ennek utána nem került egyvégtében ilyen hosszú időre, ilyen közvetlen kapcsolatba természettel, kerttel, heggyel és vízzel, növényekkel és állatokkal, mint ekkor. […] A természettel való tartós együttléte szellemi elmélyüléssel párosult, és több fontos, hosszú koncentrálást igénylő művének megírására végre módja nyílott."[14] A szimbiózis különleges állapotát mutatják be a fenti sorok. Nem kétséges, hogy a dalmáciai tengerparton megfogalmazott gondolatok Szentendrén ugyanolyan érvénnyel jelentek meg. A természet és az ember sorsa egymásba oldódva, egymást táplálva formálódik. A *terra arcanum* menedéket nyújtott a változó ideológiákkal, a kíváncsiskodó szemekkel és a fájó mondatokkal szemben. Biztos lehetett benne, hogy árulót és kémet nem terem a kerti veteményes. „Erről-arról beszélgetve körbejártuk a telket, mutogatta a szőlőtöveket, melyeken már szépen és fürtösen duzzadtak a szemek. Örömmel mutogatta és olykor a Duna fölött távolba sikló tekintettel, hogy észre lehetette venni a dionüszoszi mámortól álomlétbe merült növényzettel és az est óráiba hajló növényzettel való összeforrottságát, elemi erejű kapcsolatát azzal a világgal, amely nem ismeri a hazugságot."[15]

Közlésben a teremtett világ

Mielőtt Hamvas természetszemléletét közvetlenül a művei alapján részletesen megvizsgáljuk, tegyünk egy rövid kitérőt. Keressünk viszonyítási pontokat, hogy megállapításai ne légüres térbe hangozzanak el. A Hamvas olvasásához ajánlatos biztosítókötelet most csatoljuk magunkra, így a történetben való járat-

lanságunk sem lesz akadálya, hogy a túra közben gyönyörködjünk a látványban, és élményekkel gazdagodva térjünk meg utunkról.

A reformáció érdeme, hogy az ige visszakerült az őt megillető helyre. Gyakran használjuk önmeghatározásunk során azt a kifejezést, hogy mi az *ige egyháza* vagyunk. Az istentiszteleti cselekmény középpontjában Isten igéjének felolvasása és magyarázata áll. A jelenlegi lelkészképzés is erre a feladatra van kihegyezve. Isten önmagát közli velünk kijelentésében, az írott, a testé lett és a hirdetett igében. Hitünk szerint Isten az ő igéjében nyilatkozott meg a legtökéletesebben, és Fiában az Úr Jézus Krisztusban jelent meg a kijelentés teljessége. Isten felfedi magát az ember előtt. Játékosan idézhetjük Csukás István *Süsü* című meséjét: „kihirdettetik az országos titkok". Feszültség van Isten megismerhetősége és rejtettsége között. A titkot nem szabad összetéveszteni azzal, ami megfejthető. Az, aminek a végére lehet járni, nem valóságos titok. „Isten titka pontosan azáltal nagy, hogy világméretű, kozmikus távlatban nyilvános."[16] Ennek a titoknak a „megfejtése" hajtja az emberiség hívő és hitetlen tömegeit. Azon túl, hogy Isten az ő akaratát prófétákon keresztül, a sugalmazás aktusában közhírré tette, vannak még egyéb csatornák is, ahol Isten jelenléte, kézjegye felfedezhető. Így tekintünk a világtörténelem hömpölygő áradatára, a lelkiismeret szavára és a teremtett világra.

Isten szavával hozta létre a mindenséget. A *Biblia* első fejezetében olvassuk, hogy ezt mondta Isten: legyenek, gyűljenek össze, növesszen, pezsdüljön, hozzon létre, alkossunk.[17] A *Zsoltáros* hasonló módon adja hírül a világ alapjainak megvetését: „Az Úr igéje alkotta az eget, egész seregét szájának lehelete."[18] Kálvin teljes meggyőződéssel vallotta, hogy Isten közli magát a „világ alkotmányában". Sőt, egész addig jut érvelésében, hogy „nincs az egész világon oly parányi hely, amelyen dicsőségének legalább valami kis szikráját ne láthatnók ragyogni."[19] Kálvin szerint a természet hasznát a következőkben összegezhetjük: (1) „a láthatatlan dolgok nézőhelye" – a közvetlenül megpillanthatatlan Isten tükröződik benne. (2) Az isteni bölcsesség mélyebb értelmét is kikutathatjuk a természet vizsgálatával. (3) A lélek számára új dimenziókat tár fel, amelyek a fizikai valóságból kiemelik azt. (4) Nem csak a hívő emberek, hanem a pogányok (hitetlenek) is Istenhez találhatnak általa. (5) A teremtett világ rendjében az isteni gondviselésre csodálkozhatunk rá. Fejtegetésének végén nem hagy kétséget afelől, hogy egyedül a világ rendezettsége és szépsége nem elégséges arra, hogy Istent megtaláljuk és megismerjük. Elindíthat a szemlélődés a helyes irányba, de önmagában nem mentheti meg az emberi lelket.[20] Isten az ember számára kapaszkodóként, saját világából jövő üzenetként kínálja a természet csodáját. „Mert tudatlanságunkat nem hozhatjuk fel ürügyül úgy, hogy restségünk és hálátlanságunk tudata ellenünk ne bizonyítana. Bizony furcsa mentség volna, ha valaki azt mondaná, hogy nem hallotta az igazságot, melynek hirdetésére még a néma teremtményeknek is igen erős hangjuk van."[21]

Amíg Kálvin teljesen biblikus alapon fejtette ki a gondolatait, addig Tom Paine igen érdekes következtetésre jut a természet jelentőségéről elmélkedve: „Míg a *Bibliá*t emberek írták, a természet Isten keze munkája. Míg a *Bib-*

lia szövege a másolások és fordítások során elkövetett hibák miatt egyre csak romlott, addig a természet megőrizte romlatlan tökéletességét. A bibliai kinyilatkoztatás viszonylag későn történt és csak egyetlen nép volt a kedvezményezettje. A természetben bekövetkezett kinyilatkoztatás ezzel szemben mindig és mindenütt elérhető. Isten a *Bibliá*ban csodatetteken keresztül kommunikál az emberekkel, a természetben viszont közönséges érzékszerveinken keresztül teszi ezt."[22] A természeti teológia Aquinói Tamástól, William Paley-n keresztül Richard Swinburne-ig hatalmas utat járt be. Olyan vadhajtásokkal is büszkélkedhet, mint a némethonban megjelent *A rovarok*, illetve *A víz teológiája* című munkák. Viszont a hasznát nem tagadhatjuk akkor sem, ha mint végső, sorsdöntő bizonyítékra nem számíthatunk rá. (1) Képes a vallásos közösségekben újra felélesztení az imádat és csodálat érzését a teremtő Isten iránt. (2) Elősegíti a különböző vallási csoportok közötti párbeszédet. A misszióban a közös alapok megteremtésére kiváló. (3) A tudomány népszerűsítéséhez is hozzájárul. William Buckland geológiaprofesszortól hangzott el, hogy Isten a teremtéskor a föld mélyén elraktározott mindenféle hasznos dolgot, ami az ember segítségére lesz. Lenyűgözte, hogy az ipari forradalomhoz minden adva volt Anglia számára, legyen az szén, vasérc vagy mészkő. (4) Politikai indulatok megfékezéséhez is használható. 1848 húsvétján a Westminster Apátság dékánja a természet változatlan törvényei és a társadalom szilár törvényei között vont párhuzamot.[23]

Paul Tillich elveti a *természeti teológia* létjogosultságát. Szerinte a természeti ismeret nem lehet kijelentés. A lét bázisát a természettudomány nem fejtheti meg, csak a kérdéseket teheti fel. A választ a kezdet és vég tekintetében egyedül a teológia képes megfogalmazni. P. Tillich, W. Pannenberg, és A. M. K. Müller is a *természet teológiáját* valósítja meg a természeti teológiával szemben.[24] A koncepció abból áll, hogy a teológiából kiindulva, de mellette a modern kutatások eredményeit figyelembe véve értelmezik a bibliai kijelentést. Ennek nyomán épülhet fel egy aktuális, a mai kérdéseket figyelembe vevő környezeti etika. „Csak a tudomány képes adatokat szolgáltatni a környezetet fenyegető, technológiánkból és életvitelünkből adódó tényezőkről, de a vallásos hit számottevően befolyásolhatja viszonyunkat a természethez, és motivációnkat arra, hogy cselekedjünk."[25] Tillich szerint bármi lehet a kijelentés hordozója. Legyen az ember vagy egy darab kő. Bármilyen meglepő, de felfogása szerint Isten valóságát beszélik el különböző minőségekben. A kő is rendelkezhet olyan kvalitásokkal, amelyek beszédessé teszik, ilyen az ellenálló ereje és az időtállósága. Viszont soha nem magától van egy adott dolognak kijelentéstartalma, hanem attól, hogy Isten azt közvetítőként használja.[26] Tillich XX. századi megfogalmazása Kálvint idézheti fel bennünk: „A természetből pontosan ugyanannyi közvetítő adódhat a kijelentés számára, mint ahány eleme van a természetnek."[27]

Ian G. Barbour a természeti teológia és a természet teológiája mellett egy harmadik utat is felvázol a természettudomány és a hit kapcsolatára. Ez egy komplex metafizikai rendszer, amiben minden esemény és jellegzetesség helyet kap.

Az elnevezése, a *folyamatfilozófia* utal az elgondolás dinamizmusára. Jelentős képviselői: Alfred North Whitehead, John Cobb és David Griffin. A tudomány és a hit összefüggésének kulcsát ők abban látják, hogy Isten folyamatosan kapcsolatban van a világgal. Az eseményeknek nem egyedüli okozója Isten, hanem állandó kölcsönhatásban van az univerzummal. Az eddigi elgondolások a transzcendens Istent hangsúlyozták viszont a folyamatszemléletű elképzelés a természetben lévő isteni immanenciát helyezi előtérbe.[28]

Ian G. Barbour és magyar részről Hegedűs Lóránt egyaránt a természet teológiájának fontosságát és további művelését hangsúlyozzák. Hegedűs J. Track nézetét osztja, aki szerint a természet teológiájának ki kell dolgoznia egy krízisfogalmat. Erre azért van szükség, mert a teremtett világnak a bűneset óta válságban van az Istennel való viszonya. Isten közvetlenül a természettel Jézus Krisztusban találkozik. Benne oldódik fel a teremtett világ Istentől való elidegenedése. A krisztusi váltság mozzanatában benne van nemcsak az ember, hanem az élő és életteli világ megmentése is.[29]

A természet ihlette esztétika

A természettel való találkozás elsődleges formája lehet a közvetlen csodálat. Ebben az állapotban nem fészkelődnek be az elmébe gondolatok, a lélek egyszerűen le van nyűgöve. William Wordsworth szavaival élve: „hirtelen szívdobbanás"[30] ez. Nincsenek kérdések, csupán az elragadtatás. Hamvas kevés esetben rögzíti pusztán a természet szépségét. Szinte mindig valamilyen összefüggésbe állítja. *A babérligetkönyv* elején mégis sikerül „rajtakapni". „Többször elbóbiskoltam néhány percre, aztán ismét felnéztem. Csábított az alvás, de a szépség, amit láttam, nem eresztett. Nem tudtam választani az álom és az ébrenlét között. A déli napfény, a tenger felől jövő puha szél, a fűszeres levegő inkább volt álom, mint amit álmodni tudtam volna."[31] Ez az idillikus hangulat azonban nem tart sokáig.

Petrarca képes megmászni a Mont Ventoux-ot, hogy tekintetét körbejárassa a magasból, de a következő pillanatban már Augustinus *Vallomás*ait olvassa. A lapokból felszivárgó gondolatok nyomán vizsgálja felül saját viszonyát a környezethez. A látványnak a személyiséget saját világából ki kell kapcsolnia és a létezés egy másik formájához kötnie. Erre csak a táj képes, az egészből kimetszett részlet, amikor kitűnik a hasznosság szempontjából vizsgált környezetből. De Petrarca csak a feldolgozandó fákat, kilőhető vadakat, feltárandó tárnákat látta, mert ahelyett, hogy átadta volna magát a látványnak, olvasmányába merült.[32] Hamvas is hiányolja a könyvet a kezéből, nem csoda, hisz sokszor séta közben is olvasott. El is határozza, hogy az ilyen szemlélődő alkalmakra saját bejáratú könyvet készít. „Olyan könyvet, amelyik nem sértődik meg, ha olvasás közben az ember kinéz a partra és elbámészkodik valamin, amit a következő pillanatban elfelejt."[33] Az útitársul szegődött könyveket is hasonló módon vegyíti a környezetből nyert impulzusokkal: „A legjobb kinyitni, a tájat nézni és tízpercenként elolvasni egy mondatot."[34]

Ha a természettel úgy akarunk találkozni, hogy felkészültek legyünk és ne okozzunk magunknak csalódást, akkor szükséges, hogy felvértezzük magunkat esztétikai szenzibilitással – véli Huxley. Az ehhez szükséges hatások megszerzéséhez Wordsworth-öt ajánlja. „Ő fejezte ki, hogy az isteni érzékelésre való képességünket leginkább a természeti világgal való kapcsolat segítségével fejleszthetjük."[35] Hamvas külön esszét szánt Wordsworth-nek, hogy esztétikáját tanulmányozza. Magányosnak, elszigeteltnek látta az angol költőfejedelmet, olyan személyiségnek, akinek a természet volt az egyedüli kapcsolata a világgal. Írásában Wordsworth-öt szembe állítja az európai tudományos gondolkodással, mivel misztikus szemlélet képvisel. „A misztikus másként lát. A természetet úgy gondolja el, hogy az a megszámlálhatatlan lények tömege. És az élőlények mögött ott van az, aki a lényeket életre hívta. A teremtmények mögött van a Teremtő Mágus. A világ középpontjában ül, láthatatlanul, csak alkotásaiban megfogható."[36]

Egy másik megrendítő esztétikai tapasztalat Hamvas számára az amerikai Henry David Thoreau. Olyannyira a hatása alá kerül, hogy úgy érzi, nagyon közeli lélekkel hozta össze a sors. Thoreau mondatai folyamatos igenlést váltanak ki belőle. Hét pontos idézetet közöl a rövid, egyoldalas eszmefuttatásában. A *Walden* különös hangulatú mű, mert speciális körülmények ihlették. A szerző kivonult két évre az erdőbe, és ott a maga ura és szolgája volt. A természettel való szoros együttlét érzékszerveit kiélezte annyira, hogy a következőket írja: „Egészen csodálatos, hogy a hétköznap legjelentéktelenebb dolgaiban is hogy van meg az utalás a természetfölöttire."[37] Úgy válik teljessé a szépségre való fogékonyság és a természet szemlélésének tanulása, hogy Hamvas stílusgyakorlatokat végez Thoreau gondolatai nyomán. „Két címszó alatt megkísérlem Thoreau-t utánozni úgy, hogy művéből bizonyos szakaszokat, eszméket és szavakat átveszek. Kedvem telik abban, hogy most nem teszek különbséget a magamé s a másé között. Ezúttal, mondom, legyen teljesen mindegy, hogy ezt ki írta, Thoreau, vagy én."[38]

A természethez szikével és ekével közelítve

Hamvas a *Scientia sacra* és a *Patmosz* című munkáiban az ember és a bolygó kölcsönhatásáról is részletesen értekezik. Itt már nem arról van szó, hogy a körülöttünk lévő élő és élettelen környezet milyen érzéseket vált/válthat ki belőlünk, hanem a természet világába történő emberi beavatkozás körülményeit értelmezi. A jelen és jövő feszültségéről, a föld eltartó képességéről, a technikai fejlődés hatásairól G. B. Balling, George William Allington és E. B. Wallace legfrissebb munkáiból is tájékozódott. Már az 50-es évben megjelent szakirodalom rémisztő jövőképet vizionált.

Hamvas az olvasottakra reflektálva a következőt írja: „Ha az ember ma a bányákat, a letarolt őserdőket, a kifosztott tengert, a legyilkolt állatokat és a primitív népeket, s a milliárd civilizált robotos rabszolgákat látja, nem lehet

kétsége afelől, hogy itt mi történik."[39] Az őskori emberiség hagyományát feltáró munkájában mondja ki, hogy elveszett a természettel a közvetlen kapcsolat. Az ember az idők hajnalán nem gazdasági, hanem szellemi kapcsolatot ápolt a természettel. Ellenben most „a földet nem is műveli, hanem módszeresen vagy módszertelenül kifosztja. Zsákmány lett számára a búza, a rozs, a kukorica, a gyümölcs, az állatok húsa, a tenger hala, a hegyek érce, az anyag rejtélyes képességének sok ezre, mint a magnetizmus, az elektromosság, a kémiai tulajdonság…"[40]

Az őskori embere a természettel együtt lélegzett, valóban a nagy egész részének tekintette magát. Olyan kölcsönhatásban éltek, amit ma az ökológiai szakemberek kutatnak – mint lehetőséget a Földet fenyegető veszély elhárítására. A vadászó-gyűjtögető népek praktikus életvezetési tanácsait a következőkben foglalhatjuk össze: (1) Nem volt magántulajdon, de csak heti 12–19 órát dolgoztak. (2) A versenyszellem és a kapzsiság nagyon sok törzsnél egyáltalán nem ismert, viszont volt együttműködés és stabilitás. (3) Egyenlő részre osztották fel az elejtett vadat. Elképzelhetetlen volt, hogy élelmet halmozzanak fel addig, amíg más éhezett.[41] Hamvas a kultusz kultúrává silányulását tapasztalja. Az őskori embernek a föld művelése maga volt a kultusz gyakorlása. „A természet nem volt az ember ellensége, hanem az esszenciák tárháza, amely önmagát rendelkezésre bocsátotta, s abból az emberi életet szent örömmé lehetett emelni."[42] Tehát a mód, ahogyan a kapcsolatunkat a teremtett világgal ki kell alakítani, nem a rablásra, nem a kizsákmányolásra kellene épülnie, hanem, Hamvas szavaival élve: „a szeretet szellemének a realizálására".

A technikai kultúra viszont eltávolította a modern eszközöket használó embert az élet bölcsőjétől. Nemcsak egy kéretlen közvetítő ékelődött az érzékszervek és a valóság megtapasztalása közé, hanem a technika is, amely a világ egyféle értelmezését is adja. Hamvas Nemo kapitány tengeralattjáró-fejlesztéséhez hasonlítja a technokrata civilizációt. A korát mérföldekkel megelőző zseni ebben az esetben úgy viselkedik, mint egy kamasz, éretlen ifjú, aki nincs tisztában tettei következményeivel. A világ számára gombokon keresztül érhető el, és csak azt kell észben tartania, hogy az irányító központban melyik kapcsoló mit hoz működésbe. „Mindig csak azt kell tudni, hogy melyik gombot nyomja meg. Nemo kapitány nagyon vigyáz arra, ha a Westminster Abbey-ben a vasárnapi prédikációt akarja meghallgatni, ne azt a gombot nyomja meg, amely az automatikus gyorstüzelő ágyúból percenként negyven gránátot lő ki."[43]

Hamvas a technikát egyértelműen az élet ellenségének tekinti, bár megérti, hogy az elmúlástól való félelem az embert hamis világok felé kergeti. A gyorsulás, a tempó növekedése, az idő és a tér feletti győzelem az emberiséget ájult állapotba juttatja. De közben senki sem teszi fel a kérdést: mi lesz a megspórolt idővel? Az élet esszenciája veszett el ezzel az eszement száguldással, pont az, amiért érdemes lenne élni.[44] A keresztyén szemlélet arra tanítja az ember, hogy a természet értelmes vizsgálata mély és átfogó felismerésekhez vezet. Már nem csak a szépség, az esztétikum az, ami tiszteletet, hódolatot válthat ki belőlünk, hanem a dolgok belső szerkezetének, elméleti felépítésének pre-

cíz kimunkáltsága. Amit a matematikai és az analitikus vizsgálat megállapít, abban a gondolkodó elme gyönyörűséget talál.[45] Sok esetben maga a technika hívja segítségül a természet csodálatos alkotásait, hogy „új" fejlesztéseit, konstrukcióit segítse. Így használják a pókfonalat modellként a legkönnyebb és egyben legerősebb kötél elkészítéséhez. A baktériumokon élősködő fágok pedig mintát adnak a szervezeten belüli célzott gyógyítás kísérleteiben.[46] Érdekes, de egyben borzongató is, hogy az élet különlegessége, egyedisége az embert nem Isten felé vezette, hanem egy másik irányba. Oda, ahol ő lehet az isten, és kiadhatja a parancsot szolgáló hadainak, a gépeknek. „A vallás és a tudomány között nem a kezdetben, nem is a folyamatban van a különbség, hanem a dolgokból levont végkövetkeztetésben."[47]

Meatafizika a természetben

McGrath szerint háromféle módon lehet a teremtett világhoz viszonyulni. Az előzőekben láthattuk a *homo aesteticus*t és a *homo faber*t. Az első a szépség elemi megnyilvánulásánál megáll, és abban leli örömét, gyönyörködteti vele a lelkét. Hamvas ezt így fogalmazta meg: „Kimegyek a kertek közé, hogy teleigyam magam az érettség illatával, szemem jóllakjon a dús káposztáik, répák, érett paradicsomok, paprikák, a nehéz tökök és dinnyék csodájával."[48] A második a dolgok mélyére néz, vizsgálat alá veszi a természetet, és rögzíti észrevételeit, rendszert képez azokból. A tudását összegezve új irányba tereli az élet folyását. „Az ember fémet olvaszt ki, azt az oda nem való elemektől megtisztítja, vagy más elemekkel célszerűen keveri, megformálja és eszközöket készít."[49] Hamvas komoly felelőséget érez a természet átalakításában fáradozó ember iránt. Zarathusztrával egyetértve mondja ki: „Az ember a természetnek vagy apja, vagy rablója. Az ember a szeretet szellemét vagy realizálja, s akkor a természetnek apja, vagy nem realizálja, s akkor a természetnek rablója."[50]

A legmagasabb szintű természetszemléletet McGrath abban látja megvalósulni, amikor az ember a természet mögé lát. Felismeri, hogy ez a világ egy irányba mutat, méghozzá az alkotójára.[51] Ian G. Barbour ennek mai megvalósulását egy metafizikai rendszerben látja kicsúcsosodni, amihez a tudomány és a vallás egyaránt hozzájárul. Ezt nevezzük folyamatfilozófiai vagy folyamatteológiai gondolkozásnak. Meggyőződése, hogy a „természet több, mint a személyes megváltás drámájának személytelen színpada."[52] Isten hathatósan, de nem kényszerítő erővel formálja a világot. Ő képviseli a megdönthetetlen bizonyosságok állandóságát és az új lehetőségekben kulmináló változásokat egyaránt. Jézus földi tevékenysége során ki volt téve a környezete minden szintű hatásának, de rajta keresztül lehetett eljutni Isten konkrétabb, személyesebb ismeretére. „Mondom nektek, hogy Illés már eljött, de nem ismertétek fel, hanem azt tették vele, amit csak akartak, így fog szenvedni tőlük az Emberfia is."[53] A folyamatteológia legerősebb bástyája a Szentlélek. A világ teremtésével, a prófétákkal, Krisztus életével, az ősegyházzal, az istenimádattal, az imádság-

gal, s nem utolsósorban a teremtmények folyamatos megjelenésével egyaránt kapcsolatban van.[54] „Ha kiárasztod lelked, új teremtmények keletkeznek, és megújítod a termőföld felszínét."[55]

Hamvas egész lényét és írásait áthatja a metafizikai távlat. Nincs miért csodálkozni ezen, hiszen számára a legintenzívebb kapcsolat a természettel metafizikai szinten valósul meg. „Az első a metafizikai, amely a természet minden porszemét fel akarja emelni és meg akarja nemesíteni."[56] A természet átszellemítése jól tetten érhető *A magyar Hüperionban*, *A bor filozófiájá*ban, az *Öt géniusz*ban, a *Bakony*ban, az *Arkhai*ban és *A babérligetkönyv*ben, hogy csak a legjelentősebbeket említsük. A teljesebb kép érdekében a korábban leírtakat már csak néhány jellegzetes példával egészítem ki.

Amikor egy virágos réten megy át, és már kész rá, hogy leszakítsa a pipacsot, a szarkalábat, a búzavirágot, elárulja, hogy a virágszedés a lélek foglalatossága. „Május közepén a helyet meglátogatom, s ebben a látogatásban alig van valami földi. Szerelem, vallás, szépség, lélek együtt, mint a teljesülhetetlen vágy megvalósulása."[57] A virág több síkon van egyszerre jelen. Gyökerei az anyagiba marnak, a föld feletti része pedig a szellemibe kapaszkodik. Így képes a látható és a láthatatlan világ között átjárót képezni. „Amikor a virágot leszakítom, átmegyek a misztikus hídon. Hová? Nem tudom. De tudom, hogy megmagyarázhatatlan gyönyörűségben részesülők, s a lét eddigi titkos irányába megnyílok."[58]

Az őszi természettel való találkozás hasonló erővel ragadja meg, mint Péter apostolt a megdicsőülés hegyén elváltozó Jézus alakja. „Az az arany, ami az égen és a levegőben ragyog, nem természeti jelenség. A megdicsőülés aurája fénylik az érett föld körül. S ebben a világfölötti tündöklésben […] minden alkalommal megérik belül is valamilyen rejtélyes gyümölcs."[59] Ez az áttünés nem a fény játéka. A tündöklő nap sugara csak eszköz egy nagyobb hatalom kezében. A jelenség negatívjának tekinthetjük a Jézus halálakor bekövetkezett teljes sötétséget. „Tizenkét órától három óráig sötétség lett az egész földön."[60] Ez a krízis tetőpontja, amikor Isten maga hátat fordít tulajdon Fiának. Az ember és az Isten, miközben szándékát tettekkel erősíti meg, sajátos kézjeggyel látja el a teremtett világot. Az ember ujjongva pusztít és gyilkol, közben az Isten mély szomorúságában gyászol. A krízist feloldó áldozat után, harmadnap hajnalán számot vethetne az emberiség saját tettével, és Isten elé állhatna. Amíg a természet nyílt és közvetlen, addig az ember a végsőkig tétova és hazug marad. „A lények: virágok, fák, csillagok, madarak csak ezt az Isten előtti nevezetességet ismerik, egyedül az ember elégszik meg kevesebbel: az emberiség előtt való nevezetességgel."[61] A nevezetes névtelenséget, a végtelenség intimitását a *Biblia* így rögzíti: „Aki győz, annak adok az elrejtett mannából, adok neki fehér kövecskét is, és a kövecskére írva új nevet, amelyet senki sem tud, csak az, aki kapja."[62] Az élő és élettelen környezet még a Föld története után, az üdvtörténeti finisben is Isten eszköze, s akaratának közvetítője lesz.

Hamvasnak ezért is becses és kitüntetett a természet, mert vele osztozik a nevezetes névtelenségben, és benne véli felfedezni az édeni spiritualitás utolsó

hírnökét. A hallgatag társak körében érzékszerveit arra készteti, hogy a számára hozott üzenetet dekódolják. „Minden növény tulajdonképpen géniusz, vagyis angyal, […] felismerhetem, de nem közvetlenül, csak absztraktul, ahogy a szem valamit fel képes ismerni."[63] Miközben látni és beleérezni tanultunk Hamvastól, fájón hasíthatott belénk, hogy mennyi titok maradhatott zárva előttünk fásultságunk és lelki vakságunk miatt. Ne engedjünk a kísértésnek, hogy metafizikai távlat nélküli, csökkent létmódunk állandósuljon. Tegyük ki magunkat a természet hatásának, simuljunk bele, hogy megérezzük, miként szövi sorsunk, dúdolja életünk történetét. Bár más nyelven beszél, mégis készséges az „idegenekkel", hogy mondandóját megértesse velünk.

Jegyzetek:

1 Elhangzott a Doktorok Kollégiuma Irodalmi és Nyelvi Szekciójának ülésén Révkomáromban, 2012. augusztus 23-án. (A rövidített címleírások kifejtését lásd a bibliográfiában.)
2 Molnár Sándor, *Historia Predicatorum Telkibanyaensis*, kéziratban, 4.
3 Darabos Pál, *Hamvas Béla: Egy életmű fiziognómiája*, I, 12.
4 *In memoriam Hamvas Béla*, 78.
5 Hamvas Béla, *A bor filozófiája* = Uő., *A magyar Hüperion*, II, 230.
6 Hamvas Béla, *Az Esquilinusi Vénusz* = Uő., *Arkhai*, 13–14.
7 *In memoriam Hamvas Béla*, 85.
8 Hamvas Béla, *Kierkegaard Szicíliában* = Uő., *A babérligetkönyv*, 96.
9 Hamvas Béla, *Az Esquilinusi Vénusz* = Uő., *Arkhai*, 22–23.
10 Darabos Pál, *Hamvas Béla: Egy életmű fiziognómiája*, III, 12.
11 *In memoriam Hamvas Béla*, 230–231.
12 *Uo.*, 26.
13 *Uo.*, 94.
14 Darabos Pál, *Hamvas Béla: Egy életmű fiziognómiája*, III, 12.
15 *In memoriam Hamvas Béla*, 57.
16 Nicol, Martin, *Dramatizált homiletika*, 55.
17 I Móz 1, 1–31.
18 Zsolt 33,6.
19 Kálvin János, *A keresztyén vallás rendszere*, I, 50.
20 *Uo.*, 49–63.
21 *Uo.*, 63.
22 Brooke, John Hedley, *Tudomány és vallás*, 235–236.
23 *Uo.*, 234–257.
24 Tillich, Paul, *Rendszeres teológia*, 109.
25 Barbour, Ian G., *A természettudomány és a vallás találkozása*, 59.
26 Tillich, Paul, *I. m.*, 108.
27 *Uo.*
28 Barbour, *I. m.*, 61–63.
29 Hegedűs Lóránt, *Az Isten-kérdés szempontjai*, 75–77.
30 McGrath, Alister, *Dawkins Istene*, 185.
31 Hamvas Béla, *A babérligetkönyv*, 11.
32 Végh Attila, *A táj fátyoltánca* = Uő., *A torzó tekintete*, 19–30.
33 Hamvas Béla, *A babérligetkönyv*, 12.
34 *Uo.*, 246.
35 Huxley, Aldous, *Természet a művészetben* = Uő., *Előadások az emberről*, 81.
36 Hamvas Béla, *Wordsworth vagy a zöld filozófiája* = Uő., *A láthatatlan történet*, 54.
37 Hamvas Béla, *Thoreau* = Uő., *A babérligetkönyv*, 225.

38 *Uo.*
39 Hamvas Béla, *Függelék a középszerűségről* = Uő., *Patmosz*, I, 476.
40 Hamvas Béla, *Kultusz és kultúra* = Uő., *Scientia sacra*, I, 241.
41 Gowdy, John, *Vissza a jövőbe és előre a múltba = Paradigmaváltás?!*, 15–20.
42 Hamvas Béla, *Kultusz és kultúra* = Uő., *Scientia sacra*, I, 242.
43 Hamvas Béla, *Függelék a középszerűségről* = Uő., *Patmosz*, I, 483.
44 *Uo.*, 480–487.
45 McGrath, *I. m.*, 186.
46 Lem, Stanislaw, *Szempillantás*, 12–22.
47 McGrath, *I. m.*, 187.
48 Hamvas Béla, *Aranynapok* = Uő., *Babérligetkönyv*, 34.
49 Hamvas Béla, *Függelék a középszerűségről* = Uő., *Patmosz*, I, 475.
50 Hamvas Béla, *Kultusz és kultúra* = Uő., *Scientia sacra*, 238.
51 McGrath, *I. m.*, 186.
52 Barbour, *I. m.*, 61–64.
53 Mt 17,12.
54 Barbour, *I. m.*, 241.
55 Zsolt 104,30.
56 Hamvas Béla, *Függelék a középszerűségről* = Uő., *Patmosz*, I, 475.
57 Hamvas Béla, *A virágszedés lélektana* = Uő., *A babérligetkönyv*, 19.
58 *Uo.*, 29.
59 Hamvas Béla, *Aranynapok* = Uő., *A babérligetkönyv*, 34–35.
60 Lk 23,44.
61 Hamvas Béla, *Aranynapok* = Uő., *A babérligetkönyv*, 43–44.
62 Jel 2,17.
63 Hamvas Béla, *A bor filozófiája*, 230.

Felhasznált irodalom

Barbour, Ian G., *A természettudomány és a vallás találkozása*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2009.
Biblia, Bp., Kálvin Kiadó, 1997.
Brooke, John Hedley, *Tudomány és vallás*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2011.
Darabos Pál, *Hamvas Béla: Egy életmű fiziognómiája I–III*, Bp., Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2002.
Hamvas Béla, *A babérligetkönyv – Hexakümion*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993.
Hamvas Béla, *A láthatatlan történet – Sziget*, Szentendre, Medio Kiadó, é. n.
Hamvas Béla, *A magyar Hüperion I–II*, Szentendre, Medio Kiadó, é. n.
Hamvas Béla, *Arkhai és más esszék*, Szentendre, Medio Kiadó, 2002.
Hamvas Béla, *Patmosz I.*, Szentendre, Medio Kiadó, 2004.
Hamvas Béla, *Scientia sacra I*, Szentendre, Medio Kiadó, é. n.
Hegedűs Lóránt, *Az Isten-kérdés szempontjai*, Bp., 2001.
Huxley, Aldous, *Előadások az emberről*, Bp., Kairosz Kiadó, 2006.
In memoriam Hamvas Béla, szerk. Darabos Pál, Molnár Márton, Bp., Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2002.
Kálvin János, *A keresztyén vallás rendszere I.*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1909.
Lem, Stanislaw, *Szempillantás*, Bp., Typotex Kiadó, 2002.
McGrath, Alister, *Dawkins Istene*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2008.
Molnár Sándor, *Historia Predicatorum Telkibanyaensis*, kéziratban.
Nicol, Martin, *Dramatizált homiletika*, Bp., Luther Kiadó, 2005.
Paradigmaváltás?!, szerk. Takács-Sánta András, Bp., L'Harmattan Kiadó, 2007.
Tillich, Paul, *Rendszeres teológia*, Bp., Osiris Kiadó, 2002.
Végh Attila, *A torzó tekintete*, Bp., Éghajlat Kiadó, 2010.

Bíró László

Metszés

a jaj ömlik a jó csak cseppen
önmagam metszem kint a kertben
s a sors karmai leszakítják
verseim lelkesítő titkát

ezt a csöndet hiába nézem
magamat látom minden képen
vérem máglyái megint égnek
tüzet rakott bennem a lélek

Mindennapi valóság

bujkál bennem jó pár szenvedés
minden ráncom idő verte rés

szembejön velem ki nem köszön
így betűim másnak pörkölöm

ez a jaj nem fut már senkiben
a fájdalom bennem megpihen

s összenőtt gondom az asztalon
vajon sikerül-e szétválasztanom

Fájni nem lehet holnap

már rég végnek kéne lennem
de a vers még munkál bennem
nem lehet holnap nyugodtan
fájni itt kell mindig mostan

évem már negyvenhárom van
nem élhetek csak álomban
ám kint valami folyton rág
szürkéll a patkány valóság

A hiány bűvkörében

körbeállja sorsom a hatalmas semmi
a hiány bűvköréből nehéz kimenni
ember vagyok kiből kiesett a lényeg
bennem jajkemencénél gubbaszt az élet

gondvárosban szerte hatalmas plakátok
hirdetik lelkemben műsort ad az átok
válságom mélysége folyton feneketlen
érzem örök bajok közé keveredtem

Lelki sebem csupa láng

fény voltam egykor ám ma már csak árnyék
szomorúság helyett idillingben járnék
de az öröm nekem mindig nagyon távol
vers-kóma lóg ki az ájult hallgatásból

az összes csalódás egy-egy új nyersanyag
hogy stabil bánattá formázzam magamat
fáj a sors lelki seben folyton csupa láng
hiányok égetik szívemre a magányt

Konrad Sutarski

Teleki Pál és a lengyelek

(Elhangzott: a Magyarok VIII. Világkongresszusa keretében megrendezett Teleki Pál-konferencián, Budapesten, 2012. augusztus 19-én.)

Teleki Pál egyike volt a XX. századi magyar történelem kiemelkedő politikai személyiségeinek. Saját hazájában a nemzeti oldal kitűnő, bár tragikus személyiségnek tartja. Más körök ugyanakkor ellentmondásosan ítélik meg őt. Számos cselekedetét és tulajdonságát a szemére vetik, különösen az ő miniszterelnöksége idején a Parlament által megszavazott, úgynevezett „zsidótörvények" fényében. Ezen túlmenően nyomatékosan és hangsúlyosan ismételgetik életének szenzáció ízű elemeit, különös tekintettel váratlan halálának máig vitatott körülményeire. A lengyel nemzet számára ugyanakkor Teleki fényesen világló, pozitív személyiség. Ő a „lengyelek nagy barátja" maradt akkor is, ha mindmáig nem sikerült kellőképpen kidomborítani tevékenységének jelentőségét, összefoglalni mindazt, amit a magyarság érdekében kifejtett erőfeszítései részeként a lengyel ügy támogatására tett. Anélkül, hogy általánosságban foglalkoznék Teleki személyiségével és cselekedeteivel, inkább a lengyel ügyek vonatkozásában megmutatkozó aktivitásának elemzésére összpontosítok. Mindezt négy fő témakörre bontva teszem:

1. az I. világháború után Lengyelországnak nyújtott magyar katonai segítség,
2. cserkészeti témájú együttműködés,
3. a Németországgal kapcsolatos magyar álláspont Lengyelország 1939-es lerohanásával kapcsolatosan,
4. magyar segítségnyújtás a lengyel menekülteknek a II. világháború folyamán.

Utóbbi két témakör a kommunista Magyarországon az 1980-as évekig tabunak számított. Ennek oka az volt, hogy a kommunista hatalom szemében sok minden más mellett ezek is a Horthy kormányzó nevével fémjelzett, gyűlölt magyar politika szerves részeit képezték. Csupán a '80-as évek második felétől kezdett enyhülni a cenzúra, amit az is tanúsít, hogy 1985-ben Budapesten is megjelenhetett a máig alapvető könyvnek számító *Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945* (a szemelvényeket válogatták és az előszót írták: Jerzy Robert Nowak és Tadeusz Olszański, lengyel szakértők). Az utóbbi 22 esztendőben további szerzők számos újabb publikációja látott napvilágot, amelyek közül legalább olyanokat szeretnék megemlíteni, mint a *Menekült rapszódia. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945* (szerkesztő: Jan Stolarski, Bp., 1999), vagy a nagy, kétnyelvű album: *Pamięć – Emlékezet*. *Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1946*, Krystyna és Grzegorz Łubczyk tollából (Warszawa, 2009). Nemrégiben kerülhetett az olvasók kezébe az imént említett album második kötete, amelyet idén késő tavasszal mutattak be Lengyelországban, s amelynek első magyarországi bemutatójára is küszöbön áll.

Ezzel szemben az első témacsoport – az I. világháború után (1919-ben és '20-ban) a Lengyelországnak nyújtott magyar katonai segítség – a legutóbbi időkig a történelmi események árnyékában maradt, és mind a mai napig kevéssé ismert, holott javarészt ennek a segítségnek köszönhette Lengyelország megmaradását a bolsevik állammal folytatott küzdelmében.

A cserkészeti együttműködés a két világháború között, a fentebb említett témarészek mellett, a nagypolitika kiegészítéseként jelenik meg. Az emlékezet különösen két cserkésztalálkozót őrzött meg. Az egyiket Gödöllőn rendezték (1933), a másikat Lengyelországban, Spalaban (1935).

Magyar katonai segítségnyújtás Lengyelországnak az I. világháborút követően

Teleki Pál már 1905-től részese volt a magyarországi politikai életnek, de csak a Kun Béla-féle proletárdiktatúra leverését követően lett tagja a honi politikai elitnek, a jobboldali Károlyi Gyula által vezetett kormánynak (1919. május 30. – 1919. július 12.): előbb kultusz-, majd külügyminiszterként. Ezt követően újból külügyminiszter lett a Dezső P. Ábrahám vezette kormányban (1919. július 12. – 1919. augusztus 12.). Pár hónapos kihagyás után még egyszer betölti a külügyminiszteri posztot (1920. április 19-től); ekkor Simonyi-Semadam Sándor volt a miniszterelnök. Miután a kormány képviselői 1920. június 4-én a Trianon kastélyban aláírták a versailles-i békeszerződés diktátumát, Simonyi-Semadam lemondásra kényszerült. A következő kormány feje ezúttal már Teleki, az 1920. július 19. és 1921. április 14. közötti időszakban.

Lengyelország és Magyarország között az első hivatalos kapcsolatfelvétel már Lengyelország függetlenségének kihirdetése előtt két nappal (1918. november 9-én), Károlyi Mihály miniszterelnökségének idején megtörtént. Akkor egy

lengyel katonai misszió és az ideiglenes lengyel kormány küldöttsége érkezett Budapestre. Megbeszéléseket folytattak a Magyarországon tartózkodó lengyel nemzetiségű katonák, illetve a Lengyelországban lévő magyar katonák hazatéréséről. Arról is tárgyaltak – már Berinkei Dénes miniszterelnöksége alatt –, hogy Lengyelország fegyvereket és egyéb katonai felszereléseket kapna, s ennek fejében szenet és kőolajszármazékokat szállítana Magyarországnak. Az egyeztetések során – melyek egy részét Lengyelországban folytatták le – konszenzusra jutottak, és 1919. február 20-án aláírták a megállapodást. Ehhez az antant képviselőinek engedélyét is meg kellett szerezni, valamint Csehszlovákia hozzájárulását ahhoz, hogy területén áthaladhassanak a szállítmányok. E szerződés alapján jelentős, lőszerekből és katonai felszerelésekből álló rakomány indult útnak Magyarországról 1919. március 19-én (tehát két nappal a proletárdiktatúra bevezetése előtt), és – a Csehszlovákián való áthaladás nehézségei ellenére – a muníció sikeresen megérkezett Lengyelországba. Olyan, még ellenőrzésre váró feltételezések is vannak, hogy bizonyos lőszerszállítmányok már korábban eljutottak Lengyelországba, ami ellenben biztos: a proletárdiktatúra idején Kun Béla kormánya megszakította Lengyelországgal a kétoldalú kapcsolatokat.

A magyarországi kommün bukását – tehát 1919. augusztus 1-jét – követően a lengyel és magyar kormány ismét érvénybe léptette a katonai szállításokra vonatkozó egyezségeket. Ezek végrehajtása a korábbiakhoz hasonlóan az Antant Katonai Bizottság által képviselt antant államok engedélyéhez volt kötve. Amikor Teleki Pál átvette a külügyminiszteri hivatalt a Simonyi-Semadam kor-

Erdei pad

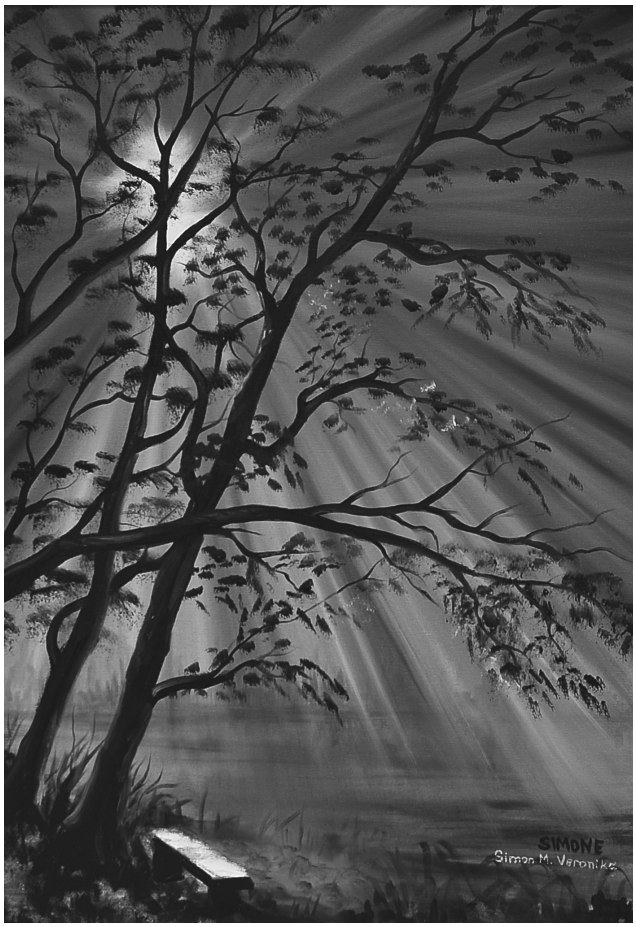

mányban, pár nappal korábban – 1920 márciusának közepén – titkos magyar–francia tárgyalások kezdődtek a hazánkat sújtó nemzetközi békefeltételek esetleges megváltoztatása, valamint a magyar–lengyel közös határ legalább részleges visszaállítása érdekében. A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. Magyarországot a reákényszerített 1920. július 4-i békediktátum alapján feldarabolták. Megjegyzendő, hogy a szerződést Lengyelország nem ratifikálta.

Teleki Pál a frissen átélt, mély nemzeti tragédiát jelentő Trianon-diktátum után alig másfél hónap múlva vette át a miniszterelnöki megbízatást. Az ország csalódottságának közhangulatában sem fordított hátat a külvilágnak. Ellenkezőleg: már első miniszterelnöki expozéjában kinyilvánította, hogy kormánya jó kapcsolatokat ápol Lengyelországgal, és az antant államokhoz fordult, támogatásukat kérve a Vörös Hadsereg ellen küzdő lengyelek megsegítésére. Az akkori nehéz, több hónapig tartó (még Huszár Károly miniszterelnöksége alatt, azaz 1920. március elején elindított) nemzetközi egyeztetések eredményeként a magyar kormány, Horthy Miklós kormányzóval egyetértésben, s a lengyel kormány kérése alapján döntött arról, hogy Weiss Manfréd Csepel-szigeten lévő nagy fegyvergyára alapvetően a lengyel igényeknek megfelelően gyártson lőszereket, július 8-án pedig – tehát akkor, amikor Teleki volt a külügyminiszter a Simonyi-Semadam kormányban – utasította a gyárat, hogy meglévő raktárkészleteit és gyártókapacitását az elkövetkező hetekben kizárólag a lengyel igények kielégítésére fordítsa.

A lengyel hadsereg, amely 1920 tavaszáig jelentős katonai sikereket ért el a bolsevik erőkkel való küzdelemben, a rákövetkező hónapokban egyre nehezebb helyzetbe került: a bolsevik katonai nyomás alatt rákényszerült arra, hogy a fegyver- és (mindenekelőtt a) lőszerhiány miatt egyre jobban kihátráljon az általa korábban elfoglalt keleti területekről. Annak szemléltetésére, hogy mennyire súlyossá vált a helyzet, elegendő egyetlen szemelvényt idézni Divéky Adorján *Magyarország szerepe az 1920-iki lengyel–szovjet háborúban* című írásából, amely a Külügyi Szemle 1938-as évfolyamának 3. (júliusi) számában jelent meg, majd külön lenyomatként is sokszorosították:

„Lengyelország helyzete kétségbeejtő volt, mert nemcsak Danzignál akadt meg a [nyugati – K. S.] munició szállítása, hanem a Magyarországról küldött lőszer sem érkezett meg, mert a július 10-e körül Csepel szigetéről küldött lőszerszállítmányt a csehek visszatartották.

Nemcsak a magyar munició akadt meg a cseh határon, hanem mindama szállítmányok is, melyek Franciaországból mentek a lengyel hadsereg részére."

Végeredményben a nyugati országokból származó, Lengyelországba Ausztrián és Magyarországon át tartó fegyver- és lőszerszállítmányok – a cseh-szlovák akadályoztatás következtében – hosszabb, kerülő útra kényszerültek Románián át. Végül júliusban ezt a Nyugatról vezető útvonalat is lezárták Ausztriában. Egyetlen lehetőség maradt: a hatalmas magyar fegyver- és lő-

szerszállítmányt (amit a csehszlovák hatóságok – Edvard Benes külügyminiszter szavaival élve – országuk „feltétlen semlegessége") folytán nem engedtek továbbhaladni, Románián keresztül kellett eljuttatni – a korábbi nyugati, francia szállítmányokhoz hasonlóan. Az akkor, júliusban Csepelről elindított vasúti szállítmány 80 vagonból állt, és 22 millió puska és ágyú lőszerét tartalmazta, s végül augusztus 12-re jutott el Románián át a Varsótól délkeletre fekvő Skierniewicébe. A nyugat felé nyomuló bolsevik erők ekkor már a Visztulához értek, és Varsó elfoglalására készültek, ami egyet jelentett volna Lengyelország újbóli leigázásával.

Szovjet-Oroszországnak nagy ívű tervei voltak. Ki akarta használni, hogy a háború utáni időszakban a bolsevik propagandával feltüzelt tömegek Németországban, Dániában és Ausztriában is komoly kommunistabarát tényezőként voltak jelen. Lengyelország legyőzése kiterjesztette volna a kommunizmust egész Közép-Európára, illetve az erőviszonyok túlsúlya folytán szinte az egész kontinensre. A szovjet forradalom egyik vezére, Lev Trockij még 1919-ben kihirdette: „Lengyelország hulláján keresztül vezetjük a világforradalom tűzvészét", illetve a Lengyelországot támadó szovjet Nyugati Front vezetője, Michail Tuchaczewskij 1920. július 2-án harci parancsot adott ki, melyben közölte: „Lengyelország holttestén vezet az út a világforradalomhoz".

A Varsóért folytatott küzdelem azon a napon kezdődött, amikor a magyar segélyszállítmány Skierniewicébe ért. A megérkezett lőszereket azonnal szétosztották a lengyel alakulatok között. A lengyel hadsereg így végre ellentámadást indíthatott, és fényes, döntő győzelmet aratott, amelyet Lengyelországban „visztulai csodának" neveztek el (tekintettel arra, hogy augusztus 15-én, Mária mennybemenetelének napján következett be), s amelyet az angol diplomata, lord Viscount d'Abernon – „tizennyolcadikként" – a „világ sorsát eldöntő csaták" közé sorolt. A győzelemnek természetesen számos oka volt. Mindenekelőtt a lengyel hadsereg létszámának megnövelése a csatát megelőzően, továbbá a hátországtól távolabb kerülő, az elfoglalt városokban szükségszerűen helyőrségeket hátrahagyó szovjet haderő meggyengülése; másodsorban a Piłsudski marsall vezette lengyel katonai vezetés által kidolgozott ellentámadási terv kitűnő kivitelezése. Ezzel összefüggésben ki kell mondani, hogy a Varsói Csatát eldöntő harmadik fő tényező maga a magyar katonai segélyszállítmány volt, hiszen annak megérkezte előtt a lengyel katonák már nem tudtak *mivel* lőni az ellenfélre. Jan Markowski *Magyar segítség a Varsói Csatában* című könyvében (*Pomoc Węgier w bitwie pod Warszawą*, Varsó, 1935, 18.) közölt adatok szerint „összességében, […] – a magyar vagonokban szállított külföldi szállítmányokon túlmenően – Magyarország 1920-ban további, az alább felsorolt, kizárólag saját maga által gyártott szállítmányokat küldött: 48 millió Mauser lőszert, 13 millió Mannlicher lőszert, néhány millió Mauser típusú puskaalkatrészt, nagy mennyiségű tábori kályhát és 440 tábori konyhát.

Amennyiben eltűnődünk azon, hogy milyen szerepet töltött be az I. világháború befejezését követő időszakban Teleki Pál a Magyarország által Lengyelországnak nyújtott katonai segítséget illetően, akkor – amint az a bekövetkezett

történelmi eseményekből és a feltárt dokumentumokból is kitűnik – ugyan nem ő volt a segítségnyújtás elindítója, de 1920-ban ő volt az egyik legfontosabb mozgatórugója Lengyelország hatalmas mértékű és meghatározó jelentőségű támogatásának. A magyarországi kormányzat vezetőinek – Horthy kormányzónak és Teleki miniszterelnöknek – igaz baráti hozzáállása nélkül ilyen mértékű katonai segítségnyújtás elképzelhetetlen lett volna.

Cserkészeti együttműködés

Magyarország kormányzója, Horthy Miklós 1922 júliusában Teleki Pált nevezte ki az ország főcserkészévé. Sajnos, csupán néhány hónapig maradhatott ebbéli tisztségében, mert időközben súlyos vesebetegsége támadt (az egyik veséjét műtéti úton el kellett távolítani). Lemondását követően a kormányzó tiszteletbeli főcserkésszé avatta. Ez így is maradt 1939-ig, amikor visszatért a nagypolitikába – újból miniszterelnökként. Függetlenül a személycserétől (a főcserkész ifjabb Khuen-Héderváry Károly lett), amikor Teleki meggyógyult, a gyakorlatban újból a magyar cserkészet első emberévé vált. A cserkészet ügyét hallatlanul fontosnak tartotta, mert a fiatalság, a társadalom nemzeti és vallásos szellemben történő nevelésének eszközét látta benne. Teleki a húszas–harmincas években minden nemzetközi cserkésztalálkozón (európai és világtalálkozón – angol eredetű kifejezéssel dzsemborin [*jamboree*]) részt vett. Jelen volt Dániában, a Koppenhága környéki Ermelundenben megtartott világtalálkozón 1924-ben, az angliai Liverpool környéki Birkenheadben 1929-ben, a nemzetközi Jubileumi találkozón a lengyelországi Spalában 1935-ben, illetve fő szervezője és parancsnoka volt az 1933-as gödöllői Világdzsemborinak. Az ügy iránti mély elkötelezettségének köszönhetően Telekit 1929-ben beválasztották a cserkészet világszervezetének vezetésébe.

A különböző jellegű nemzetközi találkozók lehetőséget teremtettek a lengyel cserkészettel való kapcsolatok kiépítésére, aminek fő hajtóereje a hazaszeretetre és a keresztény hitre alapozott szellemiség hasonlóságán túlmenően a hagyományos lengyel–magyar barátság volt. Így történt ez Gödöllőn is, ahol az 500 főt meghaladó lengyel csapat tagja volt a lengyel főcserkész, dr. Michał Grażyński (mellesleg a śląski vajdaság vezetője). A két évvel később megrendezett spalai találkozó, amelyen jelentős létszámú magyar kontingens vett részt, kiváló alkalmat biztosított a lengyel–magyar cserkészkapcsolatok további elmélyítésére. (Ennek emléke rendkívüli hatást gyakorolt a résztvevőkre. Számos egykori cserkésszel volt alkalmam beszélgetni – akár jóval a II. világháborút követően is. Mindenki felejthetetlen élményről számolt be). Teleki Pál Spalában közelebbi ismeretséget kötött Michał Grażyńskival, továbbá találkozhatott a Lengyel Köztársaság elnökével, Henryk Mościckivel, aki a találkozó fővédnöke volt, és színhelyének biztosítására felajánlotta saját spalai birtokát. A találkozóról fennmaradt fényképek arról tanúskodnak, hogy Teleki igen szívesen fényképezkedett lengyel cserkészek társaságában.

A politikai támogatáshoz képest, amelyet Teleki a lengyel nemzetnek biztosított, a cserkészeti együttműködés kisebb jelentőségű, de diplomáciai szempontból mégiscsak említésre méltó.

A Németországgal kapcsolatos magyar álláspont Lengyelország 1939-es lerohanását megelőzően

1939 március közepén – a területi revíziónak köszönhetően – Magyarország visszacsatolta Csehszlovákia keleti részét (Kárpátalját). Ennek eredményeként – mintegy 180 kilométeres hosszúságban – részlegesen helyreállt a közös lengyel–magyar határ. Lengyelország fölött ekkor már viharfelhők gyülekeztek: Németország területi „folyosót" követelt magának az anyaország és porosz enklávéja között, hogy területileg egyesíthesse azokat. Teleki Pál miniszterelnök és Csáky István külügyminiszter 1939 áprilisában Berlinbe látogatott. Adolf Hitler velük találkozva nem rejtette véka alá, hogy Lengyelország lerohanásának gondolatával foglalkozik, a német külügyminiszter pedig kinyilvánította, hogy Németország a Lengyelországgal 1934-ben kötött meg nem támadási egyezményt érvénytelennek tekinti.

Hitler és Ribbentrop az elkövetkező hónapokban egyre nagyobb nyomást gyakorolt a magyar kormányra, hogy egyértelműen kötelezze el magát a lengyelellenes német–olasz tengely mellett, miközben további területszerzési lehetőséggel – többek között dél-kelet lengyelországi olajmezők elhódításával – kecsegtették Magyarországot. Teleki 1939 nyarán két (június 24-én kelt) levelében, Hitlernek írva, egyértelműen elhatárolódott ettől. Válaszából kitűnt, hogy Magyarország a Kárpátokon kívül nem támaszt semmilyen területi igényt. A lengyel–magyar barátság eszménye mindkét nemzetet élteti, ennek következtében Magyarország semmilyen szerepet nem vállalhat egy Lengyelország elleni támadásban, hiszen ez ellenkezne a nemzeti becsülettel. Magyarország támogatja a tengelyszövetség politikáját mindaddig, amíg az nem csorbítja a nemzetek önrendelkezési jogát, és nem gátolja meg a nemzeti célkitűzések teljesítését. Függetlenül attól, hogy Magyarország (Csáky külügyminiszter önálló, kényszerű deklarációja révén) hivatalosan némileg visszakozott ettől az állásponttól, Magyarország – ezen belül Horthy és Teleki – lengyelbarát politikája mégis változatlan maradt. Erről Csáky 1939. augusztusában külön is biztosította a lengyel külügyminisztert, Józef Becket. Magyarország hozzáállását Hitler és Ribbentrop ellenséges lépésnek tekintette. Az olasz külügyminiszter, Galeazzo Ciano megjegyezte: „A visszautasítást a németek nem fogják elfelejteni, a magyaroknak ezért egyszer fizetniük kell". Németország valódi fenyegetettséget jelentett, a magyar honatyák attól tarthattak, hogy a németek esetleg megakadályozhatják Erdély visszaszerzését Romániától, sőt akár még Magyarországot is megszállhatják. Ennek ellenére a magyar kormány nem változtatta meg hozzáállását, miközben semlegességre törekedett a németellenes, lengyelbarát Angliával és Franciaországgal való viszonyában is.

A Lengyelország elleni német támadás szeptember 1-jén indult meg. Ribbentrop szeptember 9-én – tehát amikor súlyos harcok folytak, s a lengyel erők helyzete kezdett kritikussá válni – Csáky közvetítésével újból a magyar kormányhoz fordult. Követelte, hogy sürgősséggel engedélyezzék a német hadseregnek az 1938 szeptemberében és 1939 márciusában visszaszerzett területeken a vasútvonalak használatát Kassától északra, Lengyelország felé. A Teleki-kormány ezt is visszautasította, mondván: „a kérelem teljesítése nem lenne összeegyeztethető a magyar nemzet becsületével".

Lengyelország szeptemberi, németek által történő lerohanása során tehát Magyarország nem csupán nem vett részt a támadásban – amint azt például Szlovákia tette –, hanem aktívan ellenállt mindenféle német követelésnek.

A németek által ostromolt Lengyelország sorsa szeptember 17-én pecsételődött meg, amikor a Szovjetunió hátba támadta. Ebben a tragikus helyzetben a lengyel hadsereg főparancsnoka, Edward Rydz-Śmigły parancsba adta a lengyel haderő és felszerelés kivonását az országból Magyarország és Románia területére, hogy az a nyugati szövetségesek oldalán, külföldön folytathassa a harcot.

Magyar segítségnyújtás a lengyel menekülteknek a II. világháború időszakában

A menekültek kálváriája a Lengyelországot érő szovjet támadás után kezdődött. Csáky miniszter már szeptember 17-én hivatalosan közölte a magyarországi lengyel követtel (mai fogalmaink szerint a nagykövettel), Leon Orłowskival, hogy Magyarország a lengyel menekülteket a Genfi Egyezmény előírásai szerint kezeli majd, ami azt jelentette, hogy a magyar állam befogadja a menekülteket. Másnap Teleki miniszterelnök Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter közvetítésével utasította a határőrséget, hogy a lengyel határt teljes szélességében nyissák meg, és a menekülteket semmilyen módon ne akadályozzák a határátlépésben. Ezek után – néhány korábbi, elenyésző számú kivételtől eltekintve – szeptember 18-tól kezdtek a lengyel egységek magyar földre lépni – hol teljes alakulatokban, hol kisebb csoportokban. Velük együtt civilek is érkeztek. A katonai és civil menekültek teljes létszáma a különféle becslések szerint 40–50 ezertől 110–140 ezer főig terjedt.

A hazánkba érkező lengyelek ellátása hirtelenjében hatalmas feladatot jelentett a magyar államnak és nemzetnek. Gondoskodni kellett a hihetetlenül nagy emberáradatról, a fedél nélkül maradtakról, akik még a mindennapos élethez szükséges legfontosabb eszközökkel sem rendelkeztek. Szükséges legalább vázlatosan áttekinteni a legfontosabb feladatokat és problémákat, hogy érzékeltetni lehessen az ügy súlyát, amellyel Magyarország és a Teleki-kormány szembesült, s nemcsak az első napokban, hanem a háború alatt mindvégig. Nem csupán a kihívás volt hatalmas, de a megvalósítás is komoly nehézségeket okozott, hiszen nagy kiadásokkal járt, óriási mértékben megnövelte a gazdasági és adminisztrációs terheket, ráadásul a magyar nemzeti érdekek sérülésének is fennállt a kockázata.

A magyar állam – Horthy kormányzó és Teleki miniszterelnök irányításával – az első pillanattól kezdve intézményesített segítséget nyújtott a lengyel menekülteknek, amit kiegészített a helyi lakosság által spontán módon nyújtott segítség. Létrejött a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság, melynek munkáját zömében a magyar arisztokrácia képviselői irányították, de bekapcsolódtak különféle lengyelbarát intézmények és szervezetek is. A menekültek mindenközben – a magyar hatóságok engedélyével – létrehozták a Lengyel Polgári Bizottságot, amely az emigráns lengyel kormány jóváhagyásával a menekültek legfőbb civil képviseletévé vált.

A menekültek jól elkülöníthetően két csoportra: katonákra és civilekre oszlottak, s bizony mindkét társaság másfajta kezelést igényelt. Ennek okán – Teleki Pál egyetértésével és utasítására – két minisztérium feladata lett a nagy létszámban érkezett lengyelek létfeltételeinek biztosítása. A civilek ügyei a Belügyminisztériumhoz kerültek, amelyet a (korábban már említett, lengyelbarát) Keresztes Fischer Sándor vezetett. Ennek keretein belül a IX. Osztály (ma úgy fogalmaznánk, hogy Főosztály) foglalkozott ezzel a feladatkörrel, amelynek id. Antall József lett a vezetője. Őt a lengyelek idővel – a háború későbbi időszakában – Antall apóként kezdték becézni, ahogyan a magyarok az 1848–49-es szabadságharc idején nevezték Bem tábornokot, tekintettel arra a féltő gondoskodásra, amellyel az osztályvezető úr körülvette a menekülteket, és amellyel javítani igyekezett helyzetükön. A katonai menekültek ügye a Nemzetvédelmi Minisztériumhoz került, azon belül a XXI. (a Katonai Foglyok és Internáltak) osztályhoz, melynek Baló Zoltán ezredes volt a vezetője (itt rögtön jelezni kívánom, hogy a lengyelbarát Baló helyzete igen nehéz volt, mert a németekhez húzó Bartha Károly miniszter volt a felettese).

A magyar kormány 1939-ben és 1940 elején 114 tábort nyitott meg a civil menekülteknek, és 141 tábort az internált katonáknak, különválasztva a tiszteket és a sorkatonákat. Minden menekültnek szállást és ellátást biztosítottak, ami hatalmas és állandó kiadásokkal terhelte meg a költségvetést. A „fogolytábor" kifejezés bizonyos mértékig túlzó volt. A civil menekültek magánszállásokon laktak (panziókban, hotelekben, magánlakásokban) és pénzsegélyeket kaptak. Teljesen szabadon közlekedhettek az adott település területén, és nehézség nélkül kaptak engedélyt annak elhagyására is. Tanulhattak és munkát vállalhattak. Lengyel iskolák létesültek, melyek közül a teljes jogkörrel bíró balatonboglári gimnázium volt a legjelentősebb. A katonai táborokat kirendelt parancsnokokkal az élükön magyar őrség felügyelte, de lengyel tábori tanácsok is működtek. Az internált katonák zsoldot kaptak, s általában lehetőségük volt a táborból való kijárásra, bizonyos feltételek mellett még munkát is vállalhattak. Már 1939 szeptemberében, a hadsereg kimenekítésének megkezdésekor tervek születtek arra vonatkozóan, hogyan lehetne az internált tiszteket és közkatonákat Franciaországba juttatni, és az ott szerveződő emigráns lengyel hadsereg rendelkezésére bocsátani. Az ilyen jellegű akciókat – a magyar kormánnyal kötött titkos egyezség alapján – a Párizsban, később Londonban működő emigráns lengyel kormány hangolta össze Władysław Sikorski miniszterelnök irányítása mellett, aki a Lengyel Fegyveres Erők vezetője és parancsnoka volt. Magyarországon 1939-ben alakult meg az Internált Lengyel Katonák Képviselete. Ez irányította

a kitelepítést, amely – a Telekivel folytatott konzultációkat követően és az LK emigráns kormánya által jóváhagyott módon – felügyeletet gyakorolt az összes lengyel katonai tábor fölött. A Magyarországról történő kimenekítés már 1939 októberében elkezdődött, késő ősszel felerősödött, majd – a német tiltakozások hatására – rövid ideig lelassult, végül 1940 tavaszán újból felélénkült. Mindez óriási, másfél éven át tartó konspirációs jellegű tevékenységet jelentett. Ezt a német diplomácia, a német hírszerzés és a németekkel rokonszenvező magyar tisztikar kicsiny, ámde létező és éber csoportja elől titokban kellett tartani. Minden egyes katona átdobása körülményes és veszélyes feladat volt. Aki a lengyel katonai illetékesektől megkapta a beleegyezést az evakuálásra, legális vagy féllegális engedélyt kellett kapjon a magyar szervektől a tábor elhagyására. Az is gyakran előfordult, hogy az illető megszökött a táborból. Ezt követően a legközelebbi magyarországi konspirációs ponton ellátták őt civil iratokkal, öltözékkel, kevés pénzzel és vonatjeggyel. A jugoszláv–magyar határ átlépése – különösen 1940 tavaszától kezdődően – a leggyakrabban zöldúton, magyarok segítségével történt, a közelben (barátilag félrenéző) határellenőrző pontok közelében. A kitelepítési útvonal kezdetben Jugoszlávia és Olaszország vasútvonalain (Zágráb, Milánó és Torino érintésével) vezetett Dél-Franciaországba, ahol a célállomások voltak. 1940 tavaszától – Franciaország német megszállása után – azonban megváltozott az útvonal: Jugoszlávián keresztül vasúton Splitbe, vagy a görög Pireuszba vezetett, onnan hajón Bejrútba, minthogy Szíriában is létesült az emigráns lengyel hadseregnek kiképzőpontja. Jugoszlávia 1941 márciusi német elfoglalását követően ez az útvonal teljesen lezárult. Eddig az időpontig azonban már hatalmas – 30–40.000 főnyi katonát sikerült kijuttatni az országból az emigráns lengyel hadsereghez. Ezek után Magyarországon már csak körülbelül 5.000 fő katonai és 8.000 fő civil menekült maradt.

Függetlenül az 1941-ig tartó katonai evakuációtól, 1939 végétől a lengyel katonai és civil szervezetek keretében titkos futár- és rádiós összeköttetés működött, amely Magyarországon keresztül híreket közvetített a megszállt Lengyelországban működő földalatti ellenálló mozgalom (1942-től „Honi Hadsereg") és a Párizsban (majd később Londonban) székelő lengyel emigrációs kormány nyugati központjai között. A budapesti központjuk neve „Baza" [*Bázis*] volt. A magyar kormány tudott e titkos tevékenységről, sőt segítette is a Belügyminisztérium (főleg az id. Antal József vezette IX. Osztály) által kiadott úti okmányokkal és magyarországi tartózkodási engedélyekkel; a Külügyminisztérium pedig nemegyszer saját futárszolgálatával vitte a lengyel küldeményeket a semleges országokba.

A Lengyel Követség Magyarországon 1941. január 1-jéig működött. Korábban több mint egy éven át tartott az egyre erősödő német nyomás a Követség bezárására (arra hivatkozva, hogy a lengyel állam megszűnt létezni, a Követség pedig illegálisan segíti az internált lengyel katonák evakuálását az emigrációs hadseregbe). Horthy, Teleki és Csáky kénytelenek voltak engedni a német követeléseknek, lélekben megmaradva a lengyelek oldalán. Orlowski követ megérezte a magyarok kényszerhelyzetét, s magyarországi kiküldetésének befejezésekor egy búcsúlevelet írt Teleki miniszterelnöknek, melyre Teleki szintén levélben, 1941. január 11-én, válaszolt – a következő szavakkal:

„Élek az alkalommal, hogy biztosítsam Excellenciádat, a jelenleg Magyarországon tartózkodó lengyel állampolgárokat továbbra is ugyanabban a vendégszeretetben részesítjük, amelyet eddig élveztek.

[...] Biztosítom, hogy örökre megőrzöm emlékezetemben szívélyes és baráti kapcsolatunkat, és remélem, hogy Excellenciád hasonló érzésekkel fog emlékezni budapesti tartózkodására. Különösen megindított a rokonszenv érzése, amelyet Excellenciád kifejezésre juttatott Magyarország iránt, valamint hogy értékelte azt a fogadtatást, melyben hazám nehéz és fájdalmas körülmények között részesítette Excellenciád honfitársait."

Orłowski, aki jól ismerte Magyarországot, politikusait és népét, a háború után kiadott visszaemlékezéseiben így írt:

„Magyarország revizionista állam volt, és mint ilyennek, politikája Németországra támaszkodott, arra az országra, amely elsősorban volt érdekelve az első világháború után kötött békeszerződések revíziójában. Azonban mint nemzet, a magyar egyáltalán nem volt németbarát, a nácizmustól pedig egyenesen irtózott."

Még sok érvet lehetne felsorakoztatni, s számos politikus vagy magánszemély megnyilvánulását lehetne idézni annak érzékeltetésére, hogy milyen odaadó és áldozatkész volt a lengyelbarát magyar politika és mindennapos tevékenység. A már eddig felsorolt tények alapján is megállapíthatjuk, hogy a magyar államnak – és nagy mértékben Teleki Pál miniszterelnöknek – a lengyel nemzet érdekében a II. világháború során tett erőfeszítései messze meghaladták az átlagos erkölcsi kötelezettséget, amelyet az egyik nemzetnek a másik irányában tanúsítania kell, még akkor is, ha sok évszázados barátság köti össze őket. Erkölcsi támogatásukról és szimpátiájukról ezernyi módon tettek tanúbizonyságot az egyszerű emberek, a közéleti személyiségek és a politikusok is. A már említetteken túl olyan közismert személyeket lehet még itt felsorolni, mint például a későbbi Országgyűlés alelnöke, Varga Béla balatonboglári plébános, a Belügyminisztérium Elnöki Osztályának vezetője és a Keresztes Fischer belügyminiszter jobb kezének számító Osváth László, a kormányzó fia, Horthy István vagy a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság aktivistái: Szapáry Erzsébet grófnő és Odescalhi Klára hercegnő. Teleki Pál tehát javarészt hasonlóan gondolkodó és érző emberekkel vette körül magát, függetlenül attól, hogy a külvilág egyre ridegebbé és embertelenebbé vált.

Utószó

A lengyel nemzet máig hálásan emlékszik a tragikus körülmények között elhunyt magyar miniszterelnökre. 2001-ben a lengyel köztársasági elnök a legmagasabb kitüntetést, a Lengyel Köztársaság Csillaggal Díszített Rendjének Parancsnoki Keresztjét adományozta – posztumusz –Telekinek. Az egyik varsói utcát róla nevezték el, az elmúlt évben pedig – ugyancsak Varsóban – emléktáb-

lát avattak az 1919–1921 között nyújtott magyar katonai segítség tiszteletére. A lengyel Harc és Mártíromság Nemzeti Emlékezetének Tanácsa főtitkára, Andrzej Kunert akkor így fogalmazott:

„1920. júliusában, a lengyeleknek a bolsevikok elleni küzdelme fordulópontján Magyarország akkori miniszterelnöke, Teleki Pál felhívta az antant államokat, hogy Európa támogassa Lengyelországot. Ez a tábla itt jelképesen fejezi ki Lengyelország és a lengyelek háláját Magyarország döntő fontosságú anyagi segítségéért, amit a hatalmas katonai szállítmányok érkezése jelentett. 1939 szeptemberében ugyancsak Teleki Pál miniszterelnökként megnyitotta a magyar határt a lengyel katonák és menekültek ezrei előtt."

Sutarski Szabolcs fordítása

Felhasznált irodalom

Ablonczy Balázs, *Teleki Pál: Egy politikai életrajz vázlata*, Érd, Elektra Kiadóház, 2000.

Albert, Andrzej (Roszkowski, Wojciech), *Najnowsza historia Polski 1918–1980*, Londyn, Wyd. Puls, 1991.

Barátok a bajban: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945, vál., tan. Nowak, Jerzy Robert, Olszański, Tadeusz, Bp., Európa Kiadó, 1985.

Czettler Antal, *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941*, Bp., Magvető Kiadó, 1997.

Divéky Adorján dr., *Magyarország szerepe az 1920-iki lengyel–szovjet háborúban*, Külügyi Szemle, 1938, 3. sz. (és különlenyomat).

J. Bema na Węgrzech I do szabli i do szklanki, w świetle najnowszych dziejów, opr. Bogdańska Szadai, Szalai, Attila. Bp., Wyd. Głos Polonii, 2011.

Kapronczay Károly, *Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945*, Bp., Mundus Kiadó, 2009.

Łubczyk, Krystyna, Łubczyk, Grzegorz, *Pamięć – Emlékezet: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1946*, Warszawa, 2009.

Markowski, Jan, *Pomoc Węgier w bitwie pod Warszawą*, Warszawa, 1935.

Menekült rapszódia: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945, red. Stolarski, Jan, Bp., 1999.

Przewoźnik, Andrzej, *Polacy w Królestwie Węgier* [*Lengyel menekültek Magyarország területén, 1939–1945*]. Bp., 2006.

Teleki Pál és kora, szerk. Csicsery-Rónay István, Bp., Occidental Press, 1992.

Tilkovszky Loránt, *Teleki Pál: Legenda és valóság*, Bp., Kossuth Kiadó, 1969.

Varga Endre László, *Materiały i dokumenty do historii wojskowych stosunków węgiersko-polskich w latach 1918–1919*, W Zeszycie Historycznym, nr 6 PSK im.

Lélek

Matyikó Sebestyén József

Madarak és halak

A bazilika tornyán harang szól,
lenn parázsló fényű pipacs sugárzik,
varjúcsőr-vágta tégla, hull a vakolat,
űzi a nap aranybikáit.

Szél-víz örvényébe írt halak,
tárlat a világosságra,
összeverődve Isten madarai,
csapdosnak a mennyég gótikumában.

Álmodom az égbe szállt világot,
V-ből kilőtt ludak, arkangyalok,
festék és ecset, mintha égne,
telítenek az éjféli csillagok.

A két part között

Évezredeket lapozva át,
kapuk résein jelzi Pannóniát,
a két part között táblás-rianás.
A sok koldus, csőlakó –
kifosztott falvak, romtanyák.
Fehér lisztet őröl az ég-malom
s a fénylő hajdani hó.
Üres a csűr, szúette prés nyikordul.
Kifosztott, szétlopott szállodák.
Kapuk résein nő az ég,
határok szívéig ér a gaz:
múzeumba gyűjtött sírkövek alatt,
az ellopott temető őrzi Pannóniát.
Ismerte őket jó Vitéz Mihály:
Keszthely, Csurgó, Szántód, Csököly…
Benőtte mind az idő zöldje
a fényes császár parancsszavát.

Czigány György

Az elfeledett Nagy Miklósról

A feledésben ragyogás van
Derű: velünk és nélkülünk.

Nem a gumibot csapásai, nem a gennyes gyulladás, nem a fogóval kitépett köröm, s nem is az ezeregyszázhuszonöt éjszaka a terror házában és Vácott, csak az a derű számít, mely ezek után átjárta Úny kis templomát, mikor a pléh-csillagos, szomorú falu magasában egyetlen öregasszonynak mondta el a szentbeszédet. Ketten voltak: nénike, létezésünk nagykövete és Miklós, a Jézus küldötte pap.

Gyalog bandukoltam hozzá Piliscsabáról Tinnyén át, zsebemben versekkel, új novellával, még a missziós nővérek óvóhelyén barátkoztunk meg az ostrom alatt: ő volt első mesterem. Tömöríteni – mondta –, látod, Adynál mennyi az ige, nem a szép jelzők számítanak, s nem is az fontos, hogy mit írok le, hanem az, hogy mit nem, s hogy miért nem! (Mintha ezt a mondatot folytatta volna húsz évvel később Mándy Iván a Rádió pagodájában, amikor a kihagyásos technikáról beszélt.)

Szép, szép a novellád – tűnődött Nagy Miklós kézzel írt lapjaim felett – csak kell bele még egy csavar, fordulat, ami dinamizálja a történetet, valami delejesség…

Még élt Kosztolányi és Babits, amikor Miklós megírta nagy költeményét a parasztról, melyben már megcsendült a hűség sodró indulata, ahogy börtön-

évek után az üres únyi templomban is, ahol hívő és költő-pap elpusztíthatatlan szövetsége született: szó és imádság értünk, üldözőkért és üldözöttekért, ott a magalázott falu domboldalában, hol nincs más zaj, csak a csirkék csipogása, a rozsdás harang érverése, s ahol oly fehéren hallgatnak a falak…

A Mindszenty-per ötödik számú vádlottja volt. A *Paraszt* című versét valamikor ostrom után olvastam, kamasz fejjel. Föltámadás-töredék, ha az elfeledett költő, novellista régi verse most újra megjelenhet…

Nagy Miklós

A paraszt

Harang zúg messze. A hegy magasán
Magasban állok. Friss hajnal terül
Az égre. Dús vetések aranyán
Dűlőutak nyilaznak. A folyó
Kanyarja csiszolt, remek ezüst.
Pihenni jöttem, szívni egyedül
A fényt, a csöndet, a zsongó magányt.
A csöndbe már harangszó vegyül
És aratók nyüzsögnek mindenütt.
Fölvillannak a suhanó kaszák.
S a falvak duzzadt csomói körül,
Ahol az Isten ereje patakzott,
Mezőikre hajolnak a parasztok.

Ahányszor látom nyári ég alatt,
Új rejtelemként hull a sorsa rám –
Pedig köztük szívtam anyám tejét
S kerengtem zsályás apró udvarán.
Láttam aratni, állni asztagon,
A temetőben s piros lagziján –
De így még soha, ilyen igazán,
Ily döbbentőn még nem állott elém.
Amint ellepte most itt a határt
Ez Isten keze-mosta hajnalon.
A lelkemen villámként csattan át,
Ami eddig bennem titkon morajlott
S fölgyúlt lelkemmel nézem a Parasztot.

Szívem megzajlik, zúgni kezd fejem,
Hány millió, szédülten számolom.
Mily mozdulatlan! Mily hűségesen
Tart egy világot: fonnyadt, nyugtalant!
Mint csillognak e roppant Tenyeren
A Tőzsde, Színház, Bank és Parlament,
Acélhidak, a Gyár és Múzeum
S futnak az Express-vonatok.
A tenyerének ráncai között –
Súrolja árnyékát a Végtelen.
S én mi vagyok? Az apró csermelyük,
Akit Krisztus azért fakasztott,
Hogy itassam kedvencét: a Parasztot.

Hány szentet termett, hőst és vértanút!
És hogy zuhog lelkén a Kegyelem.
Bár Bölcsészetet, Dogmát nem tanult,
Imádságának dörgő robaja
Az eget rázza szakadatlanul.
Ha hallja Krisztus, úgy eszébe jut
Názáret és a szegény rokonok,
Hitvány ruhájú apostolai,
Heródes háza, az a szőnyeges,
Asszonyillattól vemhes rókalyuk.
S hogy millió bitó, korbács alatt
Hitének tornya még le nem szakadt –
Évezrek gőgje páraként szétfoszlott
S nyugodtan állni látjuk a Parasztot.

Közéjük hullt magányból tudom:
Nincs a Parasztnál, nincs magányosabb.
Képtárak hűsén nem álmodozik,
Nem hall fölzúgó zenekarokat,
Eső és kék ég, ennyi változat
Ami szépséget neki mutogat.
Kubikgödrökben, töltésen nyüzsög,
Kaszárnyákban zsong, mint méheraj,
És telve velük a dűlőutak.
A sok riasztó, vad jelszó után
Számára csak egy hang: a harang marad.
Ezt figyeli egy egész élten át,
Ez delejezi folyton a szívét,
S ha fáradtan a földjére hanyatlott,
Dicsérni kezdi sírva a Parasztot.

EGYÜTT JOBB!
MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK
ETNOKULTURÁLIS ROVATA
XIV. RÉSZ

Konrad Sutarski

Bevezetés a magyarországi román irodalomba

A PoLíSz hasábjain a múlt év első fele óta bemutatott magyarországi nemzetiségi irodalmak közül a román kerül sorra tizenegyedikként. Az átlagembernek – még ha járatos is az irodalomban – általában fogalma sincs a nemzetiségi irodalmak sajátosságairól, erényeiről és árnyoldalairól, amíg képet nem kap róluk az „Együtt jobb" sorozat számára írt tanulmányok révén, amelyeket hónapról hónapra készít egy-egy, a témát jól ismerő szakértő (történész, irodalomkritikus). Ezek a – szóban forgó irodalmak múltjáról és jelenéről szóló – rövid írások révén az olvasó bepillantást nyerhet a magyarországi nemzetiségek lelki életének rejtett zugaiba.

Petrusán György a magyarországi románság intellektuális hozadékát elemző tanulmányában rögtön az elején rámutat arra a körülményre, hogy a román irodalmat erőteljesen befolyásolták a Magyarország XX. századi történelme során bekövetkezett gyökeres átalakulások. Az I. világháború után Magyarországra súlyos területi veszteségeket mért a trianoni békeszerződés, melynek következtében a Kárpát-medencei szlovák, szerb, horvát, szlovén és román népességnek

csak kis részei maradtak az országhatáron belül. A többiek – természetesen az ottani magyarokkal együtt – a Kis-antantot (Csehszlovákiát, Jugoszláviát és Romániát) alkotó országok részeivé váltak. Ennek ellenére egyik említett nemzetiség számára sem okozott olyan kulturális megrázkódtatást a határok áthelyezése, mint az országon belül maradt románságnak. Ez abból a tényből adódott, hogy a román állam területi nyeresége összehasonlíthatatlanul felülmúlta az említett államokét. Még az önállónak meghagyott Magyarország területénél is nagyobb lett. Ennek okán a történelmi Magyarország területén található román irodalmi és kulturális centrumok szinte mindegyike a megváltozott, új határ túloldalára került.

Az alábbi román irodalmi összeállítást Petrusán György szaktudása alapozta meg, akinek ezúton szeretnék köszönetet mondani.

Sutarski Szabolcs fordítása

Petrusán György

A magyarországi román irodalom

A trianoni döntés utáni súlyos politikai és gazdasági gondoktól sújtott Magyarország területén, a közel 3 millióból 30–40 ezerre zsugorodott, értelmiségi réteg nélkül maradt, többségében paraszti gazdálkodást folytató románságnak több évtizedre volt szüksége ahhoz, hogy korábbi gazdag kulturális örökségéből merített, anyanyelvi szellemi alkotásokként is értékelhető műveiből valamit felvillanthasson. A még szűk polgári réteggel rendelkező gyulai románság is, amely akkor lett a honi románság szellemi központja, csupán a XIX. század végén, a viszonylagos igényességgel művelt kórusmozgalmi hagyományokra támaszkodva volt képes, a két világháború között, alkalmi színi előadások tartására, a szerény kulturális élet újraélesztésére. Az I. világháború előtti, többnyire a nagyváradi és az aradi kulturális egyesületekhez kapcsolódva, ezektől segítséget kapva, az irodalom művelésére is alkalmas folyóiratok, újságok megjelentetésére képes szellemi kapacitásból (lásd pl. a gyulai David Voniga Lumina című folyóiratát) a két világháború között már csupán néhány almanach megjelentetésére futotta. A falusi románság számára a régi tradíciókkal rendelkező fonók és táncházak, valamint az ortodox templomok és a baptista imaházak maradtak a némi szórakozást és lelki gondozást nyújtó társadalmi élet színterei. Hogy milyen nagy érvágást jelentett a honi románság szellemi életében a trianoni döntés, jól jelzi az a körülmény, hogy több mint fél évszázadra volt szükség az első irodalmi és kultúrtörténeti kötet megjelentetéséhez (*Muguri* [*Rügyek*], Gyula 1973).

A II. világháború után az iskolák számának emelkedése, a népi ének- és táncegyüttesek megalakulása teremtette meg azt a szellemi közeget – a proletkultista politika, a diktatórikus rendszer ellenére is –, amely utat nyitott a tradíciók művelése mellett

az igényesebb, az értelmiségi réteghez szóló irodalmi alkotások megjelenésének. Ehhez a méhkeréki Vasile Gurzău, a kétegyházi Teodor Şimonca és a puszta-ottlakai Mihai Purdi meséin keresztül, Alexandru Hoțopan mesegyűjtő jóvoltából vezetett az út. Először a háború után hazánkba érkezett néhány tehetségesebb értelmiségi bontogatta szárnyait, az 1951-ben Gyulán megjelentetett Libertatea Noastră [Szabadságunk] c. újságban. Mindenekelőtt Ilie Ivănuşt kell megemlítenünk, aki Magyarországra kerülésekor már nem volt kezdő író, hiszen első novelláskötete még 1938-ban Nagyszebenben jelent meg, *Ulița pustiului* [*Út a semmibe*] címmel. Verseit, elbeszéléseit hazai román kiadványokban jelenteti meg. Magyarországon 1977-ben jelent meg első verseskötete, a *Vioara cu cinci strune* [*Öthúrú hegedű*]. Ezt követik *Dincolo de orizont* [*Túl a határon*] (1981) és *Lumea viselor* [*Álmok világa*] (1991) című novellagyűjteményei. Utolsó írása: *Elindultam szép Erdélyből* (memoárkötet, 1992). Írásainak fontos, gyakran fel-felbukkanó gondolata a helyét nehezen találó és integrálódni nemigen tudó ember, a tovatűnő ifjúkor és az „elveszített én" utáni sóvárgás. Félig románnak, félig magyarnak vallja magát, s ha már kétidentitású és a „mezsgyén áll", hát a harmadik utat pártolja, „az igazságot és az emberek közötti megértést". Emberekben csalódik, de népeinkben nem, bár a romániai és magyarországi valóság gyakori párhuzamba állítása ebben is elbizonytalanítja, legfeljebb Ady gyakori idézése hoz számára némi megnyugvást.

A gyulai román általános iskolai és gimnáziumi közösségből került ki a kétegyházi születésű, román műveltségű papi családból származó, a hazai románság életében jelentős szerepet betöltő Lucia Borza, aki a folklórgyűjtés mellett a versírásban is jeleskedik. Előszeretettel ír gyermekverseket, ez annál is figyelemreméltóbb, mivel ő az egyetlen magyarországi román gyermekversszerző. A Libertatea Noastră, a Foaia Noastră és a Noi című hetilapokban publikál kultúrtörténeti és folklorisztikai írásokat, melyeket szülőfalujában gyűjtött. Ezzel párhuzamosan az Izvorul című néprajzi folyóiratban meséket, mondókákat és népszokásleírásokat publikál, melyeket a *Mărunte mărgăritare* [*Apró gyöngyszemek*] (1988) és a *Jerebetu* (Motring, 1988) című gyűjteményekben is megjelentet. Mint költő, a hagyományos forma- és érzésvilág híve, a *Flori tîrzii* [*Kései virágok*] (1987) élményét a szülői ház, a multikulturális „couleur locale", az egyre ritkuló hazatérések, a korábbi világot megszépítő emlékek adják, már-már az elmúlt századelő nagy erdélyi költőjének, Octavian Goganak népe lelkiségét megörökítő dalaira emlékeztetve. Szépkorának versei most látnak először napvilágot, sikerrel hárítva el az egyedüllétre leselkedő magányosság meg-megújuló támadásait.

Az újságíró és folklórgyűjtő Alexandru Hoțopan verseiben is tetten érhető az identitáskeresés, ezért ő is a „közös gyökerekhez" nyúl vissza egyetlen verseskötetében, amely élete alkonyán, 1998-ban, Gyulán lát napvilágot *Din rădăcini comune* [*Közös gyökerekből*] címmel. A hagyományos és a modern verselés metszéspontján elhelyezkedő lírai alkotások s a kötet címében szereplő utalás ellenére versei nem a Borza Lucianál tapasztalható népi-nemzeti „gyökerekről" vagy

a Magdu Luciannál előforduló szülőföldi román hagyományokról szólnak, hanem, néha asszonáncoktól sem mentes konfessziói következetesen a jó polgári konvenciók keretein belül maradva sorjázzák szerelmi érzéseit, a világról vallott – inkább szkepticizmust, mint optimizmust árasztó – gondolatait. Hoțopan versei a „gyökerektől" önhibáján kívül, kényszerűségből búcsút vevő értelmiségi reflexiói, aki „tekintetét a jövőre szegezve a történelem aktív résztvevője akar lenni" (*Elmúlás*). És valóban: mindvégig fáradhatatlan fürkészője és megörökítője volt az őt körülvevő nagy földindulásnak, pozícióharcoknak, az új világ normarendszerének, a saját mikroközösségében is jelentkező vadhajtásoknak. Meditatív jellegű költeményeit ezért döntően a keserűség, az irónia és a kilátástalanság jellemzi.

A hazai románság egyik legtehetségesebb tagja a battonyai román ortodox pap fia, Lucian Magdu. Első román nyelven írott verseit gimnáziumi tanulmányai alatt jelentette meg a Libertatea Noastră *Vocea tineretului* [*A fiatalság hangja*] című mellékletében. A román nyelvű kulturális környezetben nevelkedett fiatal egyetemi évei alatt áttért a magyar nyelvre, amiben közrejátszott mind a román olvasóközönség kis létszáma, mind a szegedi magyar miliő hatása, s persze a nagyszámú, értőbb közönség és az egyetemi város pezsgő kulturális élete is. Verseinek mondanivalója, szellemisége továbbra is számos román elemet tartalmazott, de nem akart saját nyelvének és kisebbségi létének fogságában vergődni. Tudatában volt annak, hogy az örökölt nyelv és kultúra önmeghatározás kérdése, mégis élt a magyar nyelv által kínált opcióval, amely az anonimitásból való kitörés lehetőségét, tehetségének kiteljesedését és egy nagyobb közösségbe való aktív, konstruktív és mozgósító tényezőként történő integrálódását kínálta. Egyetemi évei alatt mind az országban, mind a szegedi fiatalok körében nemcsak politikai igazodás, hanem kánonváltás is folyik, amelynek mérvadó alakítója: „Magdu Lucian szegedi költő *Egy költőnek* ír, de verseiben valamennyi költőtársához szól: »állj sorba te is a küzdők közé«, »Ne légy közömbös. Segítsd te is a gyógyulást«. Szinte a mai költészetünk ars poeticáját adja." (Délmagyarország, 1958. március 5.) Akkor és ott, a Tisza partján szerzett élmények hatására fedezi fel igazi énjét, tehetségét. Ez a felfedezés egyszerre ösztönző és kétségbeejtő. Az identitás keresésének terheit csak növelik a kényszerű pályaválasztásából fakadó nehézségek. Az önazonosságkeresés gyötrő szépsége és az önmegvalósítás dilemmái, korlátai képezik a szegedi folyóiratokban megjelenő modern verselésű költeményeinek témáit. Versei jelentek meg a szegedi Délmagyarországban és Tiszatájban, a *Szegedi Fiatalok Antológiájá*ban (1959) és a battonyai *Híd az Éren át* című kötetben (1978), amelyben az Ér patak az együtt élő magyarok, románok és szerbek sorsközösségét szimbolizálja. Verseiből válogatás jelenik meg 1991-ben *Confesiune* [*Vallomás*] címen Constantin Olariu fordításában a budapesti Dunarea kiadónál. A kiváló fordító azt a sokak által kétségbevont megállapítást tette, verseinek megismerése után, hogy a battonyai költő „Magyarország legjelentősebb román költője, azon nyilvánvaló paradoxon dacára, hogy magyar nyelven

írt". Verseinek jelentős része kiadatlan. Lucian Magdu, rövid, önemésztő élete ellenére a magyarországi román irodalom és kultúrtörténet jelentős alakja. Elsősorban költő, vérbeli költő volt.

Korunk modern költészetének hívei négy kötet érzelmi és főleg gondolati bozótján átvergődve, s a költővel együtt kimerülten, de élményekkel gazdagodva kaphatnak bőséges ízelítőt Berényi Mária (1959–) lírikus szövegeiről. Első kötete (*Autodefinire* [*Önmeghatározás*], 1987) román nyelvű, a következő három (*Fără titlu* [*Cím nélkül*], 1992; *Pulsul veacului palid* [*Sápadt század pulzusa*], 1997; *În pragul noului mileniu* [*Új évszázad küszöbén*], 2002) kétnyelvű. A kétnyelvűség, a románságát egyértelműen vállaló alkotó esetében magyarázatra szorulna, ha nem tükrözne nyilvánvaló, köztudott valóságot: a két- és többnyelvűség hagyományát az I. világháború előtti Magyarországon, illetve a jelenlegi hazai románság kétnyelvűségét, és persze a szerző szélesebb (magyar) olvasóközönségéhez való eljutás természetes törekvését.

Költői énje, emberekhez való viszonyulása, hitvallása korának gyorsan változó értékrendjéről, embert próbáló, elgondolkoztató, és *spleen*be hajló lelkivilága az *Autodefinire* című első kötetében pregnánsan jut kifejezésre. Fontos eleme az önmeghatározásnak az önazonosság kérdése, amely későbbi köteteiben is gyakran visszatér: „saját nyelvünk csendjében – burkolózva keressük a kapaszkodókat…, málló öntudatunkat átröntgeneztetjük, és önmagukba emigrálunk". (*Identitászavar* = *Cím nélkül*, 62. oldal). Ebből a saját nyelv és kultúra által determinált körből, amely szűk mozgásterénél fogva akár a művészi önmegvalósítás gátja is lehet, a szerző nem kevés töprengés és vívódás árán, identitását nem feladva, nyitni tud – az univerzalitás, az abszolút szabadságra való törekvés jegyében – a modern, idegőrlő világra, s ennek megfelelően a hol ironikus, hol szkeptikus világlátással és szemléletmóddal bővül a szövegalkotás formai, nyelvi eszköztára. Több az emóció, szívmelengető, gyöngéd szó, dallamos vers is (*Kisfiamnak, Édesanyámnak* = *Új évezred küszöbén*). Úgy tűnik azonban, hogy minden nyitásnak, tágításnak és kitárulkozásnak vannak határai. A kör, Berényi költői univerzumának köre bezárul, utolsó kötete a „reménytelenségről", a „bizonytalanságról" szól, s úgy látja, hogy miután „magamba fordulva beszélek", többé „nincs helye a szónak", majd bejelenti, hogy a versírást, legalábbis a nyilvánosság számára, befejezte. A kutatómunkában keres magának nyugodt menedéket (ez irányú munkásságát számos cikk, tanulmány fémjelzi).

A hazai román népcsoport szűk keresztmetszetű irodalmának nincs regénye. Noha Ivános Illés *Elindultam szép Erdélyből* című művét regényként definiálja, rövid lélegzetű írása közelebb áll a memoárhoz, mint a regényhez. Némi hagyománya van a román rövidprózának, ilyen például Ilie Ivănuş mellett Gheorghe Santău (1923–2010) *Amintiri* ([*Emlékek*], Gyula 2001) című értékes kultúrtörténeti munkája és Vasile Roxin (1944–2007) néhány elbeszélést is tartalmazó *Azok a felejthetetlen idők* (2004) című kötete.

Szépírói tehetséggel és képességgel megáldott rövidpróza-szerző is kevés van. E műfaj elhivatott művelője a méhkeréki születésű, Gyulán élő Ana

Radici-Repiský, akinek *Rupte din suflet* ([*Lélekvirágok*], Gyula, 2001) c. kötete érzelmi átéltséget, érzelemgazdagságot, kifinomult ízlést tükröz. Ezért, bár írásai műfaji szempontból szinte besorolhatatlanok, sokszínűségük és változatos témájuk miatt lírai rövidprózaként definiálhatók. Erényük: lírát és epikát társítanak harmonikus szimbiózisban. A „lélekből fakadt" írásokat azonban gyakran fenyegeti a szentimentalizmus veszélye, amely – a mai, sokak szerint eldurvult világban – disszonáns hang is lehetne, de Ana Radics írásai éppen ennek ellensúlyozására, az emberi jellem és érzésvilág valódi értékeinek felmutatására hivatottak, táplálva az olvasóban azt a reményt, hogy a tiszta emberi hangnak, s csak annak van létjogosultsága. Ezért az ifjúkori eszmények elvesztése miatt újabb és újabb értékmentés nyomásba ered.

Ivanos Illés

Elindultam szép Erdélyből

(részlet)

„Sok ember él a mai Európának ezen a részén, akire ráillenek József Attila szavai: „Anyám kun volt, az apám félig székely, félig román, vagy tán egészen az." Az én esetemben is, némi módosítással: anyám román volt, apám félig magyar, félig földbirtokos, vagy tán egészen az… És nagy a tábora azoknak is, akik bíznak, hogy rendezni fogják végre közös dolgainkat.

Anyámnak az volt a „bűne", hogy szép lány volt és szegény, s mint tudatlan cselédlány, olyan helyen szolgált Szebenben, ahol albérletben lakott egy magyar tiszt, Sédeni Ambrózy György volt a neve. Ezek után maradt a tisztázandó kérdés: ki voltam, s hogy vagyok én…? Huszonkét éves koromig abban a tudatban éltem, hogy „színromán" vagyok, amire ugyancsak büszke voltam. Akkor jött a váratlan meglepetés. Katona voltam már, amikor megtudtam Cristea Miklóstól, anyám ügyvédjétől, hogy az apám egy magyar tiszt volt. Forgott velem a világ, olyan érzésem volt, mintha kituszkoltak volna belőle, elveszített énem miatt.

Szülőfalumban, Szeben megyében és később Temesváron is, ahová egy állami intézetbe adtak, románok között éltem. Az intézet bejáratánál egy jókora, kifüggesztett tábla figyelmeztetett: „Să ştii că în primul rînd eşti român şi apoi muncitor" [„Tudd meg, hogy elsősorban román vagy, s csak azután munkás"]. Inasok voltunk, és kárpitos és díszítő szakmát tanultam. Napközben magyar és német munkásokkal voltunk, akik – el-elpolitizálgatva – a világ proletárjainak összefogásáról beszélgettek. Az otthonban, lefekvés előtt, kórusban hazafias dalokat énekeltünk, azt tudatosították bennünk, hogy a dákok és rómaiak utódai vagyunk. Később azzal magyaráztam magamnak a mély hazafias nevelést, hogy Temesváron erős volt a munkásmozgalom; kisugárzott az ereje, s azt ellensúlyozni akarták, Müller Kálmán – aki többször volt bebörtönözve, mint szabadlábon – haladó eszméket hirdetett ott társaival a Munkásotthonban, amelyet mi

messziről elkerültünk, bár közel volt a tanoncotthonunkhoz.

Merő véletlenen múlott hát, hogy huszonkét éves koromban derült ki, s így azonnal tudni akartam, ki is volt az apám. Addig csak homályos sejtelmeim voltak. Gyermekkoromban néhányszor hallottam, amikor nagyanyám, akinél tizenegy éves koromig nevelkedtem, néha, ha kérdezte valaki apámról, azt felelte: „tanult ember volt", de meghalt a háborúban…

A bizonyosság igénye később csak fokozódott, megerősödött bennem. Történt ugyanis, hogy – mint katona – hazafelé utaztam Aradról szülőfalumba, Szeben vidékére, anyámékhoz öt napra. Déva és Albinc között egy városi külsejű román férfi ült mellettem, velünk szemben meg két román parasztasszony. A férfi egész úton beszélgetett a két asszonnyal, én meg bámultam a vonat ablakából a folyton váltakozó, hegyes-dombos tájat. Arra emlékszem, hogy az egyik asszony váratlanul megkérdezte a férfitől:

– Hát a kiskatona csak nem a maga fia?

– Az én fiam, miből gondolja? – fordította rám a tekintetét.

– Mert nagyon hasonlít magára – felelte az asszony. – Olyan barna, mint maga.

Futólag szemügyre vettem az útitársamat s magamban még meg is állapítottam, hogy csakugyan hasonlítok rá. Megmosolyogtam az ötletet, ám a gondolat nem hagyott nyugton: vajon ki lehetett az apám, s csakugyan meghalt a háborúban, vagy nagyanyám csak úgy mondta? Akkor határoztam el azt, hogy még ha nehezére esik is anyámnak, ki fogom faggatni. És meg is kérdeztem. Sírva magyarázta, hogyha nem változott volna a világ – Trianon után –, más lett volna a sorsa és az enyém is. Hiába perelte az apámat, a snájdig magyar huszártisztet, aki ott szállt meg egykoron, ahol ő szolgált, hiába volt minden igaza, akkoriban nagyot változott a világ és…

Borza Lucía

Életem

Életem,
mint keskeny ösvény a hegyre,
napról-napra
csak fogy, fogy egyre…

A csúcsról szemem
ha le-letekint,
a völgyből vissza
gyermekkorom int…

Oly hosszúnak tűnt
az út az elején,
s hogy mily rövid volt
csak most látom én…

Szilveszter éjjel

Emlékek zörgetik félénken ablakom,
ajtót nyitok, hogy bejöjjenek,
hagyom, hogy ölbe vegyenek,
s míg elringatnak, némán hallgatom
a távolodó óév lépteit a csikorgó havon…

A Margit-szigeten

Körülöttem minden csupa-csupa virág,
szelíd óriásként hallgatnak a vén fák.
Selymes, üde szőnyeg a harmatos pázsit,
simogató szellő, csend, nyugalom vár itt.
Magában a padon sehol senki sem ül,
csak én vagyok itt is, mint mindig, egyedül.

Sopron

Völgykatlan. Óváros.
Lábas-ház. Tűztorony.
Zegzugos kis utcák.
Zöldsapkás hegyorom.

Stornó-ház. Templomok.
Vasbeton, új falak.
Régmúlt jön elébem
Boltíves ház alatt.

Lővérek. Sétányok.
Madarak. Hűs erdő.
Habfelhőn naponta
Üzenget a Fertő.

Park ölén gyógyszálló.
Sétálók. Pihenők.
Szél ringat, simogat
Nyírfákat, bús fenyőt.

Lomb mögül kis mókus
Kíváncsin nézeget.
Tűző nap terít rám
Szikrázó kék eget.

Kérés

Ha egyszer mégis elhagynál,
mert nem szeretsz, mert meguntál,
vagy rossz voltam és közönyös,
és nincs már bennem örömöd,
vigyél csak mindent el magaddal,
emléket, álmot és nyugalmat,
csak egyet hagyj meg: a reményt,
hogy egyszer visszatérhetsz még…

Úton

Zakatol, zúg, robog a vonat,
s míg száguld velem egyre távolabb,
villámként az éteren át
gondolatom hozzád visszaszáll,
körülvesz, simogat, átölel melegen,
s megpihen szeliden szerető szíveden.

Ami az életrajzomból kimaradt…

(részlet)

Annak az öreg, egy tantermes román iskolának a „szolgálati” szoba-konyhás lakásában születtem Kétegyházán, amit rég lebontottak, talán fényképen sem létezik már. Helyén ma egy ABC áll, ott szemben a téli napokon párafelhőbe burkolódzó artézi kúttal, amelynek selymesen lágy, kicsit kénes ízű vize után még mindig áhítoznak a falubeliek.

Kétéves lehettem, mikor a Széchenyi utcába költöztünk. Régi ház volt ez is, a saroktól a második, de téglaépület, s két tágasabb szoba biztosította kényelmünket. Annak helyébe épült később a több szobás otthon, életem sok-sok örömének és fájdalmának színhelye. Több mint két évtizede is van már annak, hogy a falu öregjei birtokolják. Sokat is változott azóta, de nekem álmaimban ma is csak egykori képe jelenik meg…

Tavasztól őszig, az utcabeli szomszéd gyerekekkel játszottam, a házak előtti fák mellett a „Komámasszony, hol az olló”-t?, a füves árkon át futkosva az „Enyém a vár, tied a lekvár!” játékot, a naponta tisztára söpört járdán pedig egy kötélen át ugráltunk, amit két társunk hajtott, miközben ritmusosan ismételgette, valahányszor a kötél a földet súrolta: „Piri, Feri, Zoli, Sári…” De más, a mai gyerekeknek ismeretlen és érdektelen játékok is remek időtöltést jelentettek.

Ősz kezdetén irigykedve néztem iskolámba igyekvő társaimat. Hosszas kérlelés után kaptam én is egy „iskolát”, ami az én szótáram szerint a táskát jelentette. Kicsi, bőrönd formájú alkalmatosság volt. Tele is tömtem könyvekkel, apám íróasztalán talált mindenféle irománnyal, s magam is elindultam az iskolába, azaz a sarkon túli templom lépcsőjéig, ahol megpihentem, majd visszaballagtam hűséges fehér-fekete foltos, korcs kutyusom kíséretében…

„Forog a napra”

(részlet)

Gyerekkoromban, de később is, otthon mindig románul beszéltünk. Magunk közt, a szüleimmel az irodalmi köznyelven. Rokonainkkal, a falubeliekkel, a helybeli dialektusban. Magyar barátainkkal, ismerőseinkkel – magától értetődően – magyarul.

Így hát kezdettől fogva két nyelv hatott rám. Az első szavakat persze románul mondtam ki, de igen hamar, szinte észrevétlenül, megtanultam két nyelven nemcsak kifejezni magam, de még álmodni is.

Eleinte bizony előfordultak „buktatók”. Itt-ott kevertem a magyart a románnal, de ezt olyan hamar kinőttem, mint a cipőmet. Szüleim nem aggodalmaskodtak, hogy bármilyen zavart is keltene bennem ez a sajátos „stílus”, inkább jót mulattak. Nemkülönben a szomszédban lakó barátaink, akikhez naponta

átmentem a kerten át, mert ott mindig akadtak játszótársak. Igaz, nagyobbak voltak nálam, talán éppen azért is ragaszkodtam annyira hozzájuk.

Böske néni egyébként úgy szeretett, mintha a három gyermeke mellett én lettem volna a negyedik. Meg is jegyezte „aranymondásaimat", s később maga mesélte el őket. Jó részüket elfelejtettem, csak néhány akadt fent az idő rostáján.

Egy nagy udvar és kert találkozásánál állt Böske néniék kétszobás lakása. A ház ellőtt hosszú, széles sávban sok-sok tarka, illatos virág. Hogy, hogy nem, a virágok közé hullhatott egy napraforgó mag. A napfény és a gondos locsolás idővel fa nagyságúra növesztette, legalábbis az én akkori pöttöm méreteimhez képest. Gézi különösen büszke volt rá.

Valahányszor megpillantottam, tágra nyílt szemmel néztem.

Némán csodáltam a rikító sárga sziromlevelekkel díszített, magoktól duzzadó, óriási tányért, hiszen nekünk ilyen nem volt. Pedig szerettem volna…

Egyszer aztán, mélyet sóhajtva és sóvárgón jegyeztem meg:

– De szép „forog a napra" van tinektek!

Szomszédolásaim során számtalanszor ott talált az ebédidő. Ilyenkor, természetesen, az én számomra is került egy teríték az asztalra. De amikor első ízben kínáltak ebéddel, csak ültem, fegyelmezetten és szótlanul néztem a tányérkámban párolgó levest, míg a többiek már kanalazták azt.

Szentiványéji álom

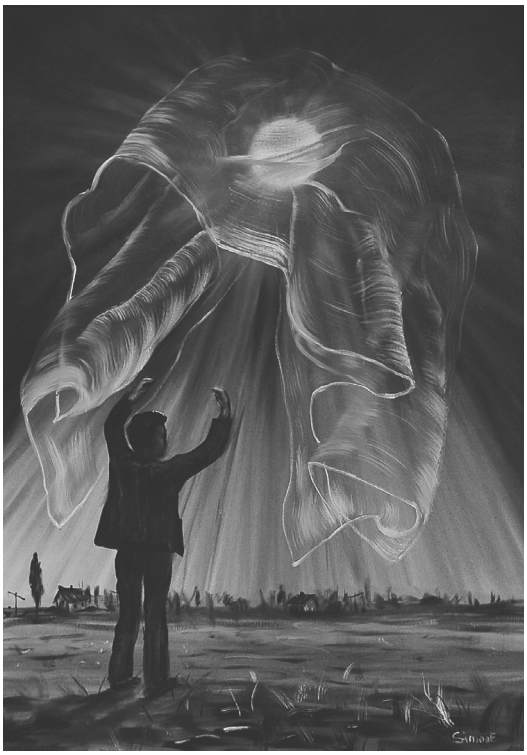

– Miért nem eszel, Lucikám? – kérdezte aggódó hangon Böske néni, ismervén egyébként jó étvágyamat.

Illedelmesen válaszoltam, kicsit megemelve vállamat:

– Mert nincs linguram.

Senki sem értette, mi a gondom. Böske néni családjában csak Feri bácsi tudott románul, ő pedig még a boltban foglalatoskodott.

Nosza, szalasztottak érte, jönne már megfejteni a bűvös szót, amit minden bizonnyal csak is románul mondhattam.

– Jöjjön má', Feri – sürgette Böske néni a férjét, akit mindig magázott –, nézze, nem eszik ez a gyerek, jaj Istenem, csak nincs valami baja…

Feri bácsi megismételte a kérdést, miért nem eszek, mire a válaszom ismét csak: „Mert nincsen linguram".

Kissé felháborodottan, hogy övéi még ennyit sem tudnak, de azért nevetve mondta:

– Az Isten áldjon meg benneteket, hát adjatok neki egy kanalat…!

Hoczopán Sándor

Elmúlás

Tekinteted a jövő felé szegezve
akarsz aktív jelenlétet
a történelemben;
kőoszlopa kívánod önteni
– saját bizonyságként –
hogy élő tanúja voltál
– és még vagy –
ennek a csodának:
csendes átmenet
szeretetből
megbocsátásba.

Még egyszer

Mikor szelíd
soraim
harmonikusan összecsengnek
ebben a versben
– amellyel
még egyszer –
lehajolok erőt meríteni
szeretet-tenyeredből,
könyörögve,
hogy aztán eltávolítsam
– nosztalgiától hitehagyottan –
minél erősebben,
a felejtés ladikját;
hogy megbizonyosodjak
megértően,
minden beleolvadt
abba az utolsó
angyali mosolyba.

Tavaszi tánc

Gyertek, fiúk
járjátok tüzesen
A tavasz-táncot:
a tél gyertyája
csonkig égett.

Nézzétek a tájat,
Sokan csodálják,
a gesztenyefán túl
sarjad a tavasz,
a szabadság menyasszonya,
kinek násztáncát
az enyémek tüzesen táncolják!

Pattanjatok fel
és perdüljetek táncra,
mert a muzsikusok
– érző legények ők is –
szívből muzsikálnak,
tüzesen
a tavasz legszebb dalát.

Vallomás

Verset alkotni
eszmékből és gondolatokból
bolondság
állandó vívódás
amely éjjel-nappal
arra kényszerít
hogy rímelő sorokba
szedd embertársaid
szívverését
akik nem fognak elolvasni

Tévelygések

Az emberi szellem nyomán
alakítjuk
fokról-fokra
a tisztesség
az igazság
a szeretet
nehéz útját a végkifejlet felé
fátyolos, tényekbe ütköző ösvény
melynek göröngyös útján
el is tévedünk
olykor-olykor

Eredetünk menedéke

Idegen a gúnyánk,
koldulunk és vigasztaljuk magunkat,
nem találjuk már
eredetünk menedékét,
az anyanyelvünk ízét;
a csillagtalan éjszaka
– bizonyosságként –
némán leselkedik ránk…

Magdu Lucian

Első vers

Felhőként kavarog az út vén pora,
Cserdít a gulyás karikás ostora.
Bőgnek a bambán ballagó tehenek…
Jöttüket várják az éhes gyermekek.

Érpart selymes füvét göndör birkák nyírják,
Bokrok közt tücskök a régi nótát sírják.
Egy dojna trilláit cifrázza a pásztor,
Bús szíve bánatát, fújja el néhányszor.

Ikonosztász

I

Majd ha néhány régi bűnön
elárultan tűnődünk
ruhánk kopott szakadt lesz
házunk körül fenyőfák

míg lányunk zongoráját
–elérhetetlen álom–
a képzelet segít majd
szobánk sarkába látni

fiunk már messzi úton
tékozló furcsa felhő
nincs már kivel kutatni
ó lét törvényeidben.

II

Szűz-Máriánk segíts meg
szegénység árnya távozz
maradj velünk reménység

egy régi képet nézni
nevetni halk–szerényen
aztán asztalhoz ülni

mert volt tengernyi kín is
ó együtt hadd lehessünk
várnak az ünnepekre.

III

futkározni a fényben
fecskénél villanóbb vagy
röpdöss mint üde dallam

könnyen lep meg a sírás
váltod friss kacagással
mosolyod régi balzsam

hindu sarut hord mégis
siheder szép kicsi húgom
rendkívül komoly angyal.

Levél jött Capuából…

1

„Öcsém, én jól vagyok, de fáj a messzi ősz –
tinálatok, tudom már hull a sok levél.
Egy őszi költeményt –Szegedről– küldenél?
Szemem s öreg szívem emlékek közt időz…

Fügét ha majszolok s néhány sült gesztenyét
eszembe jut a bor, a csirkepaprikás…
Fájó az árvaság, a kiábrándulás:
nem kellek senkinek, kizár a földkerék.

Biztos már elfelejt sok drága ismerős.
Hol lesz az én hazám? Kínom már oly erős,
hogy átkozom magam s a szép Itáliát.

Csavargó lettem én, s a szánalomkenyér
alázó csúnyamód: nékem semmit sem ér. –
Oh visszasírom Őt, s nem Ő komisz fiát…

2

Nyomorúságomért azúr-idő vigasztal
és néha ihatom egy pohár marszalát,
távolról hallhatom Nápoly vidám dalát:
szerelmi nyávogás, néhány silány, pimasz dal.

Sokszor kirándulok… Már láttam Dante sírját –
Ravenna, – bukott hölgy, akit Velence gyűrt le,
itt hált Teodorik, – hűs, kék márványa tűrte: –
E táj minden zugát történelembe írták.

Shakespeare-i színterek: szép, ósdi városok,
örök Colosseum, zajos sikátorok
s közel, nagyon közel látod az Adriát… –

Vén Capua… tornyok, szétmálló templomok –
Külvárosok: nyomor, utcán piszok, lomok…
Óh visszasírom Őt, s nem Ő komisz fiát!

3

A szép nő rengeteg, de egy sem néz reám…
várják a vőlegényt a gazdag fidanzátót. –
száz kirakati tárgy, megannyi barna átok.
Hozzája nyúlni nem szabad… Szeretne ám,

ha indiai úr, vagy vágyak álma volnál.
Nekünk a szerelem csak bordélyban terem,
hol műszak végéig az öt nő meztelen:
száz kósza idegen áll sorba kint e boltnál…

Óh merre visz az út? Mennék én vissza már!
Öcsém, maradj nyugodt: Maradj, ne légy szamár,
ne higgy, a messziség becsap, – és Indiát

előbb megláthatod, ha otthon dolgozol,
s imádhatod Hazád, úgy jól gondolkozol–
óh visszasírom Őt, s nem Ő komisz fiát!”

Berényi Mária

Identitászavar

saját nyelvünk
csendjében –
burkolózva &&&&&
keressük a kapaszkodókat
…….
Félénken ……..
és kihívóan közeledünk szakadatlanul ////////
a tárgyra akarunk térni
azonosulni ????
meddig ??????????
és kivel ????????
az emlékezet nem
engedelmes eszközünk
málló öntudatunkat //////
átröntgeneztetjük ++++++
és önmagunkba emigrálunk

Magány

Ébred a szóban a csend
Kopott a szív és a világ
Minden múlt időben van már
Nincs mit mondanom,
A szavak várhatnak
Nincs mit mondanom,
Ezek néma fájdalmak

Kisfiamnak

Mint mozdony szürke füstgomoly
úgy leng utánad lelkem melege
múlhatnak évek s újra évek
amíg vagyok, amíg élek
mindig utánad leng e lélek

Édes fiam, benned hiszek
vidd tovább az életem

Magamba fordulva beszélek veletek

Engem is nyomnak már az évek
Keresek magamnak nyugodt menedéket
Hogy merre megyek, nem nagyon tudom
Változó bánat az arcomon

Magamba fordulva beszélek veletek
Egyhangúan hull minden évem a feledésbe
Időm lezúdul gyorsuló iramban
Az emlékek burjánzanak, s nincs helye a szónak

Számban két nyelv feszül egymásnak a szóért

Némán állok az álmos csöndben
Az idő elvérzik a lassú szívverésben

Szorong a lélek a test kényszerzubbonyában
A könnyek elöntik a látomásokat

Fonnyad az emlék, elhullanak a virágok
Fáradt vagyok, a hitem is rég elhagyott

Hányódom mint száradó, barnuló levél
Számban két nyelv feszül egymásnak a szóért

Édesanyámnak

Mindaz,
amit örökül
hagytál,
itt folyik ereimben,
érzékeimmel
viszem tovább
tovább gyűrűzik
bennem a mosolyod is

Radics Anna

Halottak napjára – üzenet az élőknek

Az ember élete során annyi, de annyi mindent tehet.

Megállhat egy pillanatra örülni, hogy egészséges, körülveszik a szerettei, támasza lehet gyermekeinek vagy szüleinek, vannak barátai, akikben bízhat, Isten közelsége az övé és otthont teremtett családjának.

Most kell örülnie a legkisebb boldog pillanatnak is. Most van ideje a szerelmi vallomásoknak, a beteljesedett élet felett érzett elégedettségnek. Most van ideje a hálának, a bocsánatkérésnek és a megbocsátásnak. Most még kimondhatja a „szeretlek" a „köszönöm" és a „büszke vagyok rád" simogató és ölelő szavakat. Testestül és lelkestül ölelhet, vigasztalhat és szerethet.

Az ember hamis illúziójában azt hiszi, a ráeső idő végtelen, hogy számára másnap is kisüt a nap, hogy lesz holnapja, lesz lehetősége megkövetni azt, akit megbántott, helyrehozni azt, amit elrontott, lesznek közös percei azokkal, akik fontosak számára.

De biztosan létezik az a holnap, az a „majd később"? Az idő homokszemcséi elfolyhatnak gyorsan és észrevétlenül, mint ujjak között a tiszta víz.

A jelen csak most létezik. Most… vagy soha talán.

Az ember egyszer csak virággal és gyertyával a kezében egy sír előtt ébredhet rá az idő hatalmára és igazságára. Akkor már csak könnyeivel simogathat, és a szélnek suttogott szavakkal szerethet. Akkor már nem hozhatja vissza a tegnapot, nem pótolhatja az elmulasztott perceket, soha nem csodálhatja, kéz a kézben, a természet csodáit, a lemenő nap aranyló színeit, a mindent eltakaró hólepel csillogását és puhaságát, a tetőcserepeken kopogó víz zenéjét. Soha többet nem élheti át a közös ünnep megható pillanatát. Soha többet nem várják már öreg szülei az ismerős kapuban.

Most még megteheti… vagy soha talán.

A jelen pillanat az élőké, a holnapi már csak a holtaké. A jelen pillanat a tetteké, a holnapi már csak az emlékeké. A jelen pillanat a vallomásoké, a holnapi már csak a bűnbocsánaté. A jelen pillanat a megbocsátásé, a holnapi már csak az önostorzásé. A jelen pillanat a teljességé, a holnapi már csak a részeké. A jelen pillanat a nyíló, illatos virágoké, a holnapi már csak a sírcsokroké.

(1998)

Petrusán György fordításai

Román szerzők életrajzai

Petrusán György 1938-ban született Méhkeréken. Irodalom- és kultúrtörténész. Egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Kar magyar–román szakán fejezte be 1963-ban. Első jelentősebb tanulmányát 1963-ben írta a hazai egyetemi román nyelv- és irodalomoktatás százéves történetéről. 1963–2007 között a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Román Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatója, 1980–2003-ig tanszékvezetője. 1993-ban kandidátusi fokozatot szerzett irodalomból. Legjelentősebb munkája az 1992 júniusában megjelent, kandidátusi disszertációként benyújtott *Iosif Vulcan és a Familia folyóirat* című kötet. 1958 óta publikál az erdélyi és magyarországi román irodalom- és művelődéstörténet tárgykörében. A hazai román folklórgyűjtés egyik elindítója, szervezője (1960–70-es évek). Elismert Eminescu-kutató. Publikációs jegyzéke több száz tételt tartalmaz, közöttük 3 könyvet. Írásaira és előadásaira Nyugaton megjelenő román lapok is hivatkoztak. A hazai románok kutatóintézetének egyik alapítója. 1997-től felelős kiadója a Convieţuirea [Együttélés] című kétnyelvű, tudományos-kulturális folyóiratnak.

Ivános Illés a Szeben megyei Alamór községben született 1913-ban, szegény román leány és jómódú magyar katonatiszt törvénytelen gyermekeként. Mostoha gyermekkor várt rá: noha

jó tanuló volt, csupán a kárpitos szakma elsajátításáig vihette. Ebből tengette életét Romániában, főleg Bukarestben és Temesvárott, ahol 1938-ban megjelenteti első novelláskötetét *Uliița pustiului* [*Út a semmibe*] címmel. A második bécsi döntés után erőteljesebben lángol fel benne apja megismerésének, megtalálásának vágya, ezért a Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdélybe, Kolozsvárra megy, onnan pedig Budapestre. Itt rátalál édesapjára, de az nem fogadja be, óriási csalódást okozva számára. Egy ideig Pesten tengeti életét, amíg édesapja személyi titkára nyírségi birtokára nem küldi ügyintézőnek. Tíz évet tölt itt, a nyírségi parasztok világában, itt éri az orosz és román csapatok bevonulása, majd az új világra való áttérés kényszere, amelynek egyébként odaadó híve volt. A szegedi tanárképző főiskola magyar–történelem szakára iratkozott be. Egy év után Budapestre ment, ahol magyar–román szakot végzett. Így került Gyulára tanárnak az ötvenes évek közepén, az ottani általános iskolába. Közben, 1951-től a Gyulán megjelenő Libertatea Noastră munkatársa lett. Itt bontakozik ki igazán írói munkássága. Utolsó éveit Egerbocson töltötte – 1999-ben bekövetkezett haláláig.

Borza Lucia 1928-ban Kétegyházán született. Szülőfalujában járt elemi iskolába. Gimnáziumi tanulmányait Szegeden, majd Békéscsabán végezte, itt érettségizett. Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett román–magyar szakos középiskolai tanári diplomát. 1951-től hat évig Gyulán, a N. Bălcescu Román Tannyelvű Gimnáziumban tanított román és orosz nyelvet. Ez utóbbi nyelvből a szegedi főiskolán szerzett diplomát. Felelős szerkesztőként 21 éven át volt a Tankönyvkiadónál a román nyelvű tankönyvek gondozója. Szerzője egy román nyelvkönyvnek, egy ábécéskönyvnek, valamint az általános iskola alsó négy osztálya számára kiadott népismereti tankönyvnek. Nyugdíjasként 5 éven át a Gyulán megjelenő román nyelvű hetilapnál mint lektor dolgozott. Ebben az időben kezdett verseket, cikkeket írni. Ő az egyetlen a hazai román szerzők között, aki gyermekek számára írt verseket, illetve négysoros találós kérdéseket. Valamennyi alkotása a *Flori tîrzii* című kötetben jelent meg. Szülőfalujában gyűjtött népmeséket, anekdotákat, közmondásokat a *Jerebetu* című kötet tartalmazza. Kiadott egy szöveggyűjteményt is a kétegyházi románok tájnyelvéből.

Hoczopán Sándor Méhkeréken született 1937-ben. Szülőfalujában megkezdett tanulmányait Gyulán folytatta, ahol 1955-ben érettségizett. A szegedi tanárképző főiskola elvégzése után, 1958-ban a battonyai román iskolában tanít, majd 1961-től a magyarországi Románok Demokratikus Szövetségének előadója 1971-ig, amikor átveszi a Budapestről Gyulára helyezett Foaia Noastră szerkesztését, amelyet két évtizeden át, nyugállományba vonulásáig irányít. Újságíróként 1958-ban debütált, azt követően számos kultúrtörténeti írást közölt, igazi érdeklődési köre azonban a népköltészet volt, amelyet az 1960-as évektől kitartóan gyűjtött és kommentált tanulmányokban, önálló kötetekben. 1982-ben útjára indítja a mai is megjelenő Izvorul [Forrás] című néprajzi és folklorisztikai szaklapot. Népköltészeti gyűjtéseit több kötetben (némelyiket magyar nyelven) jelentette meg: *Proverbe şi zicători din Micherechi* [*Méhkeréki szólások és közmondások*] (1974), *Poveştile lui Mihai Purdi* [*Purdi Mihály meséi*] (1977), *Florian-Poveştile lui Teodor Şimonca* [*Simonka Tivadar meséi*] (1981, 1992), *Magyarországi románok folklórjáról* (Budapest, 1986). Visszavonulva a közélettől, 1998-ban jelenteti meg egyetlen verseskötetét, amely a közösség gazdag népköltészetében gyökerezik, majd 2001-ben, publikálja Gyulán *A méhkeréki baptista imaház története (1921–1950)* című monográfiáját. 2007-ben hunyt el Gyulán.

Lucian Magdu a magyarországi románság története és kultúrája legjelesebbjeinek sarjaként Battonyán látta meg a napvilágot 1937-ben. Román ortodox fia, aki orvosként, költőként és filmrendezőként gyarapította őseinek hagyatékát. A battonyai és a gyulai román általános iskola és gimnázium elvégzése után (1955) a szülői ház kívánságának eleget téve a Szegedi Orvostudományi egyetemre iratkozik be, bár szíve, érdeklődése a filmművészet felé húzza. A Filmművészeti Főiskolára is felvételt nyert, de csak orvosi tanulmányai után fejezi be. Orvosként dolgozott, de verseket és nem kis áldozatok árán, filmeket készített (*Távolodás,* 1966, *Gyökerek*, 1967). Úgy tűnt, teljesül életének nagy álma. Nem így történt, korai halála (Budapest, 1968) egy kivételes tehetségű ember munkásságát töri derékba. Versei könyv alakban csak halála után jelentek meg: 1978-ban *Híd az éren át* címmel, utána pedig, román fordításban, *Confesiuni* címmel, 1991-ben.

Berényi Mária 1959-ben, Méhkeréken született. 1977-ben a gyulai román nyelvű Nicolae Bălcescu gimnáziumban érettségizett. Egyetemi tanulmányait 1983-ban fejezte be az ELTE Bölcsészettudományi Karán, román–népművelés szakon. 1985-ben védte meg egyetemi doktori értekezését az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen. 2001-ben a kolozsvári Babes-Bólyai egyetemen történettudományból szerezett PhD fokozatot. Egyetemi tanulmányainak befejezése óta a magyarországi románok művelődéstörténetének kutatásával foglalkozik. Kutatási eredményeit hét könyvben és több mint száz tanulmányban foglalta össze, s különböző konferenciákon tartott előadásokat. Eközben irodalomtörténeti és kritikai publikációi is megjelentek. Egy ideig, külsősként, az Európa Kiadónak lektorált román nyelvű műveket. Költői tevékenységéről eddig négy kötet tesz tanúbizonyságot, ebből az utolsó három kétnyelvű. Címei: *Autodefinire* [*Önmeghatározás*] (1987), *Fara titlu* [*Cím nélkül*] (1989), *Pulsul veacului palid* [*Sápadt század pulzusa*] (1997) és *In pragul noului mileniu* [*Új évezred küszöbén*] (2002). 1994-ben a nagyváradi Familia című irodalmi folyóirattól Eminescu-díjat kapott. 1993-tól a Magyarországi Románok Kutatóintézetének igazgatója. Az Intézet egyes kiadványainál szerkesztői és kiadói feladatokat lát el.

Repiskýné Radics Anna 1964. január 16-án született, méhkeréki román származású családban. Szülőfalujában végezte általános iskolai tanulmányait, majd a gyulai Nicolae Bălcescu Román Gimnáziumban tanult. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar–román szakos hallgatóként diplomázott 1987-ben. Ezt követően a hazai románság hetilapjának, a Foaia Noastră (később NOI, Foaia Românească) szerkesztőségében kezdett el dolgozni újságíróként, fotósként és szerkesztőként, egészen 2002-ig. A szerkesztőségi munka mellett publikált még a *Román kalendárium* (Calendarul Nostru), a Lumina és az Együttélés (Convieţuirea) folyóiratokban. 2002-ben tagja volt annak az értelmiségi csapatnak, amely létrehozta a Magyarországi Románok Országos Önkormányzatának lapját, a Cronicat. Ezzel párhuzamosan tanítani kezdett a gyulai román gimnáziumban. 2004-től főállású magyar nyelv és irodalom, illetve román nyelv és irodalom tanár, ma már igazgatóhelyettesként is tevékenykedik. Két önálló kötete van. A *Rupte din suflet* [*Lélekből fakadtak*] című prózakötete 2000-ben látott napvilágot, míg a *Plopi la capătul lumii* [*Nyárfák a világ végén*] című interjúkötete 2003-ban jelent meg. Közel két évtizede a Magyar Újságírók Országos Szövetségének tagja.

Gianfranco Calligarich
(Olaszország)

Író, újságíró, forgatókönyvíró, dramaturg, „színházcsináló". Apja a görög Korfun, anyja Olaszországban, ő Afrikában született – születésének évét titokban tartja. „Kalandos ifjúkorát" népek, országok, iskolák és alkalmi állások közötti vándorlások színesítik, mígnem a hatvanas években, immár Rómában, kiköt az egyetlen dolognál, ami igazán érdekli: a történetmesélésnél. Eleinte újságíró, s elbeszéléseit irodalmi folyóiratok közlik, '73-ban pedig megjelenik első regénye, az Utolsó nyár a városban. *A regény sikeres, számos díjat nyer, lefordítják németre és magyarra, az irodalmi folytatás azonban várat magára. Eleinte a film és a forgatókönyvírás, majd a tévé és a RAI programjai, végül – a kilencvenes években – a színház, a dramaturgia és a rendezés foglalkoztatja leginkább. Második könyve, a* Gyorsposta *2002-ben jelenik meg. Keveset publikál, írásait akár évtizedekig is formálja, párolja, finomítja. A cél, ahogy egy interjúban vall róla: a híres hemingwayi „nyomás alatti báj". Megmutatni az élet mély pillanatait, nagy eseményeit, úgy, hogy ne tragédiák legyenek. Hogy a szereplők állják az ütéseket, de mintha mi sem történt volna, könnyedén, kecsesen, iróniával reagáljanak rájuk. Ahogy ő maga is teszi. Alábbi írása a GQ Italia (a Gentlemen's Quartely című amerikai férfimagazin olasz kiadásának) 2011. júniusi számában jelent meg.*

Asmaratitisz

Kezdetben kalandos gyerekkorod tűnik elő – egy mozdulatlan, megkövült, háború rombolta Milánó csonka falai között, ahol egyszer kikötött a nagy fehér hajó, amely kiszakított Afrikából, és csak sok évvel később tudtad meg, valóban így hívják ezeket, „nagy fehér hajók" –: makacsul kitartó, felvillanó, napsütötte képek. Mindennek ellenállnak. Tetszhalálaidban csukott szemednek is, a csonka falak többi vándorával vívott harcokban, ahogy széttárt karokkal-lábakkal csinálod a leomlott házak padlóin, mielőtt anyád hangja elérne hozzád egy ablakból, hogy rád kényszerítse a feltámadást meg a vacsorát. Képtelenség megmondani, valóban emlékeztél-e rájuk lezárt szemhéjad sötétjében, apád és anyád arcára, ahogy bölcsőd fölé hajolnak. De a többi kép, az kétségtelenül valós.

Te, a kisfiú, ahogy házatok udvarából a csukott kapu rácsai közül ámultan és kissé ijedten kémleled a fehér lepedőkben díszelgő négerek táncát, amint dobolnak és ugrálnak, miközben papírtölcsérekből kezükkel ajkukhoz érintik a *berberé*nek hívott piros port, mintha mindez egy vad és örömteli világ csak neked fenntartott ünnepe lenne. Aztán megint te, ugyanazon az udvaron, egy faládában ülve, ahogy egy lábas fedelével egy autó kormányát mímeled, hogy – a csábítás első próbálkozásaként – hatást gyakorolj az abesszin kislányra, akinek az anyja segít anyádnak a házimunkában. Aztán egy bicikliváz, egyik nagybátyádé, ő vigyázott rád, mivel apád „elment háborúba", és aztán még mindig te, ahogy egy fekete bőr iktatókönyvvel játszol egy fakunyhóban, irodája íróasztalán, a kavicsokkal, porral és fügekaktuszokkal borított tisztás közepén.

Azon a kavicsos és poros tisztáson, ahová hároméves vagy négyéves vékonyka lábaid vittek a nagybácsi figyelme elől, életed első nagy ijedtsége. Egyedül vagy a sivatagban. Kicsit elveszetten, mindenesetre elszántad magad, hogy maradsz. Hirtelen egy néger közeledik, beszél hozzád. Nem érted, hátrálni kezdesz. A félelem, amit rövid, göndör haja, fekete arca és az elképzelhetetlenül fehér fogak koszorúja gerjeszt szívedben és térdedben, azonnali, és mindent betölt. Minél inkább hátrálsz, ő annál inkább közelít, miközben ismeretlen nyelvén folyamatosan beszél. Megnyerő, veszélyes. Most fekete kezét a fehér lepel alá dugja, és egy késsel felfegyverezve húzza elő, amely, legalábbis emlékeidben, csillog a napon. Már szinte árnyékot vet rád, te meg halálra rémülsz, sírni se, menekülni sincs erőd. Aztán fejedhez emeli a kést, de ahelyett, hogy határozottan levágná, mert biztos vagy benne, ez következik, leszakít egy fügekaktuszt a vállad mögül, a földre dobja, meztelen talpával meggörgeti a porban, hogy megszabadítsa a tüskéktől, meghámozza a késsel, és végül – kezéből született arany – megkínál a legédesebb és legpuhább gyümölccsel, amit valaha életedben eszel majd. Csoda, hogy még most is, ha fügekaktuszt látsz, különlegesebbnek tűnik minden más gyümölcsnél, még a szupermarketek polcain is?

Aztán újabb képek a csukott szemhéj alatt. Egy afrikai karácsony – apád még mindig távol – két fiútestvéreddel, akik több mint tíz évvel idősebbek nálad, és akik, miután deszkákból összetákoltak neked egy hevenyészett, pirosra festett autót, a házatok feljáróján tologatnak benne. Aztán az angol katonák, akik megjelennek nálatok, hogy koncentrációs táborba vigyenek benneteket, és lefoglalják minden berendezési tárgyatokat, beleértve a bádogpoharat is, amelyből a tejet szoktad inni, és megakadályozzák minden rohamodat, hogy visszaszerezd azt a hálós szatyorból, amelybe dobták. Aztán a koncentrációs tábor, ahol bélbajt kapsz, s csak az a tej a táplálékod, amelyért bátyáid kúsznak ki a szögesdrót alatt nagybátyádhoz, aki biciklijén hozta el neked. Aztán a kamionok, a tehervonat, amelyre felraktak, a nagy fehér hajó és a körbehajózott Afrika, még ha nem is tudod pontosan, mit jelent az a szó, „körbehajózni". Míg meg nem érkeztek Tarantóba. Ahol a fehér egyenruhás kisasszonyok egy zamatos, édes valamit kínálva fogadnak, amit szőlőnek hívnak.

Ezek a képek villannak a leeresztett szemhéjak alatt. Bizonyos szempontból hősiesek, mint a romos házak csonka falai közötti halálok. És mindez egy, otthon rendszeresen visszatérő névhez kapcsolódik. Asmarához, ahol, így mondták, az a – mindent összevetve: méltánylandó – szerencse ért, hogy megszülettél.

Nem tudtam, szeretnék-e egy ilyen nevű helyen születni. Nem szóltam róla, mert senki nem kérdezte, de végül – belefáradva abba, hogy iskolatársaim egyfolytában azzal cukkoltak, ha Afrikában születtem, miért nem vagyok fekete, vagy legalább egy kicsit lebarnult, és egyéb hasonló bolondsággal, minek következtében valami idegen tárgynak éreztem magam köztük, akik kivétel nélkül Milánóban születtek, és akiknek az egzotikum csúcsa az öt kilométerre fekvő Gallarate volt – úgy döntöttem, nem. Később, amikor a gyerekkor lázongó hősiessége a kamaszkor jóval kifejezettebb és szigorúbb hősiességébe nőtte ki magát, elviselhetetlen, bizonyos értelemben esztétikai utálatot tápláltam

még az Asmara név iránt is. Az az egyetlen „a” magánhangzó, mint a fantázia hiányának olcsó bizonyítéka, három egymás utáni szótagban, amelyek közül csak az „r” mutat minimális karaktert. Határozottan antiheroikus, provinciális, odavetett, hogy azt ne mondjam, asztmatikus név, ha félbevágod. És, hogy végső elkeseredésemet éppen csak érintsem, apám tiszta, csillogó szeme és anyám kibírhatatlanul sóhajszerű, szinte sóvárgó hangja, amint kiejtették ezt a nevet. Mint akik egy betegségből lábadoznak, amire még büszkék is. Elviselhetetlen. Amitől ajtót csapkodva kell menekülni. Igen, Afrika. Akkor már jobb lett volna, mit tudom én, Addisz-Abebában születni, azt legalább vaddá teszi a sok összetorlódott magánhangzó meg szótag csengése, és elő lehet hozakodni vele a haveroknak, amikor fontoskodni akarsz. Vagy Massawában, ott legalább egy kikötő van, vagy Tripoliban, azt már kiejteni is száraz és kemény, vagy Bengáziban, vagy, miért is ne, Mombaszában, már a hangzása is csupa kaland, hogy ne is beszéljünk az ezüstös és erőszakos Algírról, ahol – ezt a sejtést kiemeli később hozott, meg nem valósuló elképzelésem, hogy író leszek – Albert Camus élt. Vagy Nairobiban, annak már a neve is fekete, és ott élt Karen Blixen. Nem, ehelyett csak és egyszerűen Asmara. Ez minden. Hol születtél? Asmarában. Ami hozzátesz ahhoz a névhez még egy negyedik „a”-t is, mintha nem lett volna elég a már meglévő három. Aztán hol van az az Asmara? Etiópiában. Nem is, hanem Eritreában. Szép név az is. Olyan név, aminek hallatán, valljuk be az igazat, legfeljebb valami betegségre gondolunk, mondjuk bőrbajra. Vagy bélbajra, ki tudja. Szent ég, tegnap volt egy eritrearohamom, vagy valami ilyesmi. Igen, gyerekfejjel tényleg dögunalom Asmarában születni. Szóval, amikor megkérdeztek, hol születtél, az egyetlen választásod az volt, hogy úgy tettél, nem is hallod, nincs mese.

A dolgok aztán nem javultak jelentősen felnőttkorodban sem, majd – bátorság! –, mondjuk ki, akkor sem, amikor megöregedtél. Tulajdonképpen elég volt, ha türelmes voltál, amikor valamely hivatalos iratot kitöltve, túljutva a vezetékneveden – amit háromszor-négyszer kellett elismételned, mire megértették, hogy az utolsó hang „ch”, nem pedig „c” vagy „k” –, megvártad, míg a tisztviselő legörbült ajka először a nyilvántartásra, aztán a monitorra hajolva megállapítja, vajon Asmara Eritreában vagy Etiópiában van-e, és végül elhagyhattad a helyet, mintha te volnál a provokátor, ő meg az áldozat, aki nem kapja meg megérdemelt túlóradíját. Nem, semmi javulás az évek múltával sem, ami az Asmarában születést illeti. Egyszerűen el kellett fogadni a tényt, mint egy kezdeti balesetet a létezés folyamatában. Amire nincs gyógymód. Van, aki vakon születik, és van, aki Asmarában. Így kellett nézni, aztán jóccakát. Ami a visszatérést illeti, természetesen, még gondolatban sem. Asmarába? Minek? Számos utazás Afrikába, munkaügyben, igen, helyszíneket keresni filmekhez, vagy mert muszáj volt információt gyűjtenem valamilyen történethez. De csupán olyan emberekkel, akik számára Asmara a maga földrajzi elszigeteltségében – ahol ráadásul harminc éve háború van – semmit nem jelentett. Nem úgy, mint számomra, valljuk be. Igen, nehéz elismerni, de valahányszor kikötöttem Afrikában, olyan volt, mintha valahol életre kelt volna bennem valami, amit nem tudtam máshogy meghatá-

rozni, csak mint egy hangot, amely valahonnan kelet felől szólít és hív mindaddig, míg vissza nem indulok. De végül is nem komoly, hiszen amikor hazaértem, nem hallatszott többé, és a dolog le volt zárva.

Lezárva egy fenét. Akkor történt, hogy, miután véget ért a háború Eritrea és Etiópia között, az idősebbik bátyám, vagyis a két piros autós közül az egyik, beszélni kezdett egy lehetséges asmarai utazásról, ahova ő sem tért vissza soha tizenhat éves kora óta. Nemrégiben számos különféle társadalmi tisztsége mellé megválasztották az Afrikai Veteránok Társaságának elnökévé is, és a szervezet évente néhány alkalommal utazásokat szervezett Asmarába, javasolta hát, hogy menjek el. Izgatottsága, hogy viszontlássa kalandos ifjúkorának elhagyott helyeit, meg saját váratlan késztetésem, hogy hallgassak a hangra, melyet afrikai útjaim során hallottam, oly mértékű, hogy meggondolatlanul igent mondok, és befizetem részvételi díjamat az utazásra, amely aztán számtalan és felettébb bosszantó szempontból átverésnek bizonyul.

Átverésnek, igen. Néhány héttel az indulás előtt a bátyám balesetet szenved, s ez megakadályozza, hogy utazzon. Mit tegyek, mondjam le én is, és halasszam a következő évre? És ha aztán az utazás teljesen füstbe megy? Akkor mit tegyek, induljak el mégis, egyedül, ismeretlen emberekkel, leküzdve a szervezett utakkal szembeni előítéleteimet? Az utazás számomra olyan, mint a póker, jobb csak ismerősökkel művelni. Ám végül úgy döntök, megyek. És akkor az afrikai hang ismét hallat magáról. Mintha valaki értesítette volna arról, mi történik. Úgy értem, az elhatározásomról, hogy hallgatok rá. Az eredménye pedig az, hogy lassanként egyre rosszabbul vagyok.

Ez nem csak szófordulat. Tényleg rosszul. Mintha hirtelen valami kinyílt volna valamely nagyon eldugott részemben. Valamiféle, nem tudom máshogy meghatározni, homályos, üres, visszhangoktól és dörgésektől harsogó üreg. És hát, visszhangok és dörgések azok, amiket, utálatosan izzadó tenyeremen kívül egyre erőszakosabban és pökhendibben érzek és hallok a fülemben is, ahogy az indulás napja lassan közeledik. Ha nem számítjuk a száz körüli pulzust, meg a száznyolcvan körüli vérnyomást. A védőoltások hatása, egy újabb strigula az utazás számláján? Ezzel a gyanúval megyek el egy orvos barátomhoz.

Meghallgatja a meghallgathatót, megnyom, ahol nyomni lehet, megnéz, ahol nézni lehet, mér, ahol mérni lehet. Aztán az ítélet. Védőoltás egy fenét, mondja. Vegyél be nyugtatót, aztán indulj. Afrikatitisz lehet, bocsát el gúnyosan vigyorogva.

Utálatosak az orvost játszó barátok. Irritálóan sürgetnek. Legalábbis engem. Milyen afrikatitisz? És akkor az összes többi alkalom, amikor ott jártam és nagyon is jól voltam? Akkor asmaratitisz, mondja ő, még mindig vigyorogva, mielőtt megkér, most már tényleg menjek, mert utánam még igazi páciensek is várják.

Hogy az ebadtának igaza lehet, már a rendelőből kilépve igazolást nyert. Minél erősebben gondoltam az utazásra, annál jobban terrorizált az ötlet. Tényleg, nem tagadhatom, hamisítatlan terror volt. Valójában úgy éreztem, nem is utazás vár rám, hanem egy baljós visszatérés az önként és örökre megvetett anyaméh-

be, amely azóta is eltökélten és türelmetlenül várja a megfelelő pillanatot, hogy bosszúból elnyeljen és eltüntessen a föld színéről, mint ahogy egykor világra hozott.

Pontosan ezt érzem, vérfagyasztóan világosan. Hogy „indulni" azt jelentené, vacsorául kínálom magam egy engem kicsinálni kész Asmara bosszújának. Ó, valóban? Férfias határozottsággal lezárom. Így állnak a dolgok? Akkor rohadjon meg Asmara. Az összes asmaraival és a tiszta, fényes szemükkel.

Az Africa Nine emberei tisztességesek, és a jegy árából visszaadják, amit lehet. Az a sanda gyanúm, hogy lemondásom okait hallva egyáltalán nem bánják a dolgot. Egyébként is, ki akarna a csoportba egy hipochonder írót? Azért, a fene vigye el, nem hagy nyugodni az ügy, és az indulás napján annyira dühös vagyok magamra, hogy az értekezleten egy hang sem hagyja el a számat, mígnem az átkozott matróna – akinek számtalan televíziós és nyomtatott ocsmányság tömte degeszre a zsebét, és akinek a forgatókönyvén dolgozunk – meg nem kérdezi, mi bajom van, és miért nem utaztam el, ahogy előre bejelentettem. Megfelelő pillanatnak tűnik, hogy tudassam vele, kettőnk közül ki az igazi író, az érzékeny – ha nem egyenesen zaklatott –, így előrukkolok az anyaöl történetével, de mindössze egy gúnyos vigyorra méltat meg egy csípős megjegyzésre a nőkben található férfias vonások erőteljes jelenlétéről.

Hogy rövid legyek: frusztráció, cukkolás és néma afrikai hang, amely valószínűleg ugyanolyan gúnyosan vigyorog a meghiúsult utazás után egy éven át, mint az átkozott forgatókönyves matróna. Más szóval: katasztrofális asmaratitisz, ahogy azóta is hívom, mert nem tudom, hogyan nevezhetném, hacsak nem mélységes megszégyenülésnek és kérlelhetetlen gyötrődésnek. Mígnem a bátyám, immár felgyógyulva, megismétli az ajánlatát. Természetesen tétovázom, de ő ösztökélni kezd. Nagyjából úgy, ahogy annak idején a piros autómat ösztökélte, akárhogy is. És végül igent mondok.

Mit mondhatnék, most, arról az utazásról. Hogy a rettegett, baljós, elnyelni és a föld színéről eltüntetni kész anyaöl egyáltalán nem homályos üreg volt, hanem a legtisztább, felhőtlen fénnyel ragyogó fennsík, amit valaha is láttam? Nos, igen, annak az átkozott Asmarának a fénye már sok híres utazó íróban feltündökölt, mint később majd megtudom. Mit mondhatnék annak a fénynek az apám és anyám szemében gyerekként látotthoz való hasonlatosságáról, mikor róla beszéltek, és arról, hogy ugyanaz a fény tükröződött – mint egy megállíthatatlan ragály – útitársaim szemében, miközben széles, pálmákkal szegélyezett utcáin sétáltak, hogy magukba szívják és izgatottan hazavigyék, amilyen izgatottan az ember egy repülőtéri *free shop*ból visz haza valamit? Hogy talán éppen annak a fénynek volt köszönhető, hogy első afrikai élményeim kitartottak lezárt szemhéjam sötétjében, Milánó csonka falai közötti tetszhalálaimban bóklászva? Igen, lehetséges. Asmara fénye kemény csapás volt a róla szőtt előítéleteimre. De nem ez volt a legrosszabb.

A legrosszabb a tiszta utcák, az emberek kedvessége, a lányok szépsége volt, akik sétálni vitték négerségüket, és akik, harmincévnyi háborún edződve, a férfiakkal egyenjogú haszonélvezői voltak valamiféle függetlenségnek, amely nem

csak az Etiópiától elszakadtak függetlensége volt, és minden bizonnyal legitimebb is annál, amit a hozzájuk hasonlók vívtak ki jogaikért vonulva Európa városaiban. Nehéz nem leborulni előttük, fülig szerelmesen. Ha a legrosszabbról beszélünk, ami a társaságot illeti. Aztán ott volt a személyes legrosszabb is, ami csak téged érintett. Az, amikor felfedezted, hogy a házatok utcája, ahol piros autódon toltak, valóban, ahogy emlékeidben, emelkedő volt, és a ház több mint fél évszázad után gyakorlatilag érintetlen, és pontosan olyan, amilyenre emlékeztél. Az egész, a fény, a levegő, a tárgyak mint helyek és dolgok egyfajta váratlan, elképesztő megvalósulása, amelyekről egészen addig a pillanatig csak álmodtál – mert végül is voltaképpen semmi különbség nincsen a gyerekkori emlékek és az álmok között –, és amelyek döbbenetesen megfoghatónak és valósnak bizonyulnak. Ezt jelentette, hogy visszatértél Asmarába. Az egyetlen előnyt, amely olykor azokból a visszataszító és kemény dolgokból származik, mint az ostromok, vesztegzárak, háborúk – akár bombázások nélkül is –, vagy a diktatórikus rendszerek. Megőrzik a helyeket olyannak, amilyenek.

Nyomasztó dolog, akárhonnan nézzük is. Ahogy nyomasztó volt felfedezni, hogy közel fél évszázadon át – miközben te még a nevét is semmibe vetted – Asmara ott volt és várt, mint egy lány, aki tudatában van saját szépségének és kétezer-ötszáz méteres termetének, és beérte azzal, hogy néha megszólított, ha éppen arra jártál. Lesben állva várt, hogy megkapja – tiszta fényével az utcákon, a pálmakertek között lassan leomló *deco* palotákkal, a teaházakkal, ahova idős törzsvendégek jártak panamakalapban és nád sétapálcával, a katedrálissal, ahol megkereszteltek, és amely most elbűvölő, fehér iskolaköpenyes fekete gyerekek rajának adott otthont, akikre ugyanolyan elbűvölő nővérek vigyáztak széles kalapokban, röpködő szoknyákban, a nagy „Mussolini"-mozikkal, a ritka könyveket antik könyvtárakban őrző szerzetesekkel, körben a vad hegyekkel, hogy áttörhetetlen védőfalként óvják mindezt –, hogy megkaphassa a békés elégtételt, hogy elmondja neked, tetszik vagy nem, a világ egyik legelbűvölőbb városában születtél.

„Mombasza? Tripoli? Algír?" – kérdezte Asmara hangja, miközben utcáit róttam, és éppen olyannak hallottam, mintha egy bájos, gunyoros lány volna, aki mellettem lépdel, és – ez finomságát jelzi – nem is cukkol sokat. „Nairobi? Massawa? Kairó?" Nem adta fel. Nevetett az átkozott. Én meg hallgattam. Fülig szerelmesen belé is, a nevébe is. Így álltak a dolgok az utcáit róva. Mígnem egy reggel, a szállodában – éppen borotválkoztam, mielőtt randevúra mennék hozzá –, hirtelen belenéztem a szemembe a tükörben. Az volt az a pillanat, amikor megértettem, végérvényesen át vagyok verve. Amikor észrevettem, hogy a szemem sem jobban, sem kevésbé nem csillog, mint apámé vagy anyámé, amikor róla beszéltek, róla, az átkozottról. Sem jobban, sem kevésbé, mint a szálloda szobáit elfoglaló társaság többi tagjáé, akik most lent várnak az előcsarnokban, türelmetlenül, mert ők is indulnának randevújukra a barátnőmmel. Megfertőződtem én, és megfertőződtek ők, a leghalálosabb, legédesebb, legolthatatlanabb asmaratitisszel, nincs mese. Ez volt a tükör felfedezése. Nem érdekelt különösebben, hogy nekik is randevújuk van a barátnőmmel. Én tudtam, ő kit

vár. Igyekeztem, hogy utolérjem a többieket, és velük együtt lépjek az utcára egy hirtelen jött, titkos, kíváncsi gondolattal. Hogy talán azt a nevet a három „a" hanggal az „sz", „m" és „r" között mintha direkt arra találták volna ki, hogy suttogható legyen, az a név talán alkalmas, hogy néhány csillapíthatatlan szerelmese, mint apám és anyám – és mint ki tudja, hányan mások –, ajkára vegye utolsó lélegzetével. Igen, miért is ne. Mielőtt elhagynák ezt az utálatos világot, még egyszer, egy utolsó pillanatra kétezer-ötszáz méteres barátnőjük a szemükben, aztán minden egyéb lezárva. Igen, miért is ne. Asmara. Igen. Utoljára a szemükben. Aztán az ördögbe mindennel. És ne is beszéljünk róla többet.

Pál Judit fordítása

Rainer Maria Rilke

A régi házban

(folytatás)

Tandori Dezső fordításai

Őszi hangulat

Langyos lég, akár halottas szobában,
hol ajtónál csendben áll a halál;
vizes tetőkön fakó homály van,
kihúnyni készül a gyertyaszál.

Esővíz a bádogban, meghörögve,
fúlt szél tartja a lombhalotti-szemlét;
és mint sárszalonkák, dúltan pörögve,
húz szürkeséggel, egén át a nemlét.

Julius Zeyernek

Mester vagy; és előbb-utóbb a népnek
büszkesége lesz, húzni kocsidat;
módját, mondáit dicsérte szavad,
dalaid az éter honáig érnek.

S néped jól tesz – nem, hogy a messzi mélyek
időin hiún tétlenkedne csak;
de hogy küzd, büszkeséget maga ad,
ekképp, magának s ős atyák nevének.

Néped eszmélyeit még nem emelte,
gyengülve, üdvre, magas csillagokba,
elérhetetlenbe, hol vágy ragyog;

ám te, igaz Keleti, küzdelemre
így szólítasz, őrző, tudtad – s tudod ma –,
Álhambra-udvar mely művész Titok.

Az álmodó

I

Volt egy álom, lelkem mélyére szállott.
Füleltem? Láttam bármi másmilyen
kis álmot?
S eközben boldogságom messzi fenn,
hol annyi sem volt, mint halk sejtelem:
tűnvén kiáltott.

II

Az álmok nekem: mint orchideák. –
Tarkák, gazdagok, mint azok.
Életnedvek hatalmas törzsein
buggyannak, furcsa gyanta kín –
vagy gyatra vérszívók, büszkélkedők,
kitöltve örvendvén a perc időt,
utána máris mind sápadt halott. –
És ha fenn világok áramát:
nem érzed, minek is az illatát?
Az álmok nekem: mint orchideák.

Esőben
(részlet)

Az anya

Kocsikkal – színházi rámpa,
hintók suhanása, könnyed;
felette fakón a lámpa,
egy öregasszony legörnyed.

Egy-egy ló, odanyihogva,
az riasztja meg csupán;
tömeg szélén kuporodva
áll ez idős nő, zugán.

Éljenzik az új kisasszonyt,
„üdvösképjüket”! – Tehetség,
de egy gróf, körében az vont
glóriát, kegyekre kegyképp.

Aztán. Ünneplik. Kizengnek
darabrázó trombiták. –
Ajkak künn a csöpp öregnek
lányáért rebeg imát.

Esti sétánk

Emlékszel még, járjuk vidáman
a nusli völgyet, s két kicsiny
pillangó alkonysugárban
lengett kedve kékjein.

Házfalakon dinnyeindák,
mint Dow-képen, szedhetőn;
s kupola – korona inkább! –
a Károly-udvari főn.

Még aranyló búza-lángok;
káposztáknak kék-zöldje: est;
s az első csillagbogáncsok
egük döfték, egyenest.

Kajetán Tyl

Megtekintvén szobácskáját,
melyet a cseh etnográfiai kiállításon
összeállítottunk

A szegény Tyl itt írta hát
dalát – „Kde domov muj” –, s valóban:
ki dúskálhat múzsai jókban,
annak az élet mást nem ád.

Szobácska – szellem röpte ezt
még tűri, jól: de az öröm?
Szék, asztal, láda, egy-körön,
ágy, kőkorsó és fakereszt.

De ő – díj vár ezernyi *louis,*
nem ment cseh földről. Mert ezernyi
szál kötötte. – „ No már, ha lenni…”
S kellett. S mondta: „kde domov muj”.

Népdal

Oly könnyre kész
nekem mind a cseh népdal!
Könnyed, szívembe lépdel –
s lesz oly nehéz.

Ha egy gyerek
krumplit gyomlál, s dalolgat,
ez jár ébren maholnap,
s álmon, veled.

Menj messzire;
s teljenek rá az évek,
ott jár megint tevéled,
így vagy; vele.

A nép dala

Kezét legényke homlokára
halkan teszi a géniusz,
hogy lenne ezüst cérnaszála,
kedvesének szivére – juss.

Bene Zoltán

Reneszánsz fíling

Egy konferenciára igyekeztem, mesélte Pósa egy nyári estén, gyöngyöző sörök mellett a lánynak, akinek a verseskötetéhez éppen borítótervet készített. A lány nem volt szép, viszont tehetséges, s furcsa mód odaadóan figyelte Pósát, ahogyan eltűnődve simogatja a korsó párás oldalát, miközben beszél. Úgy három hadosztálynyi osztálykirándulásra induló gyermek társaságában vágtam neki. Gondos tanáraik csaknem az egész vonatot lefoglalták nekik jó előre, csoportos utaztatás jelszóval. A vasutasok viszont távolról sem voltak a pedagógusokhoz hasonlatosan körültekintőek, így aztán egy fél vagon nem sok, de annyival se akasztottak össze többet a szokásosnál. Hát, bizony, helyszűkében voltunk, gondolhatod! Na, ja. A gyereksereglet, amint fölszállott (no nem a vármegye házára, hanem a szerelvényre), menten leamortizált maga körül mindent, úgyhogy még a megmaradt kevés ülésre is csak fenntartásokkal tette le magát az ember. Akár a sáskajárás, lelkem, én mondom... A jövő nemzedéke végigvetette magát a műbőrön, előkotort szendvicset, csipszet, ropit, miegymást, azzal két pofára falni kezdett. Mint a hörcsögök, pontosan úgy. Csak éppen esetükben a kaja fele a pofazacskójuk vagy a gyomruk helyett a padlón, az ülésen, az ölükben, az utasok fején és csomagján landolt. Öt perc alatt takaros szemétdombbá változott a Szeged–Budapest gyors. Ráadásul rögtön az elején máris késtünk egy félórácskát, mivel a jó bakterok nemcsak több vagont, de mozdonyt is elfeledtek csatolni. Nem kapcsoltak, van ez így. Indulás előtt kaptak csak észbe, hogy né' má', sehol egy mozdony a pesti interszitin! Na, ja. Pósa jóízűt kortyolt a söréből, mielőtt folytatta: azért végül elindultunk, eső után napsütés, napsütést követően eső, így teltek a kilométerek. Ügyes lehetett a mozdonyvezető, végtére is még a csatlakozásomat is elértem, noha kettő helyett csak egy korsó sörre és egy kisz édeszre jutott időm a nyugatiban. Visegrádra tartottam, a könyvillusztrátorok éves nagy szimpóziumára, ennélfogva a szobi zónázóra pályáztam. Meg is leltem, rendben volt minden. Nagymaros-Visegrád megállóhelyen kellett leszállnom, s én nagy bölcsen meg is tettem, még a hátizsákomról sem feledkeztem meg. A peronon álldogáltam békésen, míg tova nem gördült a vonat, s amint az utolsó kocsi is elrobogott a szemem előtt, föltárult előttem a maga teljes szépségében a visegrádi fellegvár. – A Duna túloldalán... Ezt ugyanis kihagytam a számításból. Pontosabban földrajzi ismereteim bizonyultak kevésnek. Na, ja. Nagymaros és Visegrád egymással szemben helyezkednek el, a Duna két partján. Mit tehettem, lelkem? Fogtam magam, becammogtam a központba, megállítottam egy hölgyet, közöltem vele, hogy általmennék én a Dunán, akár ladikon is, mire ő azt javasolta, menjek inkább komppal, az óránként jár. Nem kellett sokáig rostokolnom a parton, csakhamar megérkezett a hajó, hogy általvigyen a folyón. Vaskos drótkötelekkel a hajóhoz erősítettek egy közepes méretű uszályt, amely 200 embert vagy 80 lábasjószágot, esetleg

24 személy-, illetőleg 5 darab tehergépkocsit, netán 4 buszt, s szükség esetén akár 6 mezőgazdasági gépet képes szállítani. A korlátokon az efféle tudnivalókat közkinccsé tévő táblák mellett reklámfeliratok dömpingje hirdette a visegrádi nevezetességeket: a reneszánsz éttermet, a reneszánsz palotát, a reneszánsz életérzést. Reneszánsz embereknek való hely lehet, gondoltam, figyelmemet azonban elterelte, hogy egy károkatona húzott el szemmagasságban, amikor a folyam közepére értünk. Előrenyújtott nyakkal, lassú, megfontolt szárnycsapásokkal repült. Követtem a tekintetemmel, míg bele nem veszett a messzeségbe. Szép volt. Akár verset is írnék róla, ha tudnék olyat. No de nem tudok, meg addigra át is szeltük a Dunát. Átjutottam hát a túlsó partra, s efölött érzett jogos büszkeségem majd szétfeszítette a keblemet, lelkem, gondolhatod… Pósa újabbat kortyintott, majd gondosan megtörölte a száját. A konferenciát az egyik, drága és rossz söréről, valamint borsos árú, ám finom kávéjáról nevezetes parti hotelben rendezték. A felvezető udvariaskodást és ismerkedősdit cefetül untam. A harmadik előadásba belealudtam, a negyedikről kiszöktem. Leültem egy teraszra, gyönyörködtem a fellegvárban. Hogy a fenébe hordtak föl oda annyi követ, meg ehhez hasonlókon elmélkedtem, mikor egy színes ruhába öltözött középkori fegyvernök toppant elém, s érdes hangon megkérdezte, vajon ez a dohányzó terasz, avagy sem? Vállat vontam, inkább megkínáltam cigivel. Elfogadta, rápöffentettünk. A középkori fegyvernök elárulta, hogy éppen egy lovagi tornáról érkezik, amelyen ura vereséget szenvedett – a gyerekek nagy-nagy örömére. A nézőseglet tudniillik oroszlánrészt kiránduló gyerekekből állt, tette hozzá, miközben megcsörrent a közelben egy mobiltelefon. A fegyvernök a ruhája ráncai közül elő is vont egyet íziben, a legmodernebb készülékek közül valót, a füléhez illesztette, hányavetin intett felém, s magamra hagyott. Bávatagon bambultam utána. Miután kisétált a látóteremből, újra a fellegvárat fixíroztam. Most komolyan, hogy a pitlibe került oda föl az a sok kő és egyéb anyag? A hegyet nyilván nem bányászták alóla… Arra tértem magamhoz, hogy két felfegyverzett lovag poroszkál keresztül a teraszom melletti parkolón. Fesztelenül beszélgetnek egymással, közben gondosan kerülgetik az autókat. Nyomukban tucatnyi kölyök halad, kavicsokkal dobálják őket és röhögnek, amikor célba találnak. A lovagok szkeptikusan tűrik, ügyet se vetnek a páncélon koppanó kavicsokra. A dobálózók élvezik a bulit, alkalmas kavicsok után kutatnak a porban. Pár méterrel lemaradva újabb gyerekek bandukolnak, mobiltelefonjaikba merülve, süketen, vakon. Végül sereghajtóként néhány nyúzott arcú, élettelen tekintetű, pedagógus-külsejű egyén… Pósa mély sóhajtással elhallgatott, hosszan révedt a semmibe, közben gyengéden simogatta a söröskorsót. Nem tudom, mi történt velem, szólalt meg idővel újra, fölkeltem, odamentem a gyerekekhez, szelíden megkérdeztem tőlük, szerintük hogyan építették föl a fellegvárat? Leginkább kiröhögtek, egy-kettő megszeppent, néhány megsajnált. Mások inkább le-. A nyúzott arcú, élettelen tekintetű, pedagógus-külsejű egyének azonnal megélénkültek, hozzám loholtak és határozott szavakkal fölszólítottak: ne zaklassam a gyerekeket! Tudomásul vettem a ku-

darcot, visszakullogtam a teraszra, néztem hamvadó cigarettavégem a hamutartóban. A konferencián egy kolléga az alkotás öröméről és izgalmáról beszélt épp, amikor újra bekapcsolódtam. Az előadása végén tartott, kérdéseket várt, s én tőle is azt tudakoltam, szerinte elődeink hogyan építették föl a fellegvárat? A konferencia grémiuma leginkább kiröhögött, egyik-másik megszeppent, néhány megsajnált. Mások inkább le-. A levezető elnök rendreutasított, s én hiába mormoltam alkotási folyamatról, rám se bagózott senki... Pósa ezzel be is fejezte. A lány megértő tekintetét kereste bizakodva. Mivel már nem találta, kiitta a maradék sörét. Utána zavartan hallgatott. Na, ja, szólt végül lakonikusan. Másra nem is emlékszem, lelkem. Másra semmire…

Barcsa Dániel

Brüniszkáld

(beszély 12. folytatás)

Úgy tartották Erdély-szerte, hogy a Lebeék maguknak keresik a bajt. Ez azonban nem egészen volt így: valójában a baj vizslatott utánuk nemzedékről-nemzedékre fáradhatatlan, s túlságosan gyakran utol is érte őket.

Ott volt például Lebeé György esete. Nem Lebeé György akart mindenáron kitűnni, hogy a királyi pár és kísérete elé szökkenve, magamagát mutogatva eljárja a nevezetes székely szablyatáncot. A primor előkelőségek a rabonbánnal az élen erőltették szóval, füttyel, kiáltással a zsombori ifjút, hogy mutassa meg, de ízibe, milyen az igazi hunfi virtus!

A történet, amelyet elmesélek, akkoriban esett meg, amikor Béla királyunk – e néven a harmadik –, elunva az özvegység magányát, friss asszonyt hozott hívei közé. Egy francia honból való, kényeskedő teremtést. Az ifjú hitves unos-untalan kimutatta idegenségét, sőt úgy kérkedett véle, mint kutyabőrével némelyik újdonsült nemes. Balpillanataiban többször is felhányta nagyúr-urának, hogy mily áldozatot hozott akkor, amikor odahagyta dús szülőházáját, s eljött az emberevő Attila szikár pusztáira. Capet Margitnak honunkban semmi nem tetszett: a Duna túl széles, a Zsitva, Ipoly túl keskeny, Pozsony rideg, Esztergom kicsi, Fehérvár dögletes levegőjű, a fű pedig nem elég zöld, s az ég sem elég kék. A magyarok meg… Nos, a francia király mesés históriákat kedvelő húga gyakorta fölhívta Béla királyunk figyelmét az *ogre* s az *hongrois* szavak hasonlatosságára, amely – szerinte – nyilvánvalóan nem lehet merő véletlenség.

A jámbor fejedelem szerette volna, ha asszonya jobban megismeri országát s annak lakóit, mert remélte, akkor végre megbékél sorsával, s megszeret itt. Ezért aztán fényes kísérettel bejárta véle Pannóniát, meg a Tisza két oldalán elterpeszkedő dúsfüvű hun legelőket, a Felföld zordon, kékbevesző hegyvidékét s a sóban, aranyban, erdei vadban gazdag Transsylvániát is.

Mikor e vizitáció során a királyné felséges ura kíséretében elért Székelyföld határára, az eddigi sok nemszeretem tapasztalása után itt szeppent meg igazán:

riadt szeme egyik hegyes süvegű marcona harcosról a másikra rebbent. A fogadására felsorakozó bandériumot látva úgy hitte, ezek valamiféle vérivó szaracénpogányok. Ám e kezdeti riadtságot a székelyek mindenkit fölülmúló szívélyes vendégszeretete és kedvessége hamarosan úgy elfújta, mint az Olt-menti tavaszok sápadt reményét a Nemere szélvihara.

A vendéglátók, hogy kedvében járjanak a fáradt és megehült utazóknak, ugyancsak kitettek magukért. Hatalmas sátrat emeltek számukra: bévül a földet pazar és puha szőnyegekkel borították, s ülőalkalmatosságként kényelmes heverőpárnákat helyeztek el a felállított alacsony asztalok mögé. Az asztalokra pedig ráhalmoztak mindent gazdagon, mit e kies tartomány csak kínálni tudott: nyársra vont ökröt – hasában kisbornyú sült omlósra – vadhúst, pisztrángot, pataki rákot, gombát, erdei gyümölcsöt, s az oláh csobánokkal parajdi sótömbökért cserélt, zamatos sajtokat.

A magyarok muszáj-nagyasszonya most először nyitotta meg szívét e föld lakói felé. A fejedelmi pár tiszteletére tartott lakomán a fiatalasszony szinte beleszédült mindabba, amit e mulatság az asztali traktán kívül kínált: az ismeretlen, barbár, a fülnek mégis kellemes, szívig találó dallamokba, az ifjak, leányok és legények vad, mégis elragadó táncaiba. S ha nem is értette a székelyek tréfáit, de végre megérintette lelkét az ezekből az emberekből áradó őszinte és féktelen jókedv.

Aztán, egyszer csak, mintha zavar támadt volna a székely előkelők között.

A fejedelemasszony először azt hitte, valami összeszólalkozás – orcáján azonnal meg is jelent az „uraim, ez itt nem helyénvaló" méltatlankodás –, de aztán ráeszmélt: csak egy szabódó ifjút bíztatnak valamire. Majd végre a fiatal harcos – Lebeé György – félszeg mosollyal fölkélt a közös asztal végéről, s elindult középre. Kezében két mezítelen szablyát tartott, a jobb kézbelit a levegőből ragadta el – egy pajtása vetette felé ügyesen.

Mikor Lebeé György a királyi pár elé ért, orcáján már semmi zavar nem tükröződött. Utánozhatatlan előkelőséggel hódolt: e mozdulatból teljességgel hiányzott a szolgai megalázkodás. Csupán fejet hajtott, a derék egyenes maradt: ámde ezzel mégiscsak képes volt – ha úgy vesszük, akár minden székely nevében is – a legteljesebb tiszteletadásra. Igen, e mozdulat emlékeztethette Bélát arra, hogy Csaba királyfi népe egykor nem hódolt, hanem önként, a maga elhatározásából fogadta el Árpád házának vezérletét.

A tisztelgés után Lebeé György büszkén fölvetette a fejét, majd összecsendítve a pengéket, jelt adott a zenészeknek.

A varázslat percei következtek. E tánc fölidézte a széllel járó vágtát, az íj feszülését, a kardok összeszikrázását, az egymásnak feszülő akaratot, küzdelmet és a diadal mámorát. Az ifjú primor acélos karjával-lábával, szilaj kedvével megmutatta, milyen magyarnak lenni. Olyan magyarnak, ki – góbé szójárás szerint – „annak is székely".

Capet Margit megbűvölten ült a helyén.

– Tehát ez a magyar… – gondolta magában. De a felismerés nem tette boldoggá, inkább szomorúvá. Valami megmagyarázhatatlan, komor irigység kezdett kicsírázni és egyre mélyebben gyökeret verni a lelkében.

Ámde Lebeé György mutatványa nem csak a királynét kápráztatta el. A megbabonázott nézők között volt Anne is, a tours-i születésű nemes kisasszony, egyike azoknak az udvarhölgyeknek, kiket Margit azért hozott magával Franciaországból, hogy úrnőjük számára némi honi fényt hozzanak a szkíta sötétségbe. A leány szeme már abban a pillanatban megakadt az ifjú primoron, mikor az éppen csak fölállt társai közül. (Zsombor fiatal ura, szerencséjére – vagy még inkább, szerencsétlenségére –, nem csúf apjára, hanem ezerszer inkább elragadó édesanyjára ütött.)

Anne a kardtánc befejeztével elsőként pattant föl ülőpárnájáról, lelkesen tapsolt, kiáltozott, majd – sorsszerű elhatározással – kendőjét nyújtotta a felhevült táncosnak.

Lebeé György – székely lévén – nem ismerhette a lovagi szokásokat, így bizony az átnyújtott kendő jelentőségével se lehetett tisztában. Nem tudta, hogy a finom selyem nem használati tárgy, hanem sokkal inkább jelkép: a nemes hölgy e pillanatban ezzel választotta őt lovagjává. Ezért hát a kendőt elkapva verejtékező homlokát törülte meg véle. Aztán – köszönetet mondva – visszaadta Anne-nak.

Amit az ifjú primor tett, az a királyi udvarban megbocsáthatatlanul bugris otrombaságnak számított – többen fel is hördültek –, ám a francia nemes kisasszony annak vette, ami: természetes emberi megnyilvánulásnak. (S ez módfelett tetszett neki, hisz ilyesmiben eddig – lévén mindig is mesterkélt udvari környezetben élt – nemigen lehetett része.) Anne tehát a vándorló kendőre csókot lehelt, s visszadobta az ifjúnak. Lebeé György azonnal ráérzett, hogy az elébb valamit hibázott, úgyhogy a selymet újfent kézhez kapva ő is az ajkához emelte, majd – ingén a zsinórt kioldva – a szíve fölé helyezte. Mindezt olyan kellemmel tette, hogy ennek János mester, a király heroldja, az udvari illem nagy tudora is elismeréssel adózott.

– Nem lovag – dörmögte a mellette ülő udvarispán fülébe –, de nékem elhiheted, ez a tudatlan ifjú mégiscsak minden ízében nemes!

Ám Lebeé György, ki eddig csak fittyet hányt az udvari etikettre, most immár két lábbal taposta meg: váratlan átszökkent az asztal fölött, derékon kapta Anne-t, majd ismét röppent – édes terhe véle szállt –, s baj nélkül dobbantott a túloldalon, előbbi táncának terén.

– Akár a Turul! – tört ki a királyné felkiáltva, mert eszébe villant hirtelen ama illetlen ábrázolás, amelyen egy mohó saskeselyű magával ragad egy mezítelen szüzet. (Kísérői egykor úgy magyarázták néki, hogy az elrabolt leány nem más, mint férjura regebéli pogány ősanyja, valamiféle Emese.)

A Turul nyomát járó ifjú azonban észre se vette a felséges rosszallást, hanem könnyedén megpörgette a csöppet se tiltakozó leányt, majd ismét átfogta a karcsú derekat. Aztán kinézett a figyelmező zenészek felé.

– *Repülj, madár, repülj*! – kiáltotta a kívánt nóta kezdősorát, s a muzsikások rögvest rá is zendítettek.

Anne életében ezen a napon hallott először székely dallamot, s csupán e napon látott először székely táncot, de már a harmadik ütemet követően elkapta a zene lüktetése. Teljes lényével átérezte a keserves, lélekbe markoló bánatot, amelynek

mélyén ott bujkált az elveszett, de a talán mégis csak újra föltalálható boldogság. Lába szinte alig érintette a földet: biztos táncosa úgy vezette lépéseit, mint a krisztusi kegyelem a gyarló útkeresőt a mennyekbe vivő üdvösség felé.

Miután a lassú zene elhalt, olyan áhítatos csönd támadt, mint úrfelmutatáskor a templomban. Anne és György még sokáig álltak egymást átfogva, s riadt boldogsággal hallgatták egymás szívének dobbanását.

Aztán hirtelen, mint a nyáron a „nagyüdő" – dörgéssel, villámlással, szélviharral – kitört az ováció. A székely urak hujogattak, kupáikkal zergették az asztalt, Béla király emberei tapsoltak és vivátoztak. Az általános tetszés csak egy valakire nem ragadt át: Capet Margit némán, mozdulatlan, hideg szívvel ült a hangzavar közepén.

Nevezetes és hosszú mulatság volt ez, beleért az éjszakába. Ámde Anne és György ennek ellenére mégse juthattak egykönnyen egymás közelébe: Capet Margit erősen fogta udvarhölgyét, nemigen engedte el maga mellől. Emiatt a fiatalok mindössze két futó alkalommal mutathatták ki az egymás iránti, egyre jobban nyiladozó vonzalmukat. Egyszer egy könnyebbnek látszó udvari táncba kapcsolódtak bele a székely előkelők – mindegyik nagyokat kacagott a *másik* ügyetlenségén –, s ez lehetőséget adott Lebeé Györgynek is, hogy többször érinthesse, sőt még egy kicsit meg is szoríthassa a vágyott, kecses kezet, másszor pedig a királyné távozott rövid időre az összejövetelnek helyet adó sátorból.

Ez utóbbi esetet használta fel a vallomásra az ifjú primor. Anne közelébe furakodott. A leány, mikor meglátta őt, egy angolna ügyességével siklott ki a többi udvarhölgy védköréből.

Végre szemtől-szembe állhattak egymással. Meghitt csevegésre alkalmas hely a sátorban nem akadt, de a két fiatal számára e rég várt pillanatban úgyis megszűnt a külvilág.

– Zsöteeem! – súgta oda Lebeé László a leánynak a drága szavakat. (Öt ezüst penzát fizetett értük a királyné kíséretéhez tartozó francia lantosnak.)

− Sze-ret-lek! – tagolta viszonzásként Anne magyarul, s orcája lángra gyúlt.

Az ifjú feledett mindent, s az illendőség határán újfent túllépve, magához vonta a leánykát. Már-már majdnem elcsattant a csók is, mikor Anne aprót sikkantva kicsusszant az ölelésből, mivel a szeme sarkából meglátta visszatérő úrnőjét.

Ezután már csak távolról epekedhettek. Keresték egymás tekintetét, s örültek is minden foglyul ejtett pillantásnak, habár ez – mert vajon ki is tudna egy-egy hébe-hóba szem málnával jóllakatni egy hatalmas, kiéhezett medvét – nemigen csillapíthatta vágyukat.

Úgy éjfélre járt az idő, sőt, talán már jócskán el is múlhatott, mikor a király megtöltette kupáját, s a vendéglátók egészségére ürítette. Ezzel jelezte híveinek, hogy most már ideje eltenniük magukat másnapra. Mikor kifelé indult volna az udvarbéliek és a székelyek hódoló sorfala között, feltűnt a semmiből Lebeé György, s a lába elé vetette magát. Tette ezt olyan váratlanul, hogy kevés híján a felség átbucskázott rajta.

Béla nem neheztelt, hiszen jó hangulatban volt, s tekintélyét megőrzendő úgy tett, mintha áldást adna az ifjúnak, s nem pedig megtámaszkodna a fején.

– Szólj bátran – biztatta a király kegyesen –, mondd el, mit tehetünk érted! Mert – és itt egy kissé gúnyos mosolyra húzta a száját – ha egy székelyt a templomon kívül térdepelni látunk, akkor nagyon akarhat tőlünk valamit.

– Felség – hajtotta meg a fejét is Lebeé György –, légy hozzám kegyes!

– A szemembe azt mondja mindenki, kegyes uralkodók vagyunk. Tégy próbát, hátha ez egyszer nem hazudnak a talpnyalók!

– Engedd felség, hogy elvehessem feleségül házad legszebbik virágszálát!

A fejedelem meglepődött, mert valami egészen más kérésre számított. Az igazat megvallva azt várta, hogy ez a jó kiállású legény majd azt kívánja, vegye be őt testőrkatonái közé. Az ifjú primor ellenben azt hitte, uralkodója azért hökkent meg, mert ismét vétett az udvari illem ellen. Ezért aztán hadarva hozzátette:

– Természetesen csakis a felséges királyné után… mármint utána a legszebb virágszál…

Az uralkodó ismét elmosolyodott. Már értett és tudott mindent, mert nem volt vak. (Az egy másik Béla király volt.)

– Nyilván Anne kisasszonyra gondolsz… Hiszen most is szíved fölött hordod a kendőjét, nemde?

– Igen, felség… Anne… és én… no… Szeretjük egymást! Megvallotta ő is...

Béla király elmélázott. Akárcsak a mostani, az előző felesége, Chatillon Anna is élt-halt a trubadúrok művészetéért. Csapatostul jöttek hát udvarába a dalnokok, s mint a kikötőt ért hajópatkányok elárasztottak mindent. Nagyterem, kisterem, szoba, udvar, kert, de még az istálló is – mindenünnen csakis a trubadúrok panaszos dalai hallatszottak. Ennél fogva szegény Béla királynak akaratlanul is számos dalt kellett meghallgatnia az első látásra szívbe nyilalló szerelemről, de még az olyan bolondságról is, amikor a két szerelmes még csak nem is találkozott soha, mégis őrjöngésig hajtotta őket a vágy egymás karjaiba. Volt tehát tudomása – ha nem is tapasztalásból –, hogy mennyi galibát okozhat a szív. Azt azonban sose hitte volna, hogy ilyesmi a széphistóriákon kívül, a való életben is megtörténhet.

Mint már említettük, az uralkodónak igen jó kedve volt, tehát úgy vélte, kinek is ártana, ha e háborodottnak a kedvére tenne. Így hát a király, franciára váltva, Anne-hoz fordult.

– Leányom! Ez az ifjú itt azt állítja, hogy szeret téged. Mióta meglátott, olthatatlanul. S bizonykodik, hogy te is hasonlóképpen érzel. Igaz ez?

Anne lesütötte a szemét, nem csak szeméremből, hanem mert nem merészelt fölnézni, nehogy a tekintete találkozzék a király mellett álló úrnőjével.

– Igaz, felség – suttogta alig hallhatóan.

– S azt is mondta, hogy el akar venni feleségül! Nos, ehhez mit szólsz?

Különös kérdés volt ez, hisz akkoriban az eladósorba kerülő leányok véleményét nem szokták volt kikérni a párválasztás ügyében. S ha Anne előkelőbb, fontosabb, gazdagabb lett volna, akkor Béla valószínűleg el se kezdi véle e beszélgetést. Ámde a király tudta, hogy bár a királyné francia udvarhölgyeinek nemesi származásához kétség sem férhet, kivétel nélkül, egytől egyig elszegényedett családok leszármazottai voltak. Az apák szinte örültek mind, hogy leányaik ki-

házasítási gondjait messzire vitték tőlük, a távoli *Ogre*-pusztákra. Így hát akárki is kérné meg Anne kezét, férjhez menése se hasznot, se kárt nem hozna senkire.

Ám a fülig szerelmes lányka nem akart hinni a fülének.

– Azt kérdi tőlem felséged, hogy szívesen lennék-e felesége ennek a székely ifjúnak?

– Jól hallottad, leányom.

Anne erre még mindig lesütött szemmel, de tiszta, csengő hangon azt felelte: „oui". Ami, köztudottan, a francia igen. S nem is egyszer mondta, hanem ötször. Ötször bizony, gyorsan egymás után, amely a magyar füleknek úgy hangzott, mint egy kismalac vidám visítozása. De hát ez a világ nem úgy van berendezve, hogy a kismalacok boldogsága sokáig tartson.

A királyné eddig – szája, mint a penge – közbeszólás nélkül követte e párbeszédeket. Kíváncsi volt, hogy mire megy ki a játék. Ám eljött a pillanat, amikor már úgy gondolta, eleget hallott, s vélte, nem járja az, hogy a férjura gazda nélkül akarja elvégezni a számítást.

– Felséges uram! Szégyen reám nézve, hogy egy *cselédet* előbb kérdezel, mint engem. Remélem, nincs szándékodban *ennek a pogány szaracénnak itt* odadobni azt, ami nem a tiéd. Tudd, hogy Anne-t nem nélkülözhetem!

Senki nem szereti, ha kioktatják. Egy fejedelem pedig hozzá sincs szokva. Ezért aztán kissé emeltebb hangon válaszolt.

– Emlékeztetünk asszony, hogy a király mi vagyunk! Hogy kinek milyen sorsot szánunk udvarunkban, az egész országban, jöjjön bárhonnan, bárkivel, arról egyedül csak mi dönthetünk!...

– Uram! Én is emlékeztetlek…

Béla szigorú tekintettel, csendet intve, fölemelte jobbját. Valami nagyon keményet akart mondani, olyat, ami csak kitelhet egy királytól. Aztán mégis meggondolta magát hirtelen, s némileg békülékenyebb hangon folytatta.

– Egyébiránt, nem muszáj Anne-t nélkülöznöd. Van elég léhűtő az udvarunkban. Csak franciából vagy két tucat. Eme ifjút is magunkkal vihetjük Fehérvárra. Véljük, csak jó lesz valamire.

– Non! – kiáltotta Margit asszony, s nyomatékként még egyszer hozzátette – Non.

Ekkor Anne odatérdepelt a szerelme mellé, elkapta úrnője kezét, s csókjaival halmozta el.

– Asszonyom, drága asszonyom! Kérlek… Könyörgöm…

Capet Margit azonban kitépte kezét Anne szorításából, s pofon legyintette udvarhölgyét.

– Eredj vissza a többihez! Jegyezd meg, hol a helyed!

A pofon nem volt nagy, mégis azonnal meglátszott a kisasszony érzékeny arcbőrén.

– Anne! – kiáltotta Lebeé György a vadásztőréhez kapva – Anne! A nyüvek essenek...!

Látszott rajta, hogy kész utána menni kedvesének, visszatartani őt, és szembeszállni királynéval, királlyal. Vagy éppen, ki tudja, milyen őrültséget tenni. Ám

akkorra már ott állt a háta mögött a rabonbán, aki kissé megszorította a forrófejű primor vállát, s a fülébe dörmögte:

– Az estéli dühöt jobb, ha elteszed holnapra! Meglásd, napkeltére mindent más színben fogsz látni…

S odaért két tekintélyes, jókötésű székely is a rabonbán kíséretéből, akik közrefogták az ifjút, s szelíd erőszakkal kivezették a sátorból.

– Rabonbán uram! – szólt a király hálatelt szívvel. – Köszönjük, hogy jókor léptél közbe. E két háborodott kamasz, ez a te táncosod, meg az asszonyom feslett udvarhölgye most majdnem lerombolt mindent egy szempillantás alatt, amit pedig már hosszú ideje építgettünk. Parancsolom tehát, hogy Lebeé Györgyöt vigyétek innen mennél távolabb! Még azt se bánjuk, ha belényuvasztjátok valamelyik kénes gödrötökbe. De többé ne kerüljön a szemünk elé!

– Úgy lesz, felség, akaratod szerint – bólintott a rabonbán.

Lebeé Györgyöt ugyan nem vitték a Büdösbe, hogy az egyik kénes gödör mélyén végezze fiatal életét, de négy lovas elkísérte egészen Zsombor váráig, s ott még egyszer eskü alatt a lelkére kötötték, hogy amíg csak a király Székelyföldön jár, addig a várát el ne hagyja.

Ennél fogva a fejedelmi vizitáció zavar nélkül folytatódhatott. Capet Margitnak is újra megjött a jobb kedélye. A székely asszonyokkal szedett málnát, kukujzát, s kapott tőlük ajándékba egy bumfordi medvebocsot. Feredőzött borvízben, s járt a torjai bűzös barlangban is, a halál kénes birodalmában. (Úgy mondták néki, hogy a kéngőztől a bőre fiatal marad.) Ám a királynénak az vált leginkább az örömére, amikor a székely fehérnépek elkezdték tanítgatni mindarra, ami itt, az ellenség kerülgette „szélyeken" igazán asszonnyá teszi az asszonyt: szablyával vívni, íjjal célba lőni, s férfimód megülni a lovat. Mindeme művészetek gyakorlásában Capet Margit komoly előrehaladást mutatott – a karddal nem nyisszentette le senki fülét, orrát, s még magát se vágta meg, volt egy nyílvesszeje, amelyik nem kerülte el a céltáblát, s a ló se vetette le a hátáról –, így hát egészen amazonnak érezhette magát. Béla király pediglen boldog volt, hogy asszonya végre jól érzi magát vérei-magyarjai között. Ama bizonyos kellemetlenségre pedig már alig gondolt, pusztán csak akkor jutott eszébe, amidőn néha összefutott Anne kisasszony veres orrával, és kisírt szemével.

Nincs jó, aminek vége ne szakadna, egyszer csak elfogytak a székelyföldi víg napok is. Béla király búcsúzott székelyeitől. A rabonbánt testvérként ölelte meg: evvel nagy tetszést aratott, legalábbis a székelyek körében.

A jó fejedelem most már siettette volna övéit, mert hirtelen rossz érzése támadt: túl sokáig állt már üresen a királyi szék Fehérvárott. S tudta jól – mivel Bizáncban nevelkedett –, hogy a magára hagyott trón olyan, mint az asztalon őrizetlenül hagyott sütemény egy sokgyermekes házban. Óhatatlan, hogy valaki meg ne kívánja! Ugyan Béla testvéröccse éppen erős őrizet alatt állt – pont amiatt, hogy már egyszer kinyújtotta a kezét a koronáért –, de élt. S ki él, remél. Ne adja Isten, hogy székvárosában akadjon olyan pártütő lélek, aki ezt a reményt még szítani is kezdje!

A menet azonban – a királyi szándék ellenére – igen lassan haladt. Pont a királyné miatt. Udvarhölgyeivel együtt Capet Margit ugyanis kocsin utazott, egy ormótlan, lassú alkotmányon. S e jármű még kényelmetlen is volt, s meglehetősen levegőtlen. Ezért aztán gyakran rendelt a felséges asszony pihenőt. És mivel ez az egész ország-mustra az ő kedvére lett elgondolva, a király nemigen szállhatott vitába vele.

A fejedelmi pár két nap döcögés, csoszogás, vánszorgás után még mindig csak Torda közelében járt. Délután volt, s meglehetőst meleg, a lovakat nagy, kövér bögölyök kerülgették. Béla mégis már-már abban reménykedett, hogy egyhuzamban, egy-két óra alatt meg fogják tenni a városkába vezető, hátralévő, rövid utat, amikor egy apród lovagolt az elől haladó uralkodóhoz a hírrel, hogy a királyné ismét csak megállni óhajt.

Az út mellett épp egy hatalmas rét terült el, itt-ott fás-bokros kis ligetekkel tarkítva – árnyékuk csábította a pihenni vágyót. A királyné keresve se találhatott volna jobb helyet egy kis hűsölésre, erőgyűjtésre. Béla tehát sóhajtott, s parancsot adott a megállásra. Kíséretének tagjai a mezőn elszéledtek: mindenki enyhülést kínáló árnyat keresett.

Az udvarispán tessék-lássék őrséget állíttatott. Pár kevéssé szerencsés legényt, akik valahogy lemaradtak a többiektől, arra kötelezett, hogy szálljon le a lováról, s álljon az út mellé figyelőnek. Ám e testőrkatonák – átérezvén a tájat elöntő tespedt nyugalmat – hamarosan leültek az árokpartra. Volt, aki le is heveredett, sőt, a melegtől elpilledve, még el is szunyókált.

Mit ér az ilyen őrség? Nem sokat. Ám ki merészelné megtámadni a királyt éppen saját országában?

Oly váratlan, mint mikor a verőfényből villám csap le, mint mikor a lábunk alatt meghasad a föld, hirtelen lovasok rontottak elő a közeli erdő fái közül. A rajtaütés tehát nem az út felől jött, így pont az őrök voltak az utolsók, akik észrevették a bajt. Döbbent bénultsággal nézték, ahogy a fegyveresek egyenest arra tartottak, ahol a királyné éppen hölgyeivel labdázott.

A támadók – két tucat székely könnyűlovas – nem haramiák voltak: becsületes nyíltsággal, kendőzetlen arccal közeledtek. Sőt, a vezetőjük mindent elkövetett, hogy felismerjék: hajadonfőtt jött, ingben, éppen ama nevezetes ingben, amiben táncot járt ama bajt hozó napon. Jobbjában szablya helyett kendőt lobogtatott, finom, úri hölgynek való selyemkendőt.

– Anne! … Anne! – kiáltozta szinte magán kívül.

A király kíséretéből egyedül már csak az udvarispán ült lovon. Bűntudattól mardosva – hisz az ő tiszte lett volna minden leskelődő bajt elhárítani – megsarkantyúzta szürkéjét, s a támadók felé vágtatott. Készen állt arra, hogy egyedül vegye fel a küzdelmet, s életét bátran odahajítva tegye jóvá az imént elkövetett hibáját.

Több székely is megfeszítette íját, hogy megállítsa a király főemberét, de Lebeé György – ugye rájött mindenki, hogy csakis ő lehetett e portya vezére – rekedt rivallással parancsolta vissza az íjakat puzdráikba.

– Halál fia, ki a király emberei közül, ha egyet is megöl!

Pusztán egymaga indult mokány lován az udvarispán elé. Anne kendőjét áttette a kantárt tartó kézbe, s szabaddá vált jobbjával kivonta a kardját.

Az udvarispán nagydarab, erős ember volt, láncingben, sisakkal. Markában széles pallost forgatott. Úgy vélte, hogy szinte fegyvertelen ellenfelét könnyű lesz legázolnia.

Lebeé György – látszólag botor módon – megfékezte lovát, s állva várta be a rohamozó lovagot. Csak az utolsó pillanatban parancsolta félre – egyetlen apró mozdulattal – kis fürge és fegyelmezett csődörét.

A nagy csattanást meghallotta mindenki a réten. Amint, immár cél nélkül, a királyi főember tovarobogott, a székely vitéz hatalmas ütést mért kardjával a sisakjára, pont a pillanatban, amikor az elszáguldott mellette.

Az udvarispán megfordult muraközijén. Ám látszott a mozgásán, hogy – bár a sisak megvédte a fejet a véres sérüléstől − az előbbi erős csapás következtében igencsak bizonytalanul ül a lován.

Lebeé György kissé kivárt. Hagyta, hogy ellenfele döntse el: maradt-e még kedve az újabb összecsapásra. A megrendült udvarispán azonban mégiscsak összeszedte magát, s új rohamra indult. A két akarat újfent egymásnak feszült. Ám a király lovagja oly összevissza csapkodott súlyos pallosával, mint akit szemére ereszkedett köd vesz körül, így a lovát táncoltató ifjú primornak nem okozott nehézséget a gyilkos vas útjából kitérni.

Aztán egy villanás: és a jelenlévők – Béla király és Lebeé György emberei egyaránt némán és mozdulatlan nézték végig e küzdelmet – elborzadva látták, hogy az udvarispán lovának feje a földre hull: a fő nélküli ló még felágaskodik, majd összeomolva maga alá temeti gazdáját.

A győztes a véres kardot sietősen visszacsúsztatta a hüvelybe, s paripáját viszszafordítva embereihez nyargalt, kik addigra már szoros gyűrűbe fogták a királyné francia kíséretét.

Capet Margit sápadtan állt udvarhölgyeitől körülvéve. Félpufa meg akarta nyugtatni a felséges asszonyt, hogy nincs mitől tartania, s felé villantotta fél arcának legkedvesebb félmosolyát, mitől a királyné – ki tudja miért? – elalélt.

A kisasszonyok is mind elrémültek a rettenetes külsejű székelytől: életükért rimánkodva sírtak, sivalkodtak. Anne kivételével. Ő ugyanis nem látta Félpufát. Tulajdonképpen minden más élő megszűnt számára attól a pillanattól fogva, amint észrevette kendőjét lobogtató kedvesét. A sárkányt legyőző Szent György sem kaphatott elragadóbb mosolyt a megszabadított királylánytól, mint amilyennel Anne fogadta lovagját. Úrnőjét, társnőit derűs szívvel odahagyva könnyű léptekkel indult el a közeledő felé, ki mellé érve lovát fékezte.

– Anne! – szólt lehajolva hozzá, csendesen Lebeé György – Jössz-é velem?

A leány a kérdést nem érthette, mégis boldogan bólintott. Akkor az ifjú két erős karjával átfogta kedvese derekát, s a drága testet maga elé emelte a nyeregbe.

Az eddig a párviadal látványába dermedt férfiak megelevenedtek. Elsőnek a király pattant lovára, s nyomában az udvaroncok, testőrök, szolgák: mind igyekeztek megmenteni a színre veszélybe került királyasszonyt.

– Uram! – kiáltotta Lebeé György felé Félpufa. – Ha nem akarunk itt embert ölni, vagy hogy minket öljenek, akkor ideje lenne odébbállni!

A primor széjjelnézett, s látta, a vén főlegénynek ugyancsak igaza van. Minden irányból a király emberei közeledtek. Maga Béla nagyúr is ott volt a támadók között, arckifejezése és kiáltozása pedig nem sok jót ígért. Lebeé György tehát sarkantyúba kapta csődörét: a nemes állat megugrott, s még idejében mentette ki gazdáját, s gazdája szerelmesét.

A székely portyázók, amilyen váratlan érkeztek, olyan hamar távoztak: a zöld lombok szövetségesként zárultak össze a menekülők mögött. A sikeres leánysöktetés – a párharccal együtt is – alig tartott tovább pár percnél.

A király a fákhoz érve megfékezte lovát.

– Vissza! Vissza! – kiáltotta egyik-másik túlbuzgó embere után, kik behatoltak a sűrűbe.

– Uram! – kérdezte az egyik testőr – Ne üldözzük a haramiákat?

– Gyorsabbak! – legyintett bosszúsan a fejedelem. – S minden bizonnyal az erdőt is jobban ismerik minálunk!

Az uralkodó ilyenképpen mondott le a „haramiák" üldözéséről, így Lebeé György és Anne hamarost Zsombor vastag falainak biztonságába érhetett. A várkápolnában megtartották a kézfogót, s a külvilággal mit se törődve, mézesheteiket élték.

Az ifjú pár ugyan nem törődött a világgal, ám a világ annál többet vesződött velük. A királynéi szeszély és a királyi bosszúság egy perc megnyugvást sem hagyott a sorsüldözött szerelmeseknek. Amíg Béla király élt, s Capet Margit volt a királyné, Zsombor folytonos, fojtó ostromzár alatt sínylődött.

A söktetést követően alig ért az uralkodói pár Tordára, máris ment az üzenet a rabonbánnak, hogy a király Lebeé Györgyöt törvényen kívül helyezte, s immár e gonosztevőt kerítse kézre.

A székelyek feje jól ismerte Zsombort, ezért jelentős erővel indult a vár falai alá. Miután ostromgyűrűt vont, fellovagolt a kaputoronyhoz vezető szerpentines úton. Megpróbált ő is – mint Lebeé Sámuel úr idején egykori elődje – a fegyverek érvei helyett a szavak erejével hatni az erősség urára.

Zsombor primorja a közeledőket látván kaput nyittatott, s Anne-nal kéz a kézben, a leeresztett felvonóhíd előtt állva várta a rabonbánt és két kísérőjét.

– Hozott Isten, nagyuram! – szólt ünnepélyesen Lebeé György. – Légy üdvözölve! S ti is, nemes székely társaim! Kerüljetek beljebb...!

– Jó, jó! – vágott közbe türelmetlenül a rabonbán – Adjon az Isten, amit adni akar! De te is tudod, hisz látod a sereget, hogy mi nem barátságos vizitába jöttünk, hanem hogy érvényt szerezzünk király urunk hajlíthatatlan akaratának! Halljad tehát, Lebeé György, halljad: eme elhurcolt leányt itt szolgáltasd ki nekünk, s te meg add magad önként a törvény kezére!…

Az ifjú párjára nézett, aztán határozottan megrázta üstökét.

– Hallgass reám, öcsém! – tette hozzá csendesen, szinte baráti hangon a rabonbán – Bízz a magyarok urának kegyelmében!

Lebeé György arca elkomorult.

– Te is hallgass meg, rabonbán! Itt, a Lebeék ősi fészkében senki nem tud egyetlen erőszakkal elragadott szűzről sem. Aki mellettem áll, szabad akaratából tartott velem, hogy hitvesemmé legyen. Kérlek, ne mutogass ujjaddal illetlen módon asszonyomra, ki immár két hete, Isten és ember előtt a feleségem!... Ami pedig a királyi kegyelmet illeti: én inkább a mennyek urának irgalmában bízom!

A székelység vezére dolgavégezetlen tért meg embereihez. Tanácskozott velük, tanácskozott, de nem jutott semmire. Attila ivadékai lovas népség, a várostrom pedig – köztudomású –, hogy nem lovasságnak való. Így a rabonbán pár nap elteltével csöndességgel távozott, hátrahagyva egynémely vitézét, egy „éppenhogy-csak" sereget.

Orbaiszék hadnagya, Adorján – őt érte a kétes értékű tisztesség, hogy az ostromzárat tartsa életben – jó barátja volt Lebeé Györgynek. Ez okból, ha az „ellenséggel" való nyílt fraternizálást kerülte is, de Zsombor számára élhető napokat biztosított: vonalán keresztül a várba bárki bejuthatott és bármit magával bevihetett. S ugyanígy jöhetett kifelé is – kivéve persze magát Lebeé Györgyöt.

Telt az idő, telt, s egyszer csak megkérdezte egy királyi fullajtár a rabonbánt, hogy karón szárad-e már Lebeé György feje? A székely vezér kénytelen volt beismerni, hogy nemigen, de bizonygatta, hogy töri magát. S felpanaszolta, hogy ostromgépek nélkül, pusztán lovassággal nincs sok esély a leányrabló haramia kifüstölésére.

Capet Margit dühöngött, s Béla is megtett mindent, hogy asszonya eléggé mérgesnek lássa: tehát ráparancsolt az erdélyi vajdára, hogy ültesse fel a teljes erdélyi sereget, s a székelyekkel összefogva foglalja el Zsombor várát.

Most köszönhettek volna igazán mostoha napok az ifjú párra. Úgy tűnt, nem menekedhetnek egy valódi ostromtól. Ámde a jó király egyet felejtett el: dönteni és elárulni, hogy ki ennek a hadi vállalatnak a feje. Ez is parancsolt meg az is, és mindketten mást: többször is hangos és haragos szóváltásba keveredett a vajda és a rabonbán. A hadnagyoktól az egyszerű katonákig mindenki tanúja volt az egyenetlenségnek, így a viszály gyorsan terjedt a főtől le a lábig.

Egyik este aztán egymásnak ment erdélyi magyar és székely. Pedig csak tábortűz melletti tréfálkozásnak indult, mégis tizenhét haláleset lett belőle. Az ostromló had kétfelé szakadt, s a kettő reggelre ellenségként acsarkodott egymásra. Ki tudja, mi lett volna ebből, ha a vajda – okosabb enged! – nem tér észhez, s az erdélyi sereget el nem vonja Zsombor vára alól.

Béla a vajdát elcsapta, s a rabonbánnal is ezt tette volna, de – átkozott székely szabadság! – joga erre egy szikrányi se volt. Maradt hát a feddés, és az elhatározás, hogy maga áll egy sereg élére, s pontot tesz e szerencsétlen ügy végére.

A had hamar összegyűlt, s jó hogy összegyűlt! Váratlanul külső ellenség támadt az országra, így a király napkelet helyett inkább délnek fordult. Az ellent pedig úgy meglepte gyorsaságával, hogy az, még az összerabolt prédát is hátrahagyva, sietősen kitakarodott a Délvidékről. Ez a fordulat – csak a királyné nem volt elégedett vele – üdvös volt az országnak, de nagy megkönnyebbülés Zsombornak is...

Teltek az évek, Anne és György számára fennmaradt ez a se béke, se háború állapot. Amikor megérkezett otthonukba Béla király halálának híre, az illendő szomorúság birokra kélt bennük a megkönnyebbülés illetlen örömével.

Ám korainak bizonyult a királyi megbocsátásban reménykedni, mert Béla idősebbik fia, Imre nemcsak a trónt örökölte apja után, hanem a Lebeék iránti neheztelést is. Nem is csodálkozhatunk azon, hogy amikor a törvényes uralkodó ellen föllázadt az öccse, akkor Zsombor a pártütők egyik fő támasza lett, Lebeé György és fia, László pedig odaadó híve a trónra jutó új királynak, Andrásnak.

Vajon boldogok voltak-e a számkivetettség évei alatt a bajlátott szerelmesek? Megbánta-e bármelyikük is, hogy egymás bírásáért ujjat húztak a náluk hatalmasabbakkal?

Erről nem szólnak a krónikák.

Ám a szóbeszéd szerint Lebeé György Anne-ban nemcsak szép, de jó és engedelmes feleséget is kapott, ki soha nem hánytorgatta fel férjének, hogy elragadta őt a királyi udvar fényéből, hogy egy elátkozott vár gyászos homályába temesse. De azt is mondják, hogy a zsombori évek alatt Anne szemében mindig bujkált valami bánatféle, még ha kacagott is. Tán csoda? Hát milyen szűk létet kapott cserébe egy hátra hagyott teljes életért?

Talán titkon mégis fájt neki, hogy Margit királyné első udvarhölgyéből egy utolsónak bélyegzett kiátkozott hitvese lett. Talán hiányoztak néki a pompás ruhák, a lovagi tornák, az udvari bálok és ünnepek. A trubadúrok édes, provanszál és francia nyelven eldalolt versei. S kiváltképp az illatos királyi kertek, melyeket nem pótolhatott az a kis virágos ágyás börtön-várának déli bástyáján. Ám nem tudni mégse, mit érzett, mit gondolt mindezekről, mert soha egy panasz-szó el nem hagyta ajkát.

Kétszer került áldott állapotba, s áldás kísérte mindkét terhességet. Előbb megszületett szeme fénye, László, s hosszú-hosszú évekkel később egy kisleány, Anna. Szép, erős, egészséges kisdedek voltak, bár Anna erejéért cserébe az anyjáét kérte az Úr.

Anne soha nem kélt fel a gyermekágyból. A láz belső lángja sorvasztotta testét, s oly lassan fogyott el, mint a meggyújtott templomi gyertya: leánykája már – kicsiny, maga szedte csokorral a kezében – ennen lábán tipegett a gyászmenetben.

Lebeé György Anne-on kívül más asszonyt nem ismert, és özvegységében sem keresett új feleséget. Hamar magának való, komor emberré lett, ki ijesztő módon, egyre jobban kezdett hasonlítani utálatos forma atyjára. Nem sokkal élte túl hitvesét, pedig utolsó percéig élete teljében lévőnek látta Zsombor népe.

György úr egy reggel forró feredővizet rendelt, pedig csütörtök volt, nem szombat. Legényével alaposan lecsutakoltatta magát, tiszta alsóneműt öltött, s ünnepi gúnyát.

Apró vaskazettát vett elő. Fedelét felpattintva a rejtekből egy selyemkendőt vett ki, ajkához emelte, majd szíve fölé, az inge alá bújtatta.

A nagyterembe rendelte magához Félpufát, s a vár íródeákját. Előttük tett testamentumot, mivel fia, László, éppen András királyurat szolgálta testőreként. A deák minden szót híven lejegyzett, s visszaolvasott. Majd ura kézjegyét kérte, viaszt olvasztott, s a Lebeék gyűrűjével megpecsételte a pergamenlapot.

Lebeé György, miután a deákot kiküldte, Félpufához fordult.

– Azótától fogva, hogy ezen az ajtón kilépsz, a vár a tiéd! Te parancsnokolsz, míg a fiam haza nem tér.

– Hová készülsz, uram? – kérdezte megütközve Zsombor hadnagya.

– Asszonyom már régóta vár reám. Túlságosan hosszú ideje. Ma, érzem, egy jobb világban ismét eggyé leszünk.

– Uram! Miket beszélsz? Hisz szívós vagy, erős és a makknál egészségesebb.

– Hálát is adok Istenemnek, hogy ez utolsó napig elkerült minden nyavalya… De ma… ma magához fog szólítani.

– Uram, ha úgy érzed, beteg vagy, szólok Fruzsinának.

– Tudd, neki sincs orvassága… Őt kívánom látni legkevésbé…

– Uram, ha mégis…

– Nincs kedvem a feleselésre! Tehát parancsolom, állíts posztot az ajtó elé! Ide senki bé nem teheti a lábát! Kivéve legényem, Áron. Őt küldd is haladéktalan!

– És kicsi leánkád? Anna?

Nagy, kövér könnycsepp gördült le György úr orcáján. Fejét rázta.

– Ha nem lenne Anna, még élne Anne… – szólt halkan.

– De uram!

– No, hamar Áront! – vett erőt magán. – Téged meg Isten áldjon!

A legény, mikor a nagyterembe lépett, urát az egykori víg lakomák asztalán találta. Hanyattvást feküdt, feje alatt – párnaként – egy kandalló mellől felszedett fahasáb.

– Áron, fiam! – Úgy beszélt, hogy feléje se fordult. – Te ma *végig* velem maradsz! Remélem, szolgálatod nem lesz hosszadalmas.

A mondott remény ellenére mégiscsak egymást követve teltek az órák. A legény, mivel utasítást nemigen kapott, állt és várt, végtelennek tűnő időn keresztül. Leülni nem mert, de amikor látta, hogy ura rá se néz, nem is szól hozzá, nesztelen az ablakhoz orozkodott, s – unalmát elűzendő – a párkányon napfürdőző legyekre kezdett vadászni.

Munkálkodásában alig háborították. Egyedül csak Fruzsina néne zavarta meg, ki – átküzdve magát a strázsán – hívatlan benyitott. Titkos csalmatok hatós szagú főzetét hozta. Közben – szokása szerint – be nem állt a szája: hadarva dicsérte medicináját, állítva, hogy kotyvaléka még a holtakat is talpra állítja. S valóban, a halni készülő nyughelyéről felpattant, s rettenetes szavak kíséretében – ebből a boszorkány volt az egyetlen, mi leírható – kiűzte a betolakodót. Még a fejtámaszként szolgáló tuskót is utána hajította. A javasasszony rémületében a hozott ibriket elejtette: a folyosón hetekig nem lehetett émelygés nélkül közlekedni.

Közelgett immár a napszentület – Áron a huszonkilencedik legyénél tartott –, mikor Lebeé György váratlan egy darabka lépes mézet s egy kupa bort rendelt. A legény szívesen hagyta ott urát, s vette útját a konyha felé, hisz a mai früstökének immár emléke is a múltba süllyedt. Míg az alaposan megehült legény sebtében egy kis kenyeret s kolbászt gyúrt magába, addig a hírre éhes szolgáló népség nem hagyta visszaindulni, hanem kíméletlen faggatta, s ő alig bírt teli szájjal a számtalan kérdésnek megfelelni. Amit ki tudtak húzni Áronból, az megerősítette

Fruzsina néne meggyőződését, hogy uruknak nem teste a beteg: nyilvánvalóan megháborodott.

A szolgalegény így csak sokára ért vissza a kért mézzel és borral – tartott tőle, hogy ezért szorulni fog –, de ura nem tett szemrehányást. Oly csendes volt, mint éltében soha, még lélegzése se hallatszott…

Lebeé György nem őseihez tért meg Zsombor kriptájába. Anne úgy kívánta, hogy – kiszabadulva végre a kőfalak fogságából – pora elvegyüljön az áldott, illatos földdel, s ő meg mellette akart nyugodni: követte hitvesét a vár alatti falucska cintermébe.

Szegény kicsi leány, Lebeé Anna! Nem atyja halálával jutott árvaságra, hanem elárvult ő már születésekor. Akkor is, míg élt édesanyja, napjában csak egyszer vitték hozzá, rövid időre, hogy ne terheljék a beteget, apja meg nem tudott, s tán nem is akart mit kezdeni leánygyermekével.

Anna azonban feltalálta magát, s mikor totyogó lépteivel megindult felfedezni a világot, belékapaszkodott az első rokolyába, amelyet kis kezével felért.

Szerencséje volt, mert a várbéli kovács feleségét választotta, ki kerekded, melegszívű teremtés volt, s a kis árvát anyja helyett anyjaként szerette. Erzsébet asszonynak volt egy apró, barna bőrű, fekete hajú leánykája is, Annával majdnem egykorú, kit mindenki csak Bogyónak becézett.

(Folytatjuk)

Merényi Krisztián

A bölcs és a gőgös dialógusa

Öregem, fantasztikus világot építettem,
s hagyhatom itt nemsoká.
Én is, drága barátom.
Hány ismerőst, idegent elkápráztattam.
Nekem is volt benne részem, bőven.
Jó ég! Mennyien jöttek tanácsért…
Én se tudnám összeszámolni őket.
Keveseknek segítettem, de remélem,
azért így is üdvözülök.
Én sokaknak tettem jót, de nem
tudom, hova tovább; nem én döntök.

Szóval, fantasztikus világot teremtettem,
milliárdokat kerestem a bizniszekkel.
Én is magamnak köszönhetek mindent,
igaz, én csupán könyveket írtam.

Vitorlások
(részlet)

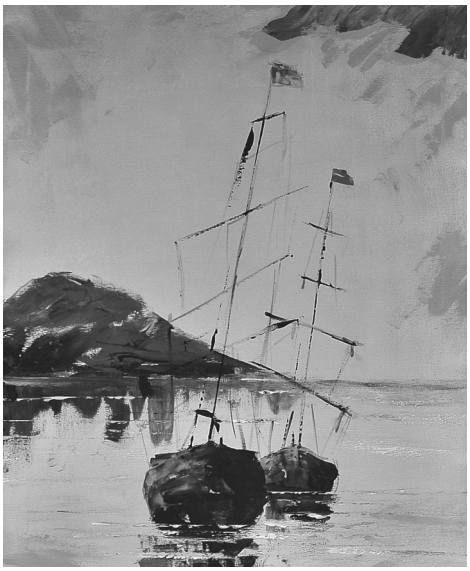

Bakonyi István

A pokol könyöklőjén

A legteljesebb Csoóri-kalauz

„Egyre gyakrabban gondolok arra, hogy valamikor az egyházat kellett Luthernek és követőinek megreformálniuk, hogy a hit megmaradhasson, most viszont magát az életet kell megreformálnunk. S ehhez legnagyobb szükségünk az irodalomra lesz, a költészetre, a nyelvre, amelyet nem a természet alkotott, hanem maga az ember" – írta 2005-ben Csoóri Sándor, akinek műveiből az eddigi legteljesebb válogatást adta közre öt esztendővel később, a nyolcvanadik születésnapra a Helikon Kiadó, Pálfy G. István nagy ívű szerkesztésében.

Nagyon is indokolt ennek az idézetnek az élre állítása. E néhány szó ugyanis megmutatja az ünnepelt költő és író (Vasy Géza szavaival: „a nemzet rebellisének") szándékait, az irodalomról és az életről vallott felfogását. S ezzel van szinkronban a közel nyolcszáz oldalas könyv egésze is. Benne versekkel, prózai írásokkal, vallomásokkal, esszékkel – a kezdeti időktől napjainkig. A fenti vallomásrészlet kétségtelenül jól jellemzi Csoóri irodalomról, hitről és a létezés értelméről alkotott elképzeléseit. Mindebben Ady küldetéses vétója, hitetlen hívése az egyik alappillér, s ehhez hozzátehetjük Csoóri sajátos, a felekezeti hovatartozásnál jóval szélesebb látókörű protestantizmusát, az örök reformáció szükségességének felismerését. Természetesen főleg társadalmi, népi és nemzeti értelemben.

A drámaiság már a korai művekben jelen van. Ez a tény összefügg a költő önvizsgáló, de az objektivitásra is mindig érzékenyen reagáló, ízig-vérig lírikus alkatával. Mindezek mellett a pálya első szakaszában is láthatjuk a közéleti érdeklődés jeleit, a hatalommal perlekedő ember magatartását. Zámolyra, a szülőfaluba hazatérve hamar szembesült a Rákosi-korszak pusztításával, és a sokat emlegetett, Illyés Gyulának megírt levélben józanul látta már a valóságot. (Nem véletlen az sem, hogy a nagy költő, persze jóval később, benne látta „jogutódját".)

Első verseskötetének, a *Felröppen a madár*nak csak csekély részét vette föl 1979-es válogatott kötetének (*Jóslás a te időről*) anyagába, ám a második lírai megmérettetés, az *Ördögpille* már komolyabb eredményeket hozott. Ez utóbbi kötet címadó szövegét itt találjuk *A pokol könyöklőjén* versei között is, ahogyan a 2010-es nagy könyv elején a *Tudósítás a toronyból* című szociográfiát olvashatjuk, melyről Görömbei András így írt: „Az emberi létküzdelem és létbizodalom egyedi műformájú dokumentuma […]. Ösztönzése érezhető olyan művekben is, mint az *Anyám könnyű álmot ígér* és a *Vajúdó parasztvilág*." Kétségtelen, hogy akár Sütő András, akár Duba Gyula munkássága rokonítható Csoóri Sándoréval. Azt is hozzátehetjük, hogy a *Tudósítás a toronyból* kemény valóságbírálata kihívta a hatalom ellenszenvét. Volt idő, amikor a költő nemkívánatos személynek minősült szűkebb hazájában. Magam is emlékszem arra az időre, s mint tudjuk, Hajdú János hírhedt Élet és Irodalombeli írása is komoly következményekkel járt. Pedig a megtámadott írástudó „csak" Duray Miklós *Kutyaszorító* című műve mellett állt ki. Természetesen nem véletlenül, hiszen Durayhoz hasonlóan Csoóri mindig védelmébe vette a kisebbségben élő magyarságot – többek között Ady, József Attila és Németh László nyomán. Számára sosem a gyűlölködés, hanem éppen a némethi értelemben vett „tejtestvériség" eszméje volt a vezérlő erő. De hát a szocializmusnak nevezett korszakban ez is sok volt a pártállami vezetőknek, az ideológia mestereinek. Jöttek a megbélyegzések, a kiszorítások, a címkézések, s bizony a fasisztázások is – abban az országban, ahol Csoórin kívül Illyés, Németh László, de még József Attila is ki volt téve az ilyen, övön aluli ütéseknek. S amikor ezeket a sorokat írom, 2012 májusában, szomorúan tapasztalom, hogy ennek még mindig nincsen vége.

Pedig Csoóri Sándor életműve éppen nem erre sarkallja az embert. Ellenkezőleg: arra a felelősségteljes magatartásra és erkölcsre, amelyre legjobb elődei és kortársai is példát mutattak-mutatnak. Ő mindig méltósággal szól, legyen szó Trianonról, '56-ról, vagy éppen a rendszerváltozásnak nevezett folyamatról. Ez

utóbbi kérdésben azért is érvényes a szava, mert elévülhetetlen érdemeket szerzett 1989–'90 szellemi előkészítésében. A jelen kötet számos írása, verse és prózája igazolja ezt. Hadd idézzek meg egy személyes emléket – éppen a méltósággal kapcsolatban. Valamikor a nyolcvanas években történt, hogy az Írószövetségben a Csengey Dénes vezette József Attila Kör rendezvényén szerepelt Csoóri, és vele szemben a pártot képviselő Agárdi Péter. Ami megfogott: az a nyugodt és erkölcsi alapokon nyugvó védekezés, ami a kiátkozásra ítélt költőt jellemezte. De van egy másik példám is: 1984-ben Székesfehérváron Tiszatáj-estet rendeztünk, ahol Vörös László, Olasz Sándor és Annus József mellett Csoóri Sándor is megjelent az akkori Építők Művelődési Ház zsúfolt termében – annak ellenére, hogy pártutasításra a megyei lap nem tehette közzé az eseményt. Mind a négyen mondták a magukét, de biztosan tudom, hogy nem a később elszabadult indulatok jegyében.

Visszatérve az írásművekre: azokat is ez a hozzáállás jellemzi. Visszanyúlnak a magyar szellemiség gyökereihez, ezzel kapcsolatos például Csoóri újszerű népköltészet-felfogása is. *A pokol könyöklőjén* című válogatásban ismét olvashatjuk többek között emlékezetes *Szántottam gyöpöt* című írását. Költőnk felfogása szerint a népköltészet egyes darabjai magukon viselnek bizonyos szürrealista és szimbolista vonásokat is, tehát nem kizárólag a realizmus uralkodik bennük. „Házunk előtt folyik el a Berettyó, / Abban úszik egy fekete koporsó, / Koporsóból kilátszik a szemfödél, / Régi babám, de hiába szerettél" – idéz egy jellegzetes példát, majd hozzáteszi: „A fogalmazás – a folyóban úszó fekete koporsó útját követve […] teljesen elszakad a földtől". Sok egyéb példával is igazolja a dolgok összetettségét, és egy percig sem kétséges, hogy ő is azon költőink sorába tartozik, akiket megfogott, megihletett a folklór számos tulajdonsága. Egyrészt tehát korszakalkotó eszszéket írt a magyar népköltészet kimeríthetetlen világáról, másrészt ez a nemes hagyomány élő valósággá vált az ő tollán is. Gondoljunk csak többek között egy szépséges korai versére, az *Anyám fekete rózsá*ra, amelyben hasonló vonásokat fedezhetünk föl. Idemásolom utolsó versszakát: „Anyámnak fáj a feje – / anyámnak fáj a Semmi. / Anyám fekete rózsa, / nem tud kiszínesedni. / Egy éjjel földre roskad, / megtört lesz majd, kicsi – / Bejön egy madár érte, / s csőrében elviszi." Ez nem a harmónia kék madara, hanem a tragikus fejleményt előlegező fátumé. Az anyai sors kitágul, általánosabb értelmű „feketeséggé" lesz. A népköltészet gyökerei éltetik ezt a verslétezést, de kissé el is távolodik a költő a kezdetektől. Ez a vers – ahogyan több korábbi mű is – már kétségtelenül előrevetíti a későbbi nagy Csoóri-líra jellemzőit. Mind e mögött egyértelműen ott húzódik az a sajátosság, hogy költőnk az átlagosan elfogadottnál jóval tágabb lehetőségeket lát az eredendő és ősi művek világában, és több úttörő fontosságú fölfedezéssel gazdagítja közös ismereteinket ebben a tárgykörben. Úgy tűnik, hogy ezek az indítékok végig fő mozgatóerői a pályának, s így válik Csoóri az úgynevezett *korszerű népiesség* egyik meghatározó alakjává – Nagy László, Juhász Ferenc, Tornai József kortársaként, a Hetek és a Kilencek mestereként, vagy éppen Nagy Gáspár szellemi rokonaként.

A korai versek legtöbbje még formailag, direktebb módon viseli magán ezeket a vonásokat, később aztán kissé háttérbe szorulnak a külsődleges jegyek, és egyre inkább az emberi-művészi tartás, a morális felelősség mutatja, hogy az életmű nem parcellázható föl, hogy a korábban adekvát(abb) tartalmak majd elvontabban jelentkeznek, noha nem veszítik érvényüket. Az is világos, hogy Csoóri rendkívül tudatosan fölépített pályán fut, s nagyszabású kísérletei is részei a vállalt öntudatnak. Mi sem bizonyítja jobban ezt a tudatosságot, mint hogy maga a költő vall később erős kritikával korai korszakáról. Persze, mint láthattuk, minden ifjúkori műve nem érdemel szigorú bírálatot. Az ötvenes és a hatvanas évek változásainak nagy társadalmi mozzanatait tehát igen intenzíven élte át. Mindvégig foglalkoztatta a politika, ám verseinek világa áttételesebb, mint az esszék vagy egyéb prózai művek valósága. Vitákat, támadásokat főleg ez utóbbi művek váltottak és váltanak ki, ezekkel viszi leginkább vásárra a bőrét. Ezekkel osztja meg a közvéleményt és az írótársadalmat. Milyen jellemző, hogy amikor végre megvalósul Illyés hajdani álma, és megszületik a Hitel, az első időkben még Esterházy Péter is az új lap munkatársai közé tartozik. Aztán az 1990-es *Nappali hold* után ez már elképzelhetetlen. Az okok persze nem a költő személyiségében keresendők: azok jóval tágabb érvényűek, és jelzik, hogy új világunkban milyen újabb indulatok és dühök feszültek

és feszülnek egymás ellen. Ez – a műfaj legjobb hagyományait követő – napló ékes bizonyítéka a szerző szellemi hovatartozásának, minőségigényének, a Németh László-i minőségeszmény megvalósításának, ám néhány kiragadott mondata botrányt okoz. Botrányt és szakítást. Persze úgy is fölfoghatjuk, hogy csupán az vált el a másiktól, aminek el kellett válnia…

Mindenesetre az új világ további sebeket okoz a költőnek, és az üldöztetésnek korán sincs vége. Igaz, nem hagyják el a legmagasabb elismerések, szerkesztheti a Hitelt, döntő része lehet a Duna TV létrehozásában, egy évtizedig vezetheti a Magyarok Világszövetségét, tevékeny részese a magyar közéletnek, ám az is igaz, hogy helyzete nem éppen ideális a „posztkommunista" világban sem. „Sintér idő" ez továbbra is – Serfőző Simon hajdani írásának címét aposztrofálva –, és bizonyos értelemben még nehezebb a helyzet, mint a diktatúrában volt. Csoóri jól érzékeli, hogy a bankok világának és a kultúrának, valamint a nemzet fölemelkedésének a viszonya rendkívül problematikus, és nagyon messze még a Kánaán… Kiteljesedő öregkori lírája hű tükre ennek a végtelenül bonyolult viszonyrendszernek. A veszteségekkel persze már korábban is szembe tudott nézni. A magánemberiekkel épp úgy, mint a közösségiekkel. Már a *Párbeszéd sötétben* idején is így volt ez. A címadó versben teszi föl a nyitó kérdést: „Mit vesztettél el?" És következik a fölsorolás, a veszteségek sora. A tömörítés és a drámai feszültség szép példája a mű, társa a korábbi, részösszegzést megfogalmazó költeményeknek. Apró képekből áll össze a leltár, pontos önismerettel, költői hitelességgel. Szerkezetileg egyetlen hosszú mondat a válasz, és a legvégén ott a bizonytalanság kifejeződése: „nem tudom, nem tudhatom". Ettől függetlenül sok mindenről árulkodik a vers. A költő a veszteségek közé sorolja „kiáradásait, sebeit, sodró nyomorúságát, világban a világokat". A szöveg egyik legfontosabb eleme a folyó, ami összetartja a szerkezetet, köréje épül föl a mondat. A folyó a cselekvésre is behelyettesíthető folyamatosságot jelenti, és ezt törik meg időnként a lét nagy veszteségeire történő utalások. Másutt, a *Jelenések könyvé*ben a megszüntethető veszteségről ír. „És hiányoztunk magunknak évekig. A baglyok / ülőszékében lágy férfiak ültek, ágyékuk / kiszáradt moha." S bár nyomasztó ez a versvilág, érzékelhetjük benne a nyitottságot, a reményt. A művet létrehozó korszakban illúziók semmisültek meg (miként jóval később, sőt mostanában is!), hitek rendültek meg, emberi és közösségi tragédiák következtek be, a hajdani álmok távolinak tűntek és megvalósíthatatlannak. De eljött a nosztalgia ideje is, mely gyakran hamissággal teli, hiszen a múltat megszépítő jellege torzított tudatot szülhet. Csoóri versei sem akkor, sem később nem nosztalgikusak, inkább ittott kemények, szavai pattognak, és folytonosan felelősségre, erkölcsi vizsgálatra intenek. Akkor sem nosztalgikus a hangja, ha letűnt korok népi kultúráját siratja. Olyan értékek őrzésére szólít föl, amelyek érzelmileg-értelmileg nem vághatók ki a nép szellemi vérkeringéséből. Esszéiben sem romantikus ábránddal hívja vissza a letűnt paraszti világot, hanem annak korszerűen továbbvihető elemeit szorgalmazza.

Ebben az életműben gyakran az egymást látszólag kizáró minőségek ölelkeznek össze, és alkotnak bonyolult egységet. Grezsa Ferenc hajdani véleménye szerint: „Csoóri költői útján közösségi pátosz és válságtudat, heroikus lázongás és passzív-reflexív önszemlélet, gyermekien naiv rácsodálkozás és groteszk látomásosság, elégikus intimitásösztön és keserű dezillúzió-igény, racionális és mitikus gondolkodás" együtt van jelen. Majd hozzáteszi, hogy mindez – filozófiai nyelven – a *megszüntetve megőrzés* stációit jelenti. Bizony, ezek az értékek végigvonulnak az egész pályán, és ezáltal is érthető a műveken belül jelentkező feszültség és drámaiság. Közben találunk utalásokat az idő eljövetelére, a „jöjjön el a Te országod" imádságos lelkületére, a „Szálla alá poklokra" ismétlődő motívumára is. És itt kapcsolódhatunk a *Jóslás a te időről* című vershez, melynek nyomán Czine Mihály az ötvenedik születésnap alkalmából írt köszöntőjében így fogalmazott: „Jöjjön el, kedves Sándor, jöjjön el a Te időd."

A kiváló irodalomtörténész fohásza – 1980-ban! – nyilvánvaló utalás a vers nyitányára: „Mert eljön, / meglátod, eljön / még hanyatlásod előtt eljön, / a szemcsés házfalak tövében újra délelőtt lesz, / újra nyár…" A „te időd" végül is „időtlen", majdhogynem légüres tér, de épp ezáltal lesz filozofikus tartalmú az üzenet. Az időfogalom a legdominánsabb ebben a versben, miként más művekben – például a *Patkányálarc*ban is („szemünk előtt / az áramló idő…"). Ez a fő szervező és a gondolati mag. Csoóri Sándor egyben megfogalmazza az emberi alkotás

nagyszerűségét is: „mert utánuk már csak te következhetsz, / te, aki várni tudtál / az első fájdalom után a másodikra, / bújni vörösből feketébe, / feketéből vissza, / és megtestesülni naponta, / verítékezni, / meghasadni, folytatódni".

E sorok szerzője nem gondolja, hogy Csoóri Sándor életművének eddigi legteljesebb összegzését egy szerény méltató írás minden vonatkozásában körüljárhatná. Azon is elmerenghetünk, hogy valóban eljött-e az ő ideje, az alapvető változások következtében. Azt gondolom: a költő ideje mindig jelen van, akár háborúban, akár békében, akár diktatúrában, akár demokráciában.

A jelen kötet záró mozzanata egy fontos vers, ezzel üzen a költő nekünk és az utókornak. A *Történt a jövő* pontosan leírja a belső lélekállapotot és a világ ellentmondásos változásait. „Történt a jövő árkokon-bokrokon át, / nagy halak / hibátlan csontváza között. / Még a városokat is megremegteti." A menedék a vers tanúsága szerint a gyermek Jézus, aki „most tanul járni a vizek fölött". A halászok pedig észre sem veszik, „hogy valami elkezdődött."

Jó lenne, ha az olvasó észrevenné a költőt, ha tudatosulna benne, hogy az „adott világ varázsainak mérnöke" arra törekszik, hogy a mindenkori harmóniát megteremtse. Hiszen valami elkezdődött, és folytatódik – *az idők végezetéig*.

(Csoóri Sándor: A pokol könyöklőjén*, szerk. Pálfy G. István, Bp., Helikon Kiadó, 2010.)*

Hörcher Eszter

Rendhagyó (irodalom)történetírás

Már Csoóri legelső gondolata elárulja, hogy *Védőoltás* című esszékötete miként értelmezhető: hamar kiderül, hogyan válik mérvadóvá a dokumentatív jelleg és a szerző saját gondolatvilágának párhuzamos megjelenése. Az informatív és a szubjektív szál mentén haladnak végig a kötetbe rendezett egységek – elsősorban tartalmi felvetések és szempontok szerint, és csak másodlagosan a kronológiát figyelembe véve.

Az irodalmon belül a költészet kapja a kiindulópont szerepét. Kötetében a saját gondolatvilágát és szépírói stílusát elegyíti a költő-esszéista olyan információkkal, amelyek nem irodalmi, irodalomtörténeti szempontok, hanem általános kultúrtörténeti adalékokként szolgálnak. Csoóri *mint lírai én* van jelen a kötetben, irodalmi személyiségként az irodalmi személyiségek arcképcsarnokában. Kronologikusan halad előre, ahogyan az alcím (*A magyar irodalomról az Ómagyar Máriasiralomtól napjainkig*) is feltünteti az összefoglaló jelleget. Saját életrajzi elemeivel (például a zámolyi emlékezésekkel, a gyerekkorral és a Zámolyhoz kötődő mozzanatokkal, egyéniségekkel – mint például Csanádi Imre), párbeszédekkel vagy idézett népköltészeti részletekkel egészítve ki e világot.

A művészetet *egy bizonyos* korszaktól lehet autonómként kezelni. Csoóri abban is különbséget tesz, hogyan különült el a közvetítő (főként a vallásos vagy ideologikus) művészet a később kialakult, *önmagáért való* művészettől. A művészek munkásságának meghatározhatósága és interpretálhatósága is a művészet értelmezéséből indul ki, és mozdul a konkrét irodalmi világ felé. Csoóri ezt az állandó értelmezési folyamatot a saját véleményével, az irodalmi adalékokhoz kommentárként hozzáfűzött gondolataival egészíti ki. Emiatt a kettősség miatt válik a kötet egyszerre szépirodalmi és dokumentatív értékű alkotássá.

A kötet jellegzetessége, hogy az egyébként esszé műfajú szöveg nem lineárisan szerveződik, inkább mozaikszerűen, hiszen Csoóri életművének különböző szakaszaiból lett különféle szempontok szerint összerendezve. Az 1960-as évektől 2010-ig terjed az időbeli skála, amelyen a szerző mozog. A bemutatott és *felgondolt* költők sorrendbe, időrendbe állítása mellett a nyelvművész saját kronológiai-tematikus egységet vázol fel, rendez össze. Ez a módszer személyes irodalomtörténeti műfajként is értelmezhető. A szerző ráadásul életrajzi adalékaival naplószerűvé is változtatja az informatív szövegeket, saját személytörténete az általa összeállított irodalomtörténet részévé lesz.

A kötetben található fejezetek, gondolati egységek és tartalmi vonatkozások kapcsán a narratív szerep nem elsődleges. A szerző vissza-visszatér bizonyos költőkhöz, hazai irodalomtörténetünk

jelesebb figuráihoz, és azokat örök példa gyanánt veti fel az adott gondolatkörben. Fellelhető forrásként szolgálhat például Csoóri *Breviárium*a (szerk. Vasy Géza, Bp., Eötvös József Kiadó, 1988), az abból vett részek vonatkoznak többek között a népköltészettel kapcsolatos eszmefuttatására; de ilyen a *Szántottam gyöpöt* címmel ellátott fejezet is. Míg a kötet első felében Csoóri az irodalomról mint fogalmi, írásbeli, megnyilvánulási rendszerről beszél, a másik nagy részben megjelennek a konkrét személyek, akikről bővebben szól. Nagy László nagyobb, összefüggő rendszerbe kerül Csokonaival, Kosztolányival, Sütő Andrással, Tornai Józseffel együtt. Németh László, Petőfi, Ady és József Attila a többször (sokszor) előforduló minták közé tartozik.

A szerző a krónikás szerepét is magára ölti, irodalomtörténete költészetre és történetírásra válik szét. Felvetődik tehát az arisztotelészi kérdés, miszerint a költő és a történetíró – avagy krónikás – miként örökíti meg a valóságot, illetve hogyan szövi bele a költeménybe önmagát mint lírai ént a költő. Csoóri a népköltészetből indul ki, a *népdal* és *ballada* műfajain át halad a tudatosan megszerkesztett költészetig, poétikáig. Természetesen a költemény keletkezésének körülményeit sem hagyja figyelmen kívül; a „szabad ég alatt" megszülető bukolikus írásművektől az otthon, íróasztalnál *elkövetett* műalkotásokig érkezik el. A népköltészet – vallja a szerző – a *költeni*, *alakítani* és *megőrizni* igék köré lényegül. A népköltészet példáit tehát meg kell különböztetni a tudatosan alakított műalkotásoktól, és ehhez igazodva kell közeledni feléjük. A folklorisztikus (Petőfit is jellemző, panteizmussal és *népiességgel* átitatott) szövegek például szinte pozitivista módon lényegre törőek. Nincs bennük olyan elem, amit átvitt értelemben vagy szimbolikusan kellene kezelni.

A tudatosság, a poétikai nyomhagyás gesztusa kizárólag a műköltészetet jellemzi. A tudatosan szerkesztett költészet kategóriájába a szürrealista és szimbolista verseket – mint már-már szélsőséges példákat – említi Csoóri: a balladát pedig a tragédiával rokonítja. „A maga korában a ballada egyúttal a lázadás műfaja is" (47) – írja –, a bűnhöz, bánathoz és halálhoz mindenképpen kapcsolódó műfaj, hosszú időn át megmaradó tartalommal. Csoóri ehhez a műfajhoz Adyt és Németh Lászlót köti, elsősorban lázadásaik miatt. De persze Bartókot és Kodályt sem felejti ki, hiszen ők a népballadák és népköltészeti elemek megénekelt változatait kutatták. Az ő szerepük az emlékek gyűjtésében, a megőrzés *írott*, és nem szájhagyományozó, íratlan módjában állt. Szerzőnk a *Halotti beszéd*et – mint egyik legrégibb nyelvemlékünket – Kosztolányi azonos című verse kapcsán tárgyalja. A gyűjtésnek és műfordításnak a *Biblia*hoz és a népköltészethez egyaránt köze van – vallja –, majd Károli Gáspár, Lengyel Balázs és Sztanó László fordítói jelentőségét hozza példaként.

Az írás mellé azután az olvasást *mint recepciós* fogalmat is odaállítja:

Üstfoltozó vajda

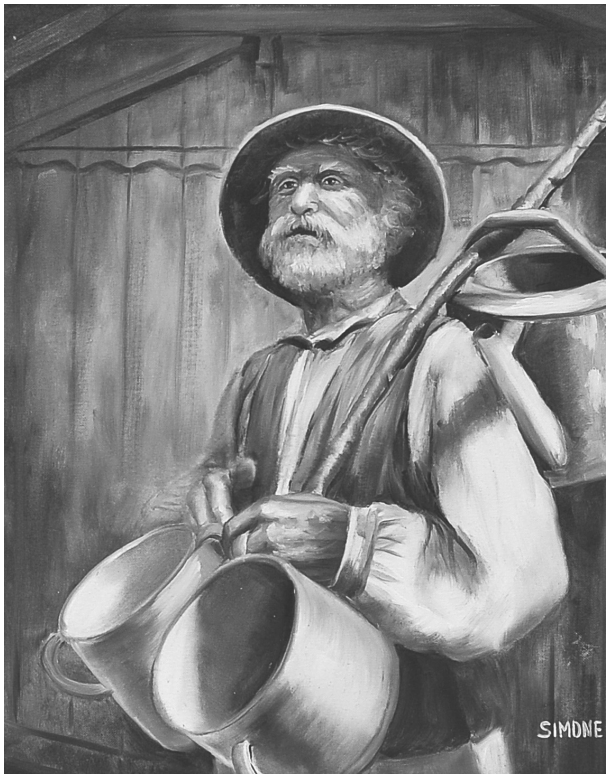

a befogadás a megalkotás komplementer jelensége. Sartre szerint (akit Csoóri filozófiai példaként említ) „az olvasás – irányított alkotás". (81) A nyelvnek és az érthetőségnek fontos szerepe van, ez alapvető feltétele a befogadásnak. A nyelv, a szókincs a lehető legváltozatosabb kifejezője, hordozója minden szépirodalmi műfajnak. Csoóri felfogásában „az idők folyamán nemcsak az írói stílus, de az olvasói stílus is megváltozik". (81) „Az olvasó részvétele a művek megteremtésében […] mindenekelőtt az átélhetőségben és az ítélkezésben fejeződött ki." (82)

Az abszurd jelenségét tárgyalva tér ki Csoóri a *groteszk* és az *irónia* fogalmaira. Ezeket a költészet, a nyelv és az írástartalom változásával, valamint a lírai én válságával hozza összefüggésbe. Példáját Orbán Ottó munkásságából meríti. Az „antilíra" kapcsán a következőket állítja: „a költészet és a nyelv ellen lázadó személyeket sose tekintettem én született költőknek". (162) Az elbeszélő jellegnek, az önelbeszélés jelentőségének változását a következő gondolat is kifejezi: „a személytelen költészetnek [...] nem pusztán az elioti, rilkei változata jött létre a században". (169) Az izmusok és avantgárd jelenségek költészetének lényege a lírai én elvesztése. A költő leír és dokumentatív módon hivatkozik versével valamire, amit ismernie kell a befogadónak. Innen pedig már csak egyetlen lépés a politikai irodalom megjelenése, ami szintén valamilyen objektív aktualitásnak, történelemnek a világát járja be – a recepció ismeretére, informáltságára is támaszkodva.

A népköltészettel a virágénekek, sőt maga a *Biblia* felé fordul a költő figyelme. „A Biblia egyik része mítosz, a másik része dráma, a harmadik novella, a negyedik bölcselet, de a nagyobbik fele zaklató és zaklatott vers" – írja. (149) E kijelentés nyomán vetődik fel az egyházi művészet képi és írott változatainak kérdése, valamint az is, hogy a gyakorlat és a népszokások által hogyan alakult ki az ezekhez tartozó népköltészet, költészet, általánosságban az ide tartozó irodalom. (Ady vagy Petőfi lírája említhető meg itt, vagy később a vallásos költészet kapcsán Pilinszky).

Érdekes összefüggésrendszert alkot Csoóri azáltal, hogy a legelső, a legkezdetlegesebb szövegeket és népköltészeti darabokat sokszor időben egészen távol eső költők műveivel állítja stilisztikai vagy tartalmi párhuzamba. „A versben előbb-utóbb bekövetkezik a meghasonlás, mégpedig végzetesen, mert minél mámorosabban a vegetációt beszélteti a költő, annál inkább összezsugorodik az ő világa". (125) Ezzel párhuzamosan világít rá Csoóri arra, miként távolodik el a természetet megéneklő költő és a saját maga szubjektumát kifejező, kiéneklő poéta megnyilvánulása. Ezt támasztja alá Adyról írott gondolata: „az egyetlen, akit nem érdekel a természet, […] ha őszi erdők cézári vöröse tárulna elé […], ő akkor is átnézne rajtuk. Unottan? Fásultan? Álszent közönnyel? Mindenesetre meghökkentő érzéketlenséggel." (127) A táj és a környezet Adynál „mindig szimbólummá alakuló" (127) mozzanat lesz. „Szimbólum és nyitottság, szimbólum és végtelenség" (132) uralja költészetét.

Az *eltávolodás* fogalmában tehát a szerző a költőnek mint alkotó egyénnek az eredeti népköltészeti világtól való eltávolodását érzékelteti. Ez komparatív kérdéskör. Csoóri krónikásszerepe közvetítő jelleggel (is) bír. Azon túl, hogy közöl és felvilágosít információgyűjteményével, megfogalmazásmódját is belerejti a kötet szövegébe. Gyakorlatilag a monológot és az egyéni elgondolás-sorozatot helyezi a kronológiai sorrend és a lexikonszerű problémafölvetés helyére. A „világ vagyok" kijelentésen keresztül szólal meg maga is. Ezen a ponton elegyíti a konkrétat és az individuálist.

Saját példáján keresztül mutatja be, milyen erőteljesebb változások következtek be a költészet alakulásában, például az 1940-es és '50-es évek során. Röviden szólva: a klasszikus poétikát a modernizmus váltotta fel, megjelent Juhász Ferenc, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László és Pilinszky János. A relatív értelmezési és recepcionális lehetőségek a regionális vagy időbeli eltérésekből fakadnak. A költemény (általában a szöveg) természetessége, jelleme, jellege, *megmaradhatósága* a befogadó empátiájának függvénye marad. Csoóri szerint az áthagyományozódó és újonnan keletkező költeményeknek egymással kölcsönviszonyban kell létezniük.

A költészetet, irodalmat egy ponton túl magára a nyelvre koncentrálja a szerző, a nemzeti nyelvre, közelebbről pedig a magyar nyelvre. A *nyelvőrzés* az a bázis – vallja –, amelyre minden verbális adalék értelme épülhet; a nyelv az alap, a költemény ennek célja, eredménye, következménye. „Úgy beszéltem én nyelvről, költőkről, tanulmányírókról, kultúráról, mintha az időszerűség szorgos múzsája csapongott volna körülöttem. Holott egyfolytában a múltról beszéltem…" (146) A nyelvőr-

zéshez szervesen hozzátartozik a reformkor és a neológ nézetek csoportja, melyek elméletben és gyakorlatban a tradicionalitás ellenében tettek. A modern kor költészete, „az egész irodalom élete ma sokkal görcsösebb, gátlásosabb, alakoskodóbb, mint amilyen a harmincas években volt. Illyésnek, Németh Lászlónak, Veres Péternek, Tamásinak, Cs. Szabónak, Kodolányinak, Szerb Antalnak, Erdei Ferencnek és másoknak tíz év se kellett, és rájuk figyelt az ország." (156–157) A modern idők változatos és egyre változatosabb műveket adnak a recepciónak. Csoóri egyszerre vázolja az irodalom, a költészet hanyatlásának folyamatát, valamint a megőrzés erőfeszítéseit. Sartre-ot idézve: „a világ nagyon jól meglehet irodalom nélkül, de ember nélkül még inkább meglehet". (158) Folytatólagosan egészíti ezt ki: „hova fejlődik innen a nyelv? A szavak maradék élete? Tudom, a költészet ideig-óráig megélhet nyelv nélkül is, mivel nem azonos vele, de meddig? Amíg le nem írják!" (161)

A kötet portréi közül kiemelendő Illyésé. Csoóri – akárcsak *Szétzilált nemzet* című, 2010-es esszékötetében – neki szentelte a legnagyobb összefüggő szövegegységet, és irodalmi-kultúrtörténeti szempontból is hozzá fűzi a legtöbb információs adalékot. Személyes emlékek tárulnak fel kettejük barátságával kapcsolatban, majd munkásságához fűződően azt a következtetést vonja le a költőtárs, hogy Illyés „a világosság szürrealistája" volt. (312) A szerző „sejtelmes határok", vagy „legyőzött ellentmondások" megtalálása után teszi meg e kijelentését az illyési világról. Olyan műveit említi a költőnek, mint a *Puszták népe*, a *Petőfi*, a *Remény, remény*, a *Galamb utca* vagy a *Hullaevők*. Később Illyés egyik könyvének kalandos kiadási folyamatát is úgy rögzíti, mintha szépirodalmi részletet közölne az életrajzi valóságú történetről. Az Illyés halála utáni személyes érzéseit is megfogalmazza: „Siratni tudnám a legvonzóbb lángészt, siratni magunkat, mindnyájunkat. De csak nézem kirabolt szemekkel a magas és kemény parasztszéket, amelyen ülni szeretett, s a dohánybarna heverőt, amelyen utoljára láttam." (329) Csoóri afféle nekrológot ír Illyésről – mint kollégáról, szakmai példaképről, irodalmi jelenségről, barátról. Külön kiemeli Illyést mint prózaírót, költőt, illetve az '56-os eseményekkel kapcsolatban felszólaló személyiséget. Szinte már beszélteti Illyést, amikor tőle vett idézetekkel és a rá való emlékezéssel megidézi, megeleveníti. Az *Első kör* című, 2003-as írásában Babits örököseként említi a költőt; végül a *Pusztulás* című Illyés-szövegről részletesebben is beszámol, kérdések sorával fordulva a műből kiérzett gondolatokhoz.

Összességében: a *Védőoltás* című kötet a személyestől az általánosig (az emlékezéstől, naplótól, esszétől a költészettörténetig) és viszont: az általánostól a személyesig hozza fel Csoóri hangján azt a gazdag, egyedi és szép világot, amelyet magyar irodalomnak, magyar irodalmunk történetének nevezhetünk.

(Csoóri Sándor: Védőoltás. A magyar irodalomról az Ómagyar Mária-siralomtól napjainkig*, Bp., Nap Kiadó, 2011.)*

Bágyoni Szabó István

Toronygombi feljegyzések

„Templomtornyaink környékét fel-felperzselték, el-elorozták. De az Isten házában égre emelt kézzel üzenő Időt toronygombok világegyetemet sejtető gömbjei őrzik mind a mai napig. Anyanyelvünkön. Képzeljük el, vajon miről is szólhatnak… hozzánk, isteni magasságokból."
Kós Károly

12. Honismeret vagy annak feladása?

„Martinás Antal az egyetlen pantallós csángó, jobb, ügyesebb vendégbarát, mint a szabófalvi beteges pap. Miután meg magyar ember, szeret is egy kicsit politizálni. Mélabúsan beszéli, hogy a nagymagyarországiak nem sokat törődnek ideszakadt testvéreikkel. Gazdagok, hiszen 'nincsen egy isz csángókból, ki kolduszkoggyék'. De azért a csángó csak 'egy gyerek, amelyiknek nincs apja isz, anyja isz'. Valami nagy, ősi honszeretet foszlányai szól-

nak hozzánk ezekből a tárgytalan sóhajokból…"

A Radnóti Dezső szerkesztette Erdély című „Honismertető Lap" 1900-ban megjelent 11–12. számában olvasom ezeket a sorokat, s mert szerzője, Rubinyi Mózes professzor korának egyik híres nyelvésze volt, kénytelen vagyok mind a csángó nyelvről, mind pedig a Kárpátokon túlra rekedt csángómagyarság kilátástalan helyzetéről szóló sorait komolyan venni. Komolyan venni útinaplójának mindmáig érvényes figyelmeztetését, miszerint „turista fogatokat kellene erre irányítani, hogy a Szereth folyó gyönyörűséges vidékének látványa mellett megláthassuk idegenségbe szakadt részeink fájdalmas elhalásának még meglévő tanúságait is".

Rubinyi tanár úr csángóföldi úti jegyzeteit akár egyik „keleti utazónk" közleményeként is felfoghatjuk, amolyan turisztikai érdekességet is beleláthatunk, de mihelyt az ismeretszerzés és mozgáskényszer egymásra hatásában kezdjük értelmezni: a fakuló mondatok felcsillannak, s bizony elgondolkodtatják a mai utazót, utazgatót is.

Nemrég Gyulán (nem idegenségben!) töltöttem családommal néhány napot, gyógyvízre és pihenésre fogott, no és „idegen"-forgalmi adóval sújtott magyarként. Akár turistafogattal is érkezhettem volna, a panasz akkor is elhangzott volna. „Végvár ez, egyetlen szezonra szabott végvár ez, uram – jegyezte meg a vasútállomás felé tartó taxisofőr –, s mintha egyre mostohább ebben a rohanó világban. Itt Szent István ünnepe után akár be is zárhatnának a kapukat!" Helyi ember mindig többet tud a turistánál: a város évekkel ezelőtt óriási támogatásokat szalasztott el, ráadásként az idei aszály az országszéleket mintha nagyobb erővel sújtotta volna, visszaesett a külföldi látogatók száma, s ha a Várszínház turistákat csalogató kulturális rendezvényei, színielőadásai, látványosságai nem töltenék fel a gyulaiak és itt nyaralók életét, bizony „felkopna az álluk". Vagy az állunk. Mert a pénz olyan, mint a víz, kifolyik a markunkból.

Mit lehet mindehhez szólni? Gyulai polgároktól hallottam: bár jól megfizetett, fényképes igazolvánnyal minden helyben lakó látogathatja a szinte lábuk alatt felbuggyanó, felbecsülhetetlen értékű gyógyforrásokat, ilyen meg olyan medencéket a Várfürdőn, mégis gyanakodva várják a következő évet, mi lesz, ha felelőtlen emberek megint elbaltáznak valamit, aztán nyakunkra zuhan a szegénység, még arra sem lesz pénzünk, hogy az egyetlen épen maradt végvár körül a csatorna medrét kitisztítsuk... Magam, persze, nem ezt tapasztaltam, hiszen a messziről érkezőnek minden újdonság, azt viszont hallomásból is tudom, hogy hiába minden fogadó település, turistákat fogadó város vagy falu helyi igyekezete, ha országosan romlik a közfegyelem, az önismeret állaga, ha csak a látszatra adunk, az értékekre kevésbé. Ha nemzeti turisztikai programjainkat időnként fel kellett adnunk – pláne, ha Széchenyi-tervként indult. Mert indult, Debrecenben, Hajdúszoboszlón, Kőszegen, Egerben és másutt. Indult, de magasabb (talán európai?) érdekekre hivatkozva a pénzforrásokat valakik betömték... Helyenként a gyógyforrásokat is. Jó, nagyon jó, hogy a forrás-eltöméseknek már vége!

„Egy gyerek, amelyiknek nincs apja isz, anyja isz"... Ilyenek lennénk saját gazdagságunk birtokában maholnap? Mert hogy látva látjuk, újgazdagék Calsbardban mossák lábukat, és nem Bogácson vagy Mezőkövesden, a sóbányák levegője után áhítozó milliomosok inkább a lengyel bányákat választják, nem Parajdot, nem Tordát, a görög vagy horvát tengerpart sokunk számára csábosabb, mint a Balaton-part. Diákcsoportjaink bizony inkább Bécs felé veszik útjukat, még mielőtt saját hazájukat megismerhetnék...

Tudjuk, jól tudjuk, megvan mindennek a maga oka-foka. Dőreség volna nemzeti önbecsülésünket összetéveszteni a pihenni vágyó, vagy gyógykezelésre utalt ember igényeivel. Tegye ki-ki a maga lelkiismerete szerint. De azt az évszázados panaszt, amelyet a csángó-magyar „pantallós ember", Martinás Antal megfogalmazott, azt meg kellene hallaniuk, kimondatlanul is, az illetékes uraknak. Mert *valahol* – szokványossá vált már a mondás – csakugyan létezniük kellene némi magasabb érdekeknek is... Istenek udvarában élő erőnek. De azt nemzeti önépítkezésnek, egészségesen önös honszeretetnek nevezzük. A Kolozsvárott szerkesztett lap vastag fejléce alá Radnóti Dezső urunk bizonyára nem hiába illesztette a „honismereti" jelzőt. Elkelne minden időben. Már azért is, nehogy majd uniósokként mi is elcsángósodjunk unokáink szemében – Trianon után ismételten…

*

Napokkal ezelőtt internetes levél érkezett címemre: a Kolozsváron megjelenő Erdélyi Napló 2012. augusztus 30-i számában dokumentumértékű, fényképes, katolikus templomtornyos riport látott napvilágot (Posch Dániel: *Csángó falu a „Fekete-tenger martján”*) az 1923-as „román földreform” csángó-magyarjainkat tragikusan érintő intézkedéseiről: a román hatóságok a trianoni döntést követően félszáz moldvai (Lujzikalagorból való) csángó-magyar családot telepítettek át önkényesen Csángóföldről a vadidegen Dobrudzsába. A lap riporterei nyolc évtized múltán szólaltatják meg a Konstancától 22 km-re fekvő Oituz település még emlékezni képes „magyarjait”. Akiket azzal a hazugsággal mérgez a helyi hivatalosság, hogy az Ojtozi-szorosban megesett I. világháborús ütközetben ők mentették meg a román királyságot a magyar „betörőktől”…

„Hősöknek kijáró elismerés” lett mára a kényszer-lakhely? A „kolonizálás”?

De vajon magyarok-e még? Vajon pislákol-e bennük a közösségi emlékezet? Avagy egész egyszerűen Ők volnának az a „gyerek, amelyiknek nincs apja isz, anyja isz”? Akikhez évszázadonként kopog be, sóhajszekéren, az érdeklődő Gondviselés?

Tájékoztató
Katona Szabó István *A nagy hazugságok kora* című kötetének megjelenéséről

Az erdélyi magyarság XX. századi sorsáról, a kisebbségi élet hétköznapjairól és azok nagyobb összefüggéseiről, jelen életünkre is kiható hátterekről, következményekről alig van fogalmuk a mai nemzedékeknek. Még az Erdélyben élő fiatalabb értelmiség is csak töredékesen ismerheti a közvetlen elődök, szülei, nagyszülei életét, küzdelmeit. Ma sommásan ítélkeznek: bírálnak, vádolnak mindenkit, aki a kommunizmus évei alatt élt és dolgozott. Kivéve azokat, akik börtönt szenvedtek. Egyszerűen fogalmaznak: miért tűrték az elnyomatást? A kor történelméből alig ismerve valamit, nem értik azokat a folyamatokat, melyek a magyar értékek kifosztásához vezettek, s máig is méltatlan helyzetben tartják az ott élő magyarságot. Ezeknek a folyamatoknak a hétköznapokra kiható történéseire világít rá Katona Szabó István könyve, feltárván olyan eseményeket, melyeket a szerző maga élt át. Emberi sorsokat, melyeket közelről figyelhetett – így hozza közel a mai és utánunk jövő nemzedék számára az akkor átélt valóságot. Történészek bizonyára feltártak ismeretlen részleteket, de azok alig jutnak el a szélesebb olvasóközönséghez. Az önéletírás előnyét és hatását éppen az adja, hogy közvetlen élményt sugároz, és felidézi az eseményeket, melyeket csak hosszas kutatás tárhat fel, de akkor sem nyújthatja az élmény közvetlen hatását és hitelességét.

Katona Szabó István élettörténete egy részét az 1990-ben a Magvető Kiadónál, a *Tények és Tanúk* sorozatban két kötetben megjelent *A nagy remények kora. Erdélyi demokrácia 1944–1948* című önéletírásában tárta fel. Azt a korszakot, mely baloldali, szocialistának nevezett illúziókkal és megtévesztő, hamis reményekkel kezdődött az erdélyi magyarság és a többi nemzetiség életében.

Erdély sorsa iránt érdeklődő olvasók – különösen az egykori népszerű sorozat gyűjtői – számára, akik az 1990-ben, e sorozatban megjelent *A nagy remények korá*t megvették, olvasták, érdekes lehet, hogy a Kráter Kiadónál, nemrégiben megjelent ennek folytatása: *A nagy hazugságok kora (1948–1968)* címmel. A kötet feltárja a román kommunista hatalomnak a korra jellemző tényeit (például az erdélyi magyar egyházi, kulturális, gazdasági intézmények, a Magyar Népi Szövetség, a Bolyai Tudományegyetem és a Magyar Autonóm Tartomány felszámolását, a magyar vezetők meghurcolását, megsemmisítését a „nagyromán” eszme oltárán). Feltárja azokat a tényeket, politikai elnyomó eszközöket, amelyek eredménye, hogy az egykor virágzó magyar, szász és sváb lakosságú falvak, zsidó egyházi és gazdasági intézmények, vagyonok a pusztítás és szétrablás áldozatai lettek. Az egykori, 1930-as hivatalos állami statisztika 1 millió 450 ezer főnyi magyar, 800 ezer német és közel 1 millió zsidó nemzetiséget mutatott ki, mely az ország összlakosságának 29 %-át képezte. A mai statisztikák 1 millió 250 ezer magyar, 20 ezer német és 15 ezer zsidó lakost mutatnak ki, az ország összlakosságának 11 %-át. Hová lett e több mint 3 millió nemzetiségi lakos? Erről a statisztikák nem beszélnek!

Ez a könyv sajnos most is időszerű, mert Romániában folytatódik a magyarság jogkorlátozása, kísérlet a visszaadott egyházi iskolák újraállamosítására, folyik a magyar képviselet korlátozása az önkormányzati és állami hivatalokban, az anyanyelvhasználat kiiktatása, a személyi biztonság fenyegetése. Mintha mi sem történt volna a kommunista diktatúra bukása óta. Felfüggesztették a jogtalanul elkobzott magyar intézményi és magánvagyonok visszaadását. Mindez azt a felismerést erősíti, hogy Románia nem mondott le az „egységes, homogén nemzetállam" megvalósításáról, és a két világháború során szerzett területeit meghódított gyarmatként kezeli.

Enyedi Béla

„Mindennek rendelt ideje van, a vetésnek és az aratásnak"

Simon M. Veronika bemutatása

Nem véletlen a példabeszédekből az idézet, hiszen valóban, egy-egy hosszabb időszak elején elvégzett munka, az elvetett mag szárba szökken, a gyümölcs előbb-utóbb beérik, lehet kezdeni a betakarítást, a szüretet!

Egy festőművész megalkotja festményeit, új kötetek rajzait készíti el, kiállításait rendezi be, másoknak is segít, képeket adományoz… Ilyen módon veti el ő a magokat, amik szép lassan kikelnek és sikereket is hozhatnak számára. Persze a siker nem lehet a cél, hanem ahogy Prohászka püspök úr mondta, csak az utunk helyességét jelzi, amin járunk, nem többet!

Simon M. Veronika „kunst meister" festőművész is ily módon jár el immár 20 esztendeje, hiszen közel 600 tárlata, több mint 500 átadott festménye immár 18 országban, 160 illusztrált kötete, 7 lovagrendi tagsága – ahol rendszeresen gyakorolja az áldozatkész lovagi tevékenységet –, 5 általa szervezett Galéria, 40 személyesen vezetett alkotótábor jelzik az általa „elvetett" magokat! Erdélyországban 30 templomi képe, a Felvidéken 20 festménye került elhelyezésre, de a Vatikánba, Jeruzsálembe, Jaltába, Kijevbe, Pozsonyba, Varsóba, New Yorkba és Los Angelesbe is kerültek jelentős magyar személyiségeket ábrázoló festményei.

A festészetet 2000 óta a jobb agyféltekés módszerrel tanítja az irányítása alatt álló SMV 2000 Festőtanoda kurzusain.

A WASS ALBERT MESESOROZAT REJTVÉNYÉNEK NYERTESEI

A Wass Albert Mesesorozatokban meghirdetett rejtvény helyes megfejtői közül februárban az alábbi nyerteseket sorsoltuk ki:

Barcza Tibor - Balatongyörök
Borossa Petra - Budapest
Farkas Ádám - Budapest
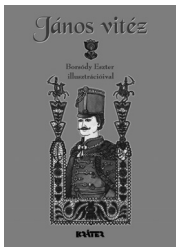
Gratulálunk! A nyertesek könyvjutalmát postán küldjük el.